

UHASSELT

KU LEUVEN

Maastricht University

KNOWLEDGE IN ACTION

Faculteit Rechten

master in de rechten

Masterthesis

De vergoedingssystemen waar een benadeelde van schade aan elektriciteitskabels en gasleidingen een beroep op kan doen

Marth Putzeis

Scriptie ingediend tot het behalen van de graad van master in de rechten, afstudeerrichting rechten

PROMOTOR :

Prof. dr. Ilse SAMOY

De transnationale Universiteit Limburg is een uniek samenwerkingsverband van twee universiteiten in twee landen: de Universiteit Hasselt en Maastricht University.

UHASSELT

KNOWLEDGE IN ACTION

www.uhasselt.be
Universiteit Hasselt
Campus Hasselt:
Martelarenlaan 42 | 3500 Hasselt
Campus Diepenbeek:
Agoralaan Gebouw D | 3590 Diepenbeek

2020

2021

UHASSELT

KNOWLEDGE IN ACTION

KU LEUVEN

Maastricht University

Faculteit Rechten

master in de rechten

Masterthesis

De vergoedingssystemen waar een benadeelde van schade aan elektriciteitskabels en gasleidingen een beroep op kan doen

Marth Putzeis

Scriptie ingediend tot het behalen van de graad van master in de rechten, afstudeerrichting rechten

PROMOTOR :

Prof. dr. Ilse SAMOY

Samenvatting

U hoort het misschien wel vaker het alom bekende gezegde “*De Belg heeft een baksteen in zijn maag.*” Eender waar u dan ook komt, wordt het Belgisch landschap gekenmerkt door werkzaamheden. Denk hierbij aan het bouwen of verbouwen van een huis, het openbreken van een straat of het realiseren van grote bouwprojecten. Het is dan ook niet ongewoon dat tijdens deze werkzaamheden een ondergrondse elektriciteitskabel of gasleiding kan worden geraakt. De beschadiging van deze kabels of leidingen kan schade veroorzaken. De geleden schade kan bestaan uit inkomstenverlies, bij bijvoorbeeld de stillegging van de productie van een fabriek ten gevolge van een stroomonderbreking, maar kan ook bestaan uit ernstige lichamelijke schade. Als voorbeeld van dit laatste kan de gasramp van Gellingen gegeven worden waarbij er vierentwintig mensen het leven lieten en een honderdtal mensen gewond raakten.

De benadeelde is diegene die de schade lijdt en daarvoor een schadevergoeding wil bekomen. Toch wordt hij daarbij geconfronteerd met onduidelijkheden en hindernissen. Het doel van deze masterproef is dan ook om de lezer een duidelijk beeld te geven welke vergoedingssystemen er zijn voor de benadeelde. Het eerste deel geeft daarom een heldere weergave van de betrokken actoren en hun verplichtingen. De lezer zal in dit eerste deel merken dat het niet enkel gaat om de meest voor de hand liggende actoren die betrokken zijn, zoals de aannemer of de nutsmaatschappij, maar dat ook andere actoren een rol kunnen spelen zoals de architect, de veiligheidscoördinator en zelfs de bouwheer.

Daarna worden de verschillende rechtsverhoudingen besproken die er kunnen zijn tussen deze actoren en de benadeelde. Deze rechtsverhoudingen kunnen contractueel, buitencontractueel of reglementair zijn. Al snel zal blijken dat deze rechtsverhoudingen als het ware *in elkaar geklit* zijn. Toch poogt dit tweede deel een bescheiden ontwarring daarvan te bieden. In eerste instantie kan lichamelijke schade strafrechtelijk gekwalificeerd worden als onopzettelijke slagen en verwondingen of onopzettelijke doodslag. Ten tweede kan de benadeelde in een contractuele verhouding op contractuele beperkingen of uitsluitingen van de aansprakelijkheid botsen die niet zomaar omzeild kunnen worden. Wanneer de benadeelde geen contractuele relatie heeft met de betrokken actor kan hij deze in principe alleen aanspreken wanneer hij *fout, schade en oorzakelijk verband* kan bewijzen of wanneer er toepassing gemaakt kan worden van de foutloze aansprakelijkheid.

In het laatste deel wordt duidelijk gemaakt dat de benadeelde ook gebruik kan maken van andere vergoedingssystemen om schade te verhalen. Hierbij wordt de aansprakelijkheidsverzekering als aanvullend schadevergoedingsmechanisme besproken alsook in het bijzonder het Fonds voor Technologische Rampen als alternatief schadevergoedingsmechanisme.

Doorheen deze masterproef vindt de lezer ook in grote lijnen een vergelijking van deze problematiek met het Nederlands recht terug.

Ik wens de lezer tot slot veel leesgenot!

Inhoudsopgave

SAMENVATTING	1
INHOUDSOPGAVE.....	3
AFKORTINGENLIJST	7
INLEIDING	9
I. Stand van zaken en probleemstelling	9
1. Stand van zaken	9
2. Probleemstelling	9
II. Onderzoeksvraag en methodologie	11
III. Onderzoeksplan.....	11
DEEL I: BETROKKEN ACTOREN	13
I. Betrokken actoren in het bouwproces.....	13
1. Belangrijke driehoeksverhouding: bouwheer, aannemer, architect	13
1.1. De bouwheer	13
1.1.1. Algemeen	13
1.1.2. Verplichtingen	14
1.2. De aannemer	15
1.2.1. Algemeen	15
1.2.2. Verplichtingen	16
i. Informatie- en raadgevingsplicht.....	17
ii. Lokalisatieplicht.....	18
iii. Overlegplicht	21
1.3. De onderaannemer	22
1.3.1. Algemeen	22
1.3.2. Verplichtingen	22
1.4. De architect.....	23
1.4.1. Algemeen	23
1.4.2. Verplichtingen	24
1.4.3. De architect kan beroep doen op een ingenieur.....	25

2.	De veiligheidscoördinator	25
2.1.	Algemeen	25
2.2.	Verplichtingen.....	26
II.	De nutsmaatschappij en de eindafnemer	27
1.	De nutsmaatschappij	27
1.1.	Algemeen	27
1.2.	Verplichtingen.....	28
1.2.1.	Verstrekken van informatie.....	28
1.2.2.	Correcte plaatsing	29
1.2.3.	Overlegplicht	30
2.	De eindafnemer	30
III.	KLIP en KLIM.....	31
IV.	Derden	33
V.	Betrokken actoren in verschillende vergoedingsmechanismen	33
1.	De aansprakelijkheidsverzekering.....	33
1.1.	De verzekeraar	33
1.2.	De verzekeringsnemer	33
1.3.	De verzekerde	34
2.	Schadefondsen.....	34
VI.	De tussenkomst van de rechter.....	34
DEEL II: KLUWEN AAN VERSCHILLENDE RECHTSVERHOUDINGEN		37
I.	Strafrechtelijk: Rechtsverhouding ontstaan uit een strafrechtelijke veroordeling.....	37
1.	Strafrechtelijke kwalificatie bij miskenning van wettelijke bepalingen	37
1.1.	Opzettelijke beschadiging van ondergrondse elektriciteitskabels en gasleidingen.....	37
1.2.	Strafrechtelijke kwalificatie bij onopzettelijke beschadiging van ondergrondse elektriciteitskabels	38
1.3.	Miskenning van de wettelijke bepalingen van het KLIP-decreet	38
1.4.	Miskenning verplichte tussenkomst bepaalde actoren	38
2.	Strafrechtelijke kwalificatie bij lichamelijke schade: onopzettelijke doding en verwondingen.....	39
3.	Positie van de benadeelde	40
II.	Civilrechtelijk: rechtsverhoudingen ontstaan uit overeenkomst.....	41
1.	De overeenkomst als startpunt.....	41

1.1.	Toepasselijke overeenkomsten	41
1.1.1.	De aannemingsovereenkomst.....	42
1.1.2.	De architectenovereenkomst.....	42
1.1.3.	De overeenkomst tussen de eindafnemer en de nutsmaatschappij.....	42
1.2.	De wilsautonomie van de partijen en de correcties hierop	43
1.2.1.	Contractvrijheid.....	43
1.2.2.	Pacta sunt servanda	43
1.2.3.	Consensualisme.....	44
2.	Contractuele aansprakelijkheid tussen de actoren.....	45
2.1.	Toerekenbare niet-nakoming vs. niet-toerekenbare niet-nakoming.....	45
2.1.1.	Toerekenbare niet-nakoming.....	45
i.	Persoonlijke toerekenbare tekortkoming	45
ii.	Personen waarvoor de schuldenaar instaat	50
2.1.2.	Niet-toerekenbare niet-nakoming	52
2.2.	Remedies die de benadeelde heeft bij een toerekenbare niet-nakoming	52
3.	Contractuele afwijkingen van de aansprakelijkheid	54
3.1.	Schadebeding.....	54
3.2.	Vrijwaringsbeding	56
3.3.	Exoneratiebeding.....	56
4.	Ingebrekestelling.....	58
III.	Civielrechtelijk: buitencontractuele rechtsverhouding	59
1.	Foutaansprakelijkheid.....	59
1.1.	Persoonlijke aansprakelijkheid – aansprakelijkheid voor eigen foutieve daad	59
1.1.1.	Fout	59
i.	De bouwheer	61
ii.	De aannemer	62
iii.	De onderaannemer	64
iv.	De architect	66
v.	De veiligheidscoördinator	67
vi.	De nutsmaatschappij.....	67
1.1.2.	Schade en schadebegroting	70
1.1.3.	Oorzakelijk verband.....	73
i.	Invulling voorwaarde	73
ii.	Verbreken van de causaliteit.....	74
1.2.	Kwalitatieve aansprakelijkheid	75
1.2.1.	Voor personen waarvoor men instaat	75
1.2.2.	Voor zaken die men in bewaring heeft	76

2.	Foutloze aansprakelijkheid – Bovenmatige burenhinder	77
IV.	Samenloop en co-existentie	79
1.	Samenloop	79
2.	Co-existentie	80
V.	Aansprakelijkheid in solidum	81
DEEL III: VERSCHILLENDE SCHADEVERGOEDINGSMECHANISMEN WAAROP DE BENADEELDE ZICH KAN BEROEPEN		83
I.	De aansprakelijkheidsverzekering als aanvullend schadevergoedingsmechanisme	83
1.	Aard van de aansprakelijkheidsverzekering.....	83
1.1.	Welke aansprakelijkheid wordt gedekt	83
1.2.	Toepassingsgevallen	84
1.2.1.	De bouwheer	85
1.2.2.	De aannemer	85
1.2.3.	De architect	86
1.2.4.	De veiligheidscoördinator	88
2.	De rechtstreekse vordering van de benadeelde	88
3.	Uitkering door de verzekeraar en terugvorderingsmogelijkheden.....	89
II.	Alternatieve schadevergoedingsmechanismen	89
1.	De sociale zekerheid	90
2.	De rechtstreekse verzekering	90
3.	Schadefondsen – Fonds voor Technologische Rampen	90
III.	Coördinatieprobleem	93
BESLUIT		95

Afkortingenlijst

ABR	Alle bouwplaats risico's
ARAB	Algemeen Reglement voor de Arbeidsbescherming
AREI	Algemeen Reglement op de Elektrische Installaties
AVB	Aansprakelijkheidsverzekering voor Bedrijven
BA	Burgerlijke Aansprakelijkheid
BGWF	Belgisch Gemeenschappelijk Waarborgfonds
BNA	Bond van Nederlandse Architecten
BW	Burgerlijk Wetboek
CAR	Construction All Risks
GCVB	Governance Code Veiligheid in de Bouw
KLB	Kabel en Leiding Beheerder
KLIC	Kabels- en Leidingen Informatie Centrum
KLIM	Federaal Kabels- en Leidingen Inormatie Meldpunt
KLIP	Kabel en Leiding Portaal
KLIP-decreet	Decreet Vlaams Parlement 14 maart 2008 houdende de ontsluiting en de uitwisseling van informatie over ondergrondse kabels en leidingen
NBW	Nieuw Burgerlijk Wetboek (Nederland)
OM	Openbaar Ministerie
SBA	Stichting Bureau architectenregister
VGP	Veiligheids- en gezondheidsplan
WAM	Wettelijke Aansprakelijkheidsverzekering Motorrijtuigen
WCAM	Wet Collectieve Afwikkeling Massaschade
WER	Wetboek Economisch Recht
WIBON	Wet Informatie-uitwisseling Bovengrondse en Ondergrondse netten en Netwerken
WION	Wet informatie-uitwisseling ondergrondse netten
WTCB	Wetenschappelijk en Technisch Centrum voor het Bouwbedrijf
WTS	Wet Tegemoetkoming Schade

Inleiding

I. Stand van zaken en probleemstelling

1. Stand van zaken

1. Het Belgisch landschap wordt gekenmerkt door bouw- of verbouwwerken, door aan- of heraanlegging. Tijdens deze werken kunnen onderliggende kabels en leidingen, die als de belangrijkste transportmiddelen voor nutsvoorzieningen dienen, worden geraakt.¹ Dergelijke beschadiging brengt de nodige gevolgen met zich mee. Bij een zuivelfabriek, bijvoorbeeld, viel de productie voor vijfenveertig minuten stil toen er bij nabije graafwerken een stroomkabel werd geraakt.² Toen de productie opnieuw opgestart kon worden, vertoonde het in productie zijnde product vervlokking en olieafscheiding, wat de smaak en het uitzicht van het product aantastte. Het product was niet langer geschikt om verkocht te worden en het zuivelbedrijf stelde een vordering tot schadevergoeding in. Bij schade aan elektriciteitskabels en gasleidingen kan er naast materiële schade ook sprake zijn van lichamelijke schade. Dit blijkt uit de tragische gasramp in 2004 te Gellingen. Nalatigheid van de betrokken actoren en een “*formeel, inefficiënt toezicht*” van de beheerder van de nutsleiding leidde tot de gasramp. Door de verschillende “*fouten, tekortkomingen en slordigheden*” veroorzaakte de schade aan de leiding een gaslek, met een explosie tot gevolg. Vierentwintig mensen lieten hierbij het leven en een honderdtal mensen raakte gewond.³

2. Probleemstelling

2. De problematiek zit verscholen in de complexiteit van het aansprakelijkheidsvraagstuk zelf. Die complexiteit uit zich in verschillende facetten.

3. Het eerste facet is dat er verschillende actoren betrokken zijn bij schade veroorzaakt aan elektriciteitskabels en gasleidingen. Niet enkel de aannemer en de nutsmaatschappij, die elk verantwoordelijkheden en verplichtingen hebben om dergelijke schade te voorkomen, zijn betrokken actoren. Eventueel andere betrokken actoren kunnen zijn; een onderaannemer, een betrokken architect⁴, die al dan niet beroep kan doen op een ingenieur, of een veiligheidscoördinator. Elk van deze actoren zijn vaak nog verzekerd waardoor de verzekeraar, als actor, ook een belangrijke rol speelt bij de vergoeding van schade. Bovendien wijzen de nutsmaatschappij en de aannemer elkaar vaak aan als verantwoordelijke, hoewel het loutere feit dat er werken zijn uitgevoerd door de aannemer en de onderliggende kabel of leiding beschadigd is, nog geen fout impliceert in hoofde van de aannemer.⁵ De opdrachtgever van de werken kan

¹ Rb. Mechelen 9 juni 1998, *RW* 1999-2000, nr. 2, (49) 51, noot M. NEUT

² Kh. Dendermonde 8 maart 2012, *RABG* 2014, nr. 2, 107, noot S. HEIRBRANT.

³ Bergen 28 juni 2011, *Ius & Actores* 2012, 113, noot D. Mougnot; Belga/sps, *Vele fouten en slordigheden aan basis van ramp Gellingen*, <https://www.demorgen.be/nieuws/vele-fouten-en-slordigheden-aan-basis-van-ramp-gellingen-b270b8f6/>; Belga/eb/ka, *Werfleider erkent fouten op proces gasramp Gellingen*, https://www.demorgen.be/nieuws/werfleider-erkent-fouten-op-proces-gasramp-gellingen-bccc6b32/?utm_source=link&utm_medium=app&utm_campaign=shared%20content&utm_content=free.

⁴ A. VERBEKE en C. MEERT, “Opdracht en aansprakelijkheid van de architect” in H. VANDEBERGHE (ed.), *De professionele aansprakelijkheid*, Brugge, Die Keure, 2004, (227) 271-272.

⁵ Mechelen 9 juni 1998, *RW* 1999-2000, nr. 2, 51, noot M. NEUT; M. DEBAENE en A. VAN GRUNDERBEEK, “De aansprakelijkheid van aannemers en nutsmaatschappijen bij de beschadiging van ondergrondse kabels en leidingen”, *TBO* 2007, 14.

zelf ook een betrokken actor en aldus een potentieel aansprakelijke zijn. Hij kan bijvoorbeeld nagelaten hebben om, bij werken op een privéterrein, te melden dat er ondergrondse kabels of leidingen aanwezig zijn.⁶ Het is onder andere die betrokkenheid van verschillende actoren die het moeilijk maakt voor de benadeelde om te weten op wie hij de geleden schade kan verhalen.

4. Ten tweede bestaat de complexiteit uit de samenloop van verschillende aansprakelijkheidsregimes. Enerzijds, kan er een samenloop bestaan tussen de *strafrechtelijke* en *civielrechtelijke* aansprakelijkheid. Dit is bijvoorbeeld het geval bij lichamelijke schade waar de schade *strafrechtelijk* gekwalificeerd kan worden als onopzettelijke slagen en verwondingen of onopzettelijke doodslag.⁷ Anderzijds, kan de samenloop ook bestaan binnen de *civielrechtelijke* aansprakelijkheid zelf. Eén van de vele facetten die bijdraagt tot de problematiek van dit leerstuk, is het kluwen aan contractuele en buitencontractuele rechtsverhoudingen. Aangezien de betrokken actoren verweven zijn door verschillende rechtsverhoudingen moet de benadeelde ook rekening houden met eventuele exoneratie- en schadebedingen indien er een contractuele rechtsverhouding bestaat. Indien deze contractuele rechtsverhouding er niet is, dan moet de benadeelde kunnen aantonen dat er sprake is van een onrechtmatige daad vooraleer hij zijn schade kan verhalen. De benadeelde zal dus moeten aantonen dat er een wettelijke bepaling geschonden is of, indien dit niet mogelijk is, dat de potentiële aansprakelijke de algemene zorgvuldigheidsnorm heeft geschonden.⁸ Bijzondere instrumenten, zoals aanwezige databanken, kunnen hierbij een rol spelen. Bovendien moet er niet alleen rekening gehouden worden met het gemeen aansprakelijkheidsrecht maar ook met bijzondere reglementering. Zo is voor schade aan elektriciteitskabels onder andere de elektriciteitswet⁹, het elektriciteitsdecreet¹⁰, het Algemeen Reglement op de Elektrische installaties (hierna: AREI)¹¹, alsook het Algemeen Reglement voor de Arbeidsbescherming (hierna: ARAB)¹² belangrijk. Het ARAB is slechts van toepassing wanneer er werken zijn binnen de omheining van een *gevaarlijk, ongezonde of hinderlijk geklasseerde inrichting* of wanneer het welzijn van de werknemers in het gedrang komt.¹³ Bij schade aan gasleidingen bestaat de bijzondere reglementering onder andere uit de gaswet¹⁴ en het gasdecreet¹⁵.

5. De toepassing van het leerstuk van de bovenmatige burenhinder¹⁶ draagt ook bij tot de complexiteit van het aansprakelijkheidsvraagstuk. De benadeelde kan met andere woorden niet enkel toepassing maken van de foutaansprakelijkheid maar ook van de foutloze aansprakelijkheid om de door hem geleden schade vergoed te zien.

⁶ K. UYTERHOEVEN, "Ondergrondse constructies in het Belgische aansprakelijkheidsrecht" in C. ADRIAANSENS en V. SAGAERT (eds.), *Ondergrondse constructies in het Belgische en Nederlandse recht*, Antwerpen, Intersentia, 2007, (51) 56.

⁷ Cass. 12 december 1968, *Pas.* 1969, I, 353.

⁸ S. STIJNS en I. SAMOY, *Leerboek Verbintenissenrecht boek 1bis*, Brugge, die Keure, 2020, 52.

⁹ Wet van 29 april 1999 betreffende de organisatie van de elektriciteitsmarkt (BS 11 mei 1999).

¹⁰ Decreet van 17 juli 2000 houdende de organisatie van de elektriciteitsmarkt (BS 22 september 2000).

¹¹ Algemeen Reglement op de Elektrische Installaties van 28 mei 2020 (BS 28 oktober 2019).

¹² Algemeen Reglement voor de Bescherming van de Arbeid van 27 september 1947 (BS 3 oktober 1947).

¹³ M. APS, "Aansprakelijkheid bij beschadiging van gas- en elektriciteitsleidingen – overzicht van recente rechtspraak", *Bb & b* 2006, afl. 2, 148.

¹⁴ Wet van 12 april 1965 betreffende het vervoer van gasachtige producten en andere door middel van leidingen (BS 30 april 1965).

¹⁵ Decreet van 6 juli 2001 betreffende de organisatie van de gasmarkt (BS 31 oktober 2001).

¹⁶ Art. 544 Oud BW, nu art. 3.101 Nieuw BW.

6. Door deze verwevenheid van verschillende rechtsverhoudingen moet er bovendien ook rekening gehouden worden met het relatief samenloopverbod. Een benadeelde kan een potentieel aansprakelijke partij immers niet buitencontractueel aanspreken indien hij dit contractueel kan doen. Contractuele rechtsverhoudingen genieten de voorkeur en worden door dit samenloopverbod beschermd.¹⁷ De benadeelde kan dus niet afwegen welke aansprakelijkheidsvordering het meest voordelig is. Op dit verbod bestaan evenwel uitzonderingen. Samenloop is namelijk mogelijk indien de fout een misdrijf uitmaakt. De strafrechtelijke kwalificatie bij lichamelijke schade zal hier dus een rol spelen. Samenloop is ook mogelijk indien de fout zowel contractueel als buitencontractueel gekwalificeerd kan worden maar de schade zuiver buitencontractueel is. Deze uitzonderingen zorgen ervoor dat de benadeelde, die verbonden is door een contractuele rechtsverhouding, toch de potentieel aansprakelijke partij buitencontractueel kan aanspreken en zo een eventueel in het contract opgenomen exoneratiebeding kan omzeilen.¹⁸

7. Tot slot, zijn er ook verschillende vergoedingsmechanismen voorhanden. Deze dragen eveneens bij aan de besproken complexiteit van dit leerstuk. Deze vergoedingssystemen kunnen zowel aanvullend als alternatief zijn. Enerzijds, kan de aansprakelijke een aansprakelijkheidsverzekering afgesloten hebben.¹⁹ Anderzijds, kan de benadeelde daartegen ook een vergoeding krijgen een bestaand schadefonds.²⁰

II. Onderzoeksvraag en methodologie

8. Voor de benadeelde is het, in een complex web van verschillende verhoudingen, niet altijd eenduidig wie de geleden schade zal vergoeden indien er schade is veroorzaakt aan elektriciteitskabels en gasleidingen. Om dit alles bevattelijk weer te geven en dus deze complexiteit helder en duidelijk in kaart te brengen, zal rond de volgende centrale onderzoeksvraag gewerkt worden: *“Op welke vergoedingssystemen kan een benadeelde van schade aan elektriciteitskabels en gasleidingen een beroep doen?”* Het onderzoek zal dus voornamelijk beschrijvend zijn. De lezer zal eveneens merken dat doorheen dit onderzoek in grote lijnen gepoogd is de problematiek te vergelijken met het Nederlands recht.

III. Onderzoeksplan

9. Deze masterscriptie is op basis van de volgende subonderzoeksvragen opgebouwd:

In het eerste deel wordt er rond de volgende subonderzoeksvraag gewerkt: *“Wie zijn de belangrijkste actoren en wat is hun rol binnen het bouwproces?”* Op deze manier zal een duidelijk beeld weergegeven worden wie de betrokken actoren kunnen zijn in het aansprakelijkheidsvraagstuk. Het eerste deel heeft dus als enig doel de betrokken actoren en hun

¹⁷ Cass. 29 september 2006, *Pas.* 2006, 1911, *NJW* 2006, 946, noot I. BOONE, *RW* 2006-07, 1717, noot A. VAN OEVELEN, *TBO* 2007, 66, noot K. VANHOVE, *RABG* 2007, 1256, *TBBR* 2008, 557; S. STIJNS en I. SAMOY, *Leerboek Verbintenissenrecht boek 1bis*, Brugge, 2020, Die Keure, 171-173.

¹⁸ S. STIJNS en I. SAMOY, *Leerboek Verbintenissenrecht boek 1bis*, Brugge, Die Keure, 2020, 163-192.

¹⁹ Bijvoorbeeld de verzekering burgerlijke aansprakelijkheid voor exploitatie voor ondernemingen.

²⁰ Bijvoorbeeld de tussenkomst van het Belgisch Gemotoriseerd Waarborgfonds bij de vergoeding van Technologische Rampen; H. BOCKEN, I. BOONEN en M. KRUIHOF, *Inleiding tot schadevergoedingsrecht: buiten contractueel aansprakelijkheidsrecht en andere schadevergoedingsstelsels*, Brugge, Die Keure, 2014, 267-270.

verplichtingen op een gestructureerde manier weer te geven. Het aansprakelijkheidsvraagstuk *an sich* komt in dit deel niet aan bod.

In het tweede deel wordt er rond de volgende subonderzoeksvraag gewerkt: "*Welke rechtsverhoudingen zijn er tussen deze verschillende actoren?*" Zowel de strafrechtelijke als civielrechtelijke rechtsverhoudingen worden hier besproken. Het civielrechtelijk luik splitst zich vervolgens op in de contractuele en buitencontractuele verhoudingen. Hierbij wordt stilgestaan bij eventuele aanwezige exoneratie- en schadebedingen die de sanctionering van de aansprakelijkheid regelen dan wel beperken. Bij de buitencontractuele verhouding zal de focus liggen op de foutaansprakelijkheid en de foutloze aansprakelijkheid, met name bovenmatige burenhinder. Bij foutaansprakelijkheid zal zowel de persoonlijke aansprakelijkheid als de kwalitatieve aansprakelijkheid besproken worden. In dit deel zal ook kort de samenloop van deze rechtsverhoudingen besproken worden en zal ook de aansprakelijkheid in solidum aangehaald worden.

Het derde en tot slot laatste deel vormt een antwoord op de volgende subonderzoeksvraag: "*Op welke verschillende schadevergoedingsmechanismen kunnen de actoren aanspraak maken?*" In dit deel worden dus de verschillende schadevergoedingsmechanismen besproken. Een belangrijke opdeling wordt hier gemaakt tussen de alternatieve en aanvullende vergoedingsmechanismen. Bijzondere aandacht zal gaan naar afgesloten aansprakelijkheidsverzekeringen als aanvullend mechanisme. Voor de alternatieve mechanismen wordt er een opdeling gemaakt tussen sociale zekerheid, rechtstreekse verzekeringen en schadefondsen. Belangrijk hierin is het Fonds voor Technologische Rampen. De focus zal dan ook voornamelijk op de bespreking van dit vergoedingsmechanisme liggen. Het doel van dit deel is met name een begrijpelijk overzicht te bieden van de bestaande vergoedingsmechanismen waarop de benadeelde zich kan beroepen.

Deel I: Betrokken actoren

10. Het realiseren van eender welk bouwproject wordt getypeerd door verschillende facetten waarbij telkens andere actoren betrokken worden. Gezien de verwevenheid en interactie tussen deze actoren is het beantwoorden van het aansprakelijkheidsvraagstuk, inzake de beschadiging van ondergrondse elektriciteitskabels of gasleidingen, geen sinecure. Vooraleer een poging gedaan wordt om dit aansprakelijkheidsvraagstuk te beantwoorden moeten eerst de verschillende actoren en hun verplichtingen ingevuld worden. De lezer zal merken dat deze invulling doorgaans streng gebeurt en dat deze verplichtingen voornamelijk verankerd zijn in wetgeving en reglementen. Op deze manier wordt er voorkomen dat een betrokken actor van zijn aansprakelijkheid zou ontsnappen.

In wat volgt zullen dan ook de belangrijkste actoren en hun verplichtingen besproken worden. Er zal tevens een toelichting gegeven worden over het Kabel en Leidingen Informatie Portaal (hierna: KLIP), dat als ondersteunend instrument dient.

I. Betrokken actoren in het bouwproces

1. Belangrijke driehoeksverhouding: bouwheer, aannemer, architect

11. Bij een bouwproject ontstaat een driehoeksverhouding tussen de volgende actoren: de bouwheer, de aannemer en de architect.²¹

1.1. De bouwheer

1.1.1. *Algemeen*

12. De bouwheer is diegene die de opdracht geeft aan de aannemer en de architect om een bouwwerk te realiseren. Deze opdracht kan betrekking hebben op het realiseren van een bouwwerk, het aanleggen van een wegennet of zelfs de herlegging van elektriciteitskabels of gasleidingen. In het kader van deze gegeven opdracht is het mogelijk dat er schade aan elektriciteitskabels of gasleidingen veroorzaakt wordt.²²

13. Wanneer de bouwheer geen specifieke kennis ter zake heeft is hij een toevallige opdrachtgever, indien hij dit wel heeft gaat het om een professionele opdrachtgever. Dit onderscheid bepaalt hun bescherming. Van een professionele opdrachtgever wordt namelijk verwacht dat hij de nodige problemen en risico's kan inschatten. Hierdoor is de kans dat hij aansprakelijk gesteld wordt groter dan bij een toevallige opdrachtgever.²³ Een typevoorbeeld van een professionele opdrachtgever is de bouwpromotor. Zijn beroepsactiviteit bestaat er namelijk uit om een bouwproject in zijn geheel te realiseren. Denk hierbij aan het verkavelen van de grond tot het bouwen van huizen of appartementen.²⁴ Juist omwille van zijn kennis ter zake is zijn positie

²¹ S. BAERT, C. DE SMEDT, S. SNAET, M. SOMERS, R. VAN RANSBEECK, "Architectenovereenkomsten" in G. BAERT en W. NEVEN (eds.), *Bestendig handboek privaatrechtelijk bouwrecht*, Mechelen, Wolters Kluwer, 2014, (IV.1-1) IV.2-24.

²² *Ibid.*, IV.2-24 en IV.3-15.

²³ F. BURSENS, "Betrokken partijen" in *Handboek aannemingsrecht (gebonden)*, Mortsel, Intersentia, 2019 (15) 15 en 16.

²⁴ F. BURSENS, "De bouwpromotieovereenkomst" in *Handboek aannemingsrecht (gebonden)*, Mortsel, Intersentia, 2019 (581) 581; B. KOHL en M. SOMERS, "Knelpunten bouwpromotieovereenkomst" in N. CARETTE en A.L. VERBEKE (eds.), *Knelpunten vastgoedpromotor, vastgoedexpert en architect*, Antwerpen, Intersentia, 2011, (57) 47.

sterker dan die van de andere betrokken actoren. Hij vervult dan ook vaak verplichtingen van verschillende actoren tegelijkertijd. Te denken valt aan de verplichtingen die normaliter op de bouwheer rusten, maar ook op de aannemer.²⁵

1.1.2. Verplichtingen

14. Op de bouwheer rusten verscheidene verplichtingen die zowel algemeen als specifiek zijn. De algemene verplichtingen bestaan uit: het werk van de aannemer (en de veiligheidscoördinator indien aanwezig) mogelijk maken, de prijs betalen en het werk in ontvangst nemen.²⁶

De specifieke verplichtingen hebben betrekking op de werken die uitgevoerd worden in de nabijheid van nutsvoorzieningen zoals elektriciteitskabels en gasleidingen. Zo zal de bouwheer *inlichtingen moeten inwinnen* om te achterhalen als geplande werken nabij gasleidingen zich in een beschermde zone bevinden. Deze inlichtingen wint hij in door het centraal meldpunt te raadplegen.²⁷ Dit centraal meldpunt is een internettoepassing die het mogelijk maakt voor de actoren om informatie in te winnen over de aanwezigheid van vervoersinstallaties (zie *infra* nr. 78 e.v.).²⁸ Onder beschermde zone wordt de zone verstaan waarbinnen de gasleidingen zich bevinden, vastgelegd op vijftien meter van de weerszijden.²⁹

15. Na deze raadpleging en melding wordt er door de bouwheer met de nutsmaatschappij *overleg* gepleegd (zie *infra* nr. 36 en 74) en wordt er vervolgens teruggekoppeld naar de aannemer.³⁰

16. Het AREI bepaalt bovendien ook dat werken in de nabijheid van ondergrondse elektriciteitskabels pas aangevat mogen worden na raadpleging van: de eigenaar van de grond (die niet noodzakelijk de bouwheer is)³¹; de betrokken overheid indien deze de openbare weg beheert en de beheerder van de kabels.³² In deze bepaling wordt in het midden gelaten of deze verplichting rust op de aannemer dan wel de bouwheer. Mijns inziens betaamt het een *zorgvuldige bouwheer*

²⁵ Hof van beroep Brussel (20^e kamer) 8 april 2014, *TBO* 2015, 54-55, noot M. DE CLERQ; F. BURSENS, "De bouwpromotieovereenkomst" in *Handboek aannemingsrecht (gebonden)*, Mortsel, Intersentia, 2019, (581) 581.

²⁶ A. L. VERBEKE, V. SAGAERT en B. TILLEMANN, "Aanneming" in V. SAGAERT (ed.), *Vermogensrecht in kort bestek (zesde editie)*, Mortsel, Intersentia, 2020, (400) 414; F. BURSENS, "Verbindenissen van de opdrachtgever" in *Handboek aannemingsrecht (gebonden)*, Mortsel, Intersentia, 2019, (133-195) 134.

²⁷ Art. 3, 2^e lid K.B. 22 april 2019 tot wijziging van het K.B. van 21 september 1988 betreffende de voorschriften en de verplichtingen van raadpleging en informatie bij het uitvoeren van werken in de nabijheid van installaties van vervoer van gasachtige en andere producten door middel van leidingen (*BS* 9 mei 2019).

²⁸ Art. 1, 8° K.B. 22 april 2019 tot wijziging van het K.B. van 21 september 1988 betreffende de voorschriften en de verplichtingen van raadpleging en informatie bij het uitvoeren van werken in de nabijheid van installaties van vervoer van gasachtige en andere producten door middel van leidingen (*BS* 9 mei 2019).

²⁹ Art. 1, 6° K.B. 22 april 2019 tot wijziging van het K.B. van 21 september 1988 betreffende de voorschriften en de verplichtingen van raadpleging en informatie bij het uitvoeren van werken in de nabijheid van installaties van vervoer van gasachtige en andere producten door middel van leidingen (*BS* 9 mei 2019).

³⁰ Art. 3, 3^e en 4^e lid K.B. 22 april 2019 tot wijziging van het K.B. van 21 september 1988 betreffende de voorschriften en de verplichtingen van raadpleging en informatie bij het uitvoeren van werken in de nabijheid van installaties van vervoer van gasachtige en andere producten door middel van leidingen (*BS* 9 mei 2019); Z. BAATS, T. BEELEN, J. BERGHMANS, L. BERTJENS, S. BOULY, F. BURSENS, P. CAMBIE, N. CARETTE, E. CASTELEYN, T. COTTENIE, C. DEGREEF, E. DEGRYSE, D. DE KEUSTER, S. DESRUMAUX, M. DEWEIRDT, D. DILLIËN, V. DOOMS, W. GELDHOF, M. HOEBEECK, J. KERREMANS, L. MAES, K. MARCHAND, C. MEYNENDONCKX, N. MORTELMANS, E. OP DE BEECK, J. OPSOMMER, W. PANIS, L. PEETERS, A. QUIRYNEN, T. SOETE, J. SPINKS, W. THYSSEN, P. VAN ASSCHE, J. VANSTIPPELEN, L. VAN VALCKENBORGH, S. VERECKEN, A. VERHAGEN, S. VERHOEVEN, R. VERMEERSCH, R. VOLCKAERT, J. WOUTERS, "Zakenrechtelijke aspecten inzake bouw" in I. ARTESCHENE en N. PORTUGAELS (eds.), *Duiding bouwrecht*, Brussel, Larcier, 2015, (1041) 1326-1328.

³¹ Bijvoorbeeld de bouwpromotor die als opdrachtgever de werkzaamheden realiseert maar niet de eigenaar is van de grond waarop het project gerealiseerd zal worden.

³² Onderafdeling 9.3.6.1. b.1. boek 1-3 AREI.

om tevens deze *voorzorgsmaatregelen* na te leven waardoor het eveneens als een verplichting gekwalificeerd kan worden ten aanzien van de bouwheer.

17. Verder heeft de bouwheer ten aanzien van de aannemer een *informatieverplichting*. Zo moet hij bijvoorbeeld de gewijzigde ligging van elektriciteitskabels en gasleidingen, waarvan hij op de hoogte is, melden aan de aannemer.³³

18. Tot slot rusten er naar Nederlands recht eveneens verplichtingen op de bouwheer. Deze verplichtingen zijn grotendeels verankerd in het geschreven recht (zoals ook zal blijken bij de andere betrokken actoren). In eerste instantie waren deze verplichtingen terug te vinden in de Wet Informatie-uitwisseling Ondergrondse Netten (hierna: WION). Deze wet werd later vervangen door de Wet Informatie-uitwisseling Bovengrondse en Ondergrondse netten en Netwerken (hierna: WIBON).³⁴

Zo bepaalt het WIBON dat de bouwheer schade aan ondergrondse elektriciteitskabels en gasleidingen moet voorkomen door te zorgen dat de werkzaamheden waartoe hij opdracht heeft gegeven, op zorgvuldige wijze kunnen worden verricht.³⁵ De invulling van deze plicht wordt bepaald door de Richtlijn zorgvuldig graafproces.³⁶ Deze richtlijn bevat namelijk concrete handelingsprotocollen, die opgesteld zijn door een werkgroep van leidingbeheerders, grondroerders³⁷ en beheerders van openbare ruimte. Ondanks dat deze richtlijn niet algemeen verbindend is geniet zij toch enig gezag. De zorgplicht van de bouwheer wordt ingevuld doordat hij voldoende tijd en geld ter beschikking moet stellen aan de aannemer om zorgvuldig te kunnen werken. Bovendien kan de bouwheer, naar Nederlands recht, de informatieverplichting die op de aannemer rust zelf uitvoeren (zie *infra* nr. 29).³⁸

1.2. De aannemer

1.2.1. *Algemeen*

19. In artikel 1710 oud BW wordt er een onderscheid gemaakt tussen twee vormen van "*huur van werk*", namelijk de arbeidsovereenkomst en de aannemingsovereenkomst. In deze uiteenzetting zal de focus uitgaan naar de aanneming binnen de bouwsector. De aannemer is diegene "*die voor derden bouwwerken uitvoert*", waarbij de derde de bouwheer is (zie *supra* nr. 12).³⁹ Bovendien verbindt de aannemer zich voor het verrichten van materieel werk in alle

³³ F. BURSENS, "Aansprakelijkheid tegenover derden" in *Handboek aannemingsrecht (gebonden)*, Morsel, Intersentia, 2019, (269) 288.

³⁴ F.J. VAN VELSEN, "Onrechtmatigheidsgronden" in C.J.J.M. STOLKER (ed.) *Groene Serie Onrechtmatige daad*, Deventer, Wolters Kluwer, 2019, VIII.3.1.2.

³⁵ Art. 2, eerste lid WIBON.

³⁶ F.J. VAN VELSEN, "Richtlijnen voor de opdrachtgever" in C.J.J.M. STOLKER (ed.) *Groene Serie Onrechtmatige daad*, Deventer, Wolters Kluwer, 2019, VIII.3.3.7.2.

³⁷ Dit is de grondwerker.

³⁸ M. EIJKELENBOOM en N.A. STEENBRINK-DROP, "Kabel- en leidingschade bezien vanuit het oogpunt van de aannemers", *BR* 2006 nr. 9, 813.

³⁹ Art. 1787 Oud BW; Cass. 3 september 2010, *Arr. Cass.* 2010, 2091; Antwerpen 4 december 2019, *TBO* 2020, 71; A.L. VERBEKE e.a., "Aanneming" in V. SAGAERT (ed.), *Vermogensrecht in kort bestek* (zesde editie), Morsel, Intersentia, 2020, (400) 400-401.

onafhankelijkheid.⁴⁰ Doordat hij de werken onafhankelijk uitvoert staat hij niet onder het gezag van een bouwheer. Een aannemer wordt doorgaans aangesteld omwille van zijn specialiteit en vaardigheden, zodat een aannemingsovereenkomst vaak *intuitu personae* is.⁴¹

20. Een onderscheid kan bovendien gemaakt worden tussen een algemene en gespecialiseerde aannemer. Een gespecialiseerde aannemer is gespecialiseerd in één bouwdiscipline terwijl een algemene aannemer dit niet is. Een gespecialiseerde aannemer is iemand die bijvoorbeeld alleen maar elektriciteitswerken uitvoert of alleen maar grondwerken verricht.⁴² Een algemene aannemer zal doorgaans alle soorten bouwwerkzaamheden verrichten, bijvoorbeeld het renoveren van een huis, het maken van een dak, de realisatie van de ruwbouw, etc.

21. Naar Nederlands recht is de aannemer tevens een belangrijke actor bij werkzaamheden waarbij een ondergrondse elektriciteitskabel of gasleiding geraakt wordt. Het WIBON speelt ook hier een belangrijke rol (zie *supra* nr. 18). De Nederlandse wetgever spreekt echter van een grondroerder in plaats van een aannemer. De grondroerder is "*degene onder wiens verantwoordelijkheid of leiding graafwerkzaamheden worden verricht.*"⁴³ Onder deze definitie kan dus ook de aannemer gekwalificeerd worden wanneer hij de leiding of verantwoordelijkheid heeft over de werkzaamheden.⁴⁴

1.2.2. Verplichtingen

22. De verplichtingen van de aannemer kunnen, net zoals bij de bouwheer, onderverdeeld worden in algemene en specifieke verplichtingen.

23. De algemene verplichtingen of hoofdverbintenissen van een aannemer bestaan in het werk goed en tijdig uitvoeren en de zaak te leveren alsook de grondstof terug te geven.⁴⁵

Onder de werken goed uitvoeren wordt verstaan dat de aannemer deze uitvoert zoals overeengekomen op het moment dat het contract werd gesloten. Hiervoor wordt onder andere gekeken naar de voorschriften en afgesproken werkmethodes, die opgenomen zijn in de plannen.⁴⁶ Bij de bespreking van de rol van de rechter hieronder zal bovendien blijken dat de rechter een interpretatiebevoegdheid heeft, waardoor hij de overeenkomst kan interpreteren volgens de gemeenschappelijke bedoeling van de partijen (zie *infra* nr. 92).⁴⁷ Zo moeten de werken worden uitgevoerd volgens de regels van de kunst.⁴⁸ Hiervoor wordt gekeken naar de technische kennis in

⁴⁰ Cass. 18 december 1967, *RW* 1967-68, 2114; *Arr. Cass.* 1979-80, 1235; *Pas.* 1980, I, 1222; S. BAERT e.a., "Architectenovereenkomsten" in G. BAERT en W. NEVEN (eds.), *Bestendig handboek privaatrechtelijk bouwrecht*, Mechelen, Wolters Kluwer, 2014, (IV.1-1) IV.1-22.

⁴¹ F. BURSENS, "Algemene bepalingen" in *Handboek aannemingsrecht (gebonden)*, Morsel, Intersentia, 2019, (1) 2; M. DAMBRE, "Aanneming" in *Handboek bijzondere overeenkomsten*, Brugge, die Keure, 2020 (389) 393.

⁴² H. LEURS, "A" in *Bouw- en vastgoedlexicon*, Gent, Larcier, 2016, (3) 9.

⁴³ Art. 1 WIBON.

⁴⁴ F.J. VAN VELSEN, "Begripsomschrijving" in C.J.J.M. STOLKER (red.) *Groene Serie Onrechtmatige daad*, Deventer, Wolters Kluwer, 2019, VIII.3.1.1.

⁴⁵ A. L. VERBEKE e.a., "Aanneming" in V. SAGAERT (ed.), *Vermogensrecht in kort bestek (zesde editie)*, Morsel, Intersentia, 2020, (400) 408.

⁴⁶ M. DAMBRE, "Aanneming" in *Handboek bijzondere overeenkomsten*, Brugge, die Keure, 2020 (389) 408.

⁴⁷ Artikel 1135 oud BW.

⁴⁸ A. L. VERBEKE e.a., "Aanneming" in V. SAGAERT (ed.), *Vermogensrecht in kort bestek (zesde editie)*, Morsel, Intersentia, 2020, (400) 408 en 409.

de betrokken sector. In de aannemingssector, bijvoorbeeld, worden technische voorschriften opgelegd door het Wetenschappelijk Technisch Centrum voor het Bouwbedrijf (hierna: WTTCB). Indien deze regels van de kunst worden miskend, is dit een belangrijke indicatie voor het aansprakelijkheidsvraagstuk aangezien dit een weerlegbaar vermoeden van aansprakelijkheid inhoudt (zie *infra* nr. 134).⁴⁹

24. Andere belangrijke indicaties voor het aansprakelijkheidsvraagstuk zijn de specifieke verplichtingen. Deze zijn voornamelijk opgenomen in bijzondere regelgeving en reglementering en zijn in het bijzonder van belang bij werkzaamheden nabij elektriciteitskabels en gasleidingen.

i. Informatie- en raadgevingsplicht

25. De eerste specifieke verplichting die op de aannemer rust is de *informatie- en raadgevingsplicht*. Deze plicht houdt in dat hij alle nodige en nuttige informatie bekomt met betrekking tot eventueel aanwezige ondergrondse elektriciteitskabels en gasleidingen. Dit kan hij doen op twee manieren: enerzijds kan hij de plannen rechtstreeks opvragen⁵⁰ en anderzijds kan hij rekening houden met omgevingselementen, zoals de aanwezigheid van een hoogspanningscabine.⁵¹

26. Bij de bouwheer werd al aangehaald dat het AREI dergelijke *informatie- en raadgevingsverplichting* oplegt als bijzondere voorzorgsmaatregel om schade aan ondergrondse elektriciteitskabels te voorkomen (zie *supra* nr. 15). Vóór de aanvang van de werken moet namelijk de eigenaar van de grond, de eventueel betrokken overheid en de nutsmaatschappij geraadpleegd worden.⁵² Tevens werd aangehaald dat het in het AREI niet duidelijk is op wie deze verplichting rust. Mijns inziens betaamt het een *zorgvuldige* aannemer, net zoals het een *zorgvuldige* bouwheer betaamt, dat hij deze verplichting uitvoert. Dit neemt volgens mij niet weg dat de actoren kunnen afspreken dat één van hun die verplichting op zich neemt. De *zorgvuldigheid* van de aannemer en bouwheer strekt in mijn ogen namelijk tot het plegen van overleg met elkaar om duidelijke afspraken te maken wie dergelijke verplichting op zich neemt. Hier kan tevens verwezen worden naar het Nederlands voorbeeld waar de bouwheer de mogelijkheid heeft om de informatieplicht van de aannemer op zich te nemen (zie *supra* nr. 18). Belangrijk om hierbij te vermelden is dat de aanwezigheid van uitwendige merktekens de voornoemde actoren niet ontslaat van deze verplichting (zie *infra* nr. 71). Enkel wanneer er hoogdringendheid is moet de verplichting niet nageleefd worden. Dit is het geval wanneer "*de bestendigheid van de dienst een dringende uitvoering van de werken vereist.*"⁵³ Ik denk hierbij aan funderingswerken die gezien een gebrekkige stabiliteit van een bouwwerk spoedeisend zijn.

⁴⁹ M. DAMBRE, "Aanneming" in *Handboek bijzondere overeenkomsten*, Brugge, die Keure, 2020 (389) 408-410; K. UYTERHOEVEN, "De toepassing van technische normen in de bouwsector en de aansprakelijkheid van de ontwerper", *TBO* 2008, 208, nr. 7; A. DELVAUX en D. DESSARD, *Le contrat d'entreprise de construction*, Brussel, Larcier, 1991, nr. 161; P. RIGAUX, *L'architecte. De droit et la profession*, Brussel, Larcier, 1975, 296, nr. 384.

⁵⁰ Kh. Gent (afd. Ieper) 19 oktober 2015, A/14/00592.

⁵¹ L. VAN PARYS, "Ondergrondse kabels en leidingen" in I. DE KNIJF, *Bouwrecht: Van A(anneming) tot Z(akenrecht)*, Gent, Larcier, 2009, 92; T. VERMEIR, "Kabels en leidingen" in K. DEKETELAERE, M. SCHOUPS en A. VERBEKE (eds.), *Handboek bouwrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2003, 276.

⁵² Onderafdeling 9.3.6.1. b.1. boek 1-3 AREI.

⁵³ Onderafdeling 9.3.6.1. b.2. boek 1-3 AREI; Z. BAATS e.a., "Zakenrechtelijke aspecten inzake bouw" in I. ARTESCHENE en N. PORTUGAELS (eds.), *Duiding bouwrecht*, Brussel, Larcier, 2015, (1041) 1329-1330; M. DEBAENE en A. VAN GRUNDERBEEK, "De aansprakelijkheid van aannemers en nutsmaatschappijen bij de beschadiging van ondergrondse

27. Het ARAB, dat slechts van toepassing is bij werken binnen de omheining van een *gevaarlijk, ongezonde of hinderlijke inrichting* of wanneer het welzijn van de werknemers in gedrang komt, kent een analoge bepaling.⁵⁴

28. Ook voor werken rondom gasleidingen is er bijzondere regelgeving van toepassing. Zo bepaalt het K.B. van 28 juni 1971⁵⁵ dat derden die werken in de omgeving van gasleidingen uitvoeren een raadplegingsprocedure moeten doorlopen.⁵⁶ Deze procedure bestaat uit het melden van de werken aan de gasverdelers. De derde die de werken uitvoert heeft achtenveertig uur vóór de aanvatting van de werken om deze melding te doen door middel van een aangetekend schrijven. Indien er een bestendige overeenkomst is gesloten tussen de partijen moet deze kennisgeving niet meer gebeuren.⁵⁷ Eveneens wordt hier achterwege gelaten wie er als derde bedoeld wordt: nl. de bouwheer dan wel de aannemer. Gezien de bewoordingen kan mijns inziens hier, meer dan bij het AREI (zie *supra* nr. 26), afgeleid worden dat die derde de aannemer is aangezien hij diegene is die de werken uitvoert.

29. Naar Nederlands recht rust er eveneens een informatieplicht op de aannemer. Deze kan via een KLIC-melding nageleefd worden (dit is een melding via het Kabels- en Leidingen Informatie Centrum (hierna: KLIC), dat hieronder besproken zal worden (zie *infra* nr. 82). Deze informatieplicht moet eveneens gebeuren vóór de aanvang van de werken en zoals meermaals aangehaald kan deze ook vervuld worden door de bouwheer (zie *supra* nr. 18).⁵⁸

ii. Lokalisatieplicht

30. De *lokalisatieplicht* is een tweede specifieke verplichting die zowel naar Belgisch als Nederlands recht op de aannemer rust. Door middel van de lokalisatie gaat de aannemer na als de informatie die hij heeft verkregen overeenkomt met de situatie ter plaatse. De invulling van deze plicht naar Belgisch en Nederlands recht verschillen echter wel van elkaar.

31. Naar Belgisch recht moet de aannemer na het vervullen van de informatie- en raadgevingsplicht bijkomend onderzoek voeren. Het doel van dit onderzoek is om te bepalen *waar* en *hoe diep* de elektriciteitskabels of gasleidingen liggen.⁵⁹ Deze lokalisatie wordt bovendien opgesplitst in:

kabels en leidingen”, *TBO* 2007, 14; L. DE RIDDER en T. VERMEIR, *leidingen voor nutsvoorzieningen*, Brugge, die Keure, 2000, 193 e.v.

⁵⁴ Artikel 260bis ARAB van 27 september 1947, (*BS* 3 oktober 1947); L. VAN PARYS, “Ondergrondse kabels en leidingen” in I. DE KNIJF, *Bouwrecht: Van A(anneming) tot Z(akenrecht)*, Gent, Larcier, 2009, 91.

⁵⁵ K.B. 28 juni 1971 betreffende de te nemen veiligheidsmaatregelen bij de oprichting en bij de exploitatie van installaties voor gasdistributie door middel van leidingen (*BS* 15 september 1971).

⁵⁶ Art. 51 K.B. 28 juni 1971 betreffende de te nemen veiligheidsmaatregelen bij de oprichting en bij de exploitatie van installaties voor gasdistributie door middel van leidingen (*BS* 15 september 1971).

⁵⁷ Z. BAATS e.a., “Zakenrechtelijke aspecten inzake bouw” in I. ARTESCHENE en N. PORTUGAELS (eds.), *Duiding bouwrecht*, Brussel, Larcier, 2015, (1041) 1333.

⁵⁸ S.J.H. VAN DE KANT en P. VAN HUIZEN, “Kabel- en Leidingschade. De hoofdlijnen uit 6 jaar jurisprudentie”, *NTE* 2014 nr. 5/6, (204), 204-206.

⁵⁹ T. VERMEIR, “Kabels en leidingen” in K. DEKETELAERE, M. SCHOUPS en A. VERBEKE (eds.), *Handboek bouwrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2003, 276.

Een intellectuele lokalisatie: dit is het lokaliseren van de elektriciteitskabels en gasleidingen aan de hand van de meegedeelde plannen.⁶⁰

Een materiële lokalisatie: dit is het uitvoeren van peilingen om de werkelijke ligging van de elektriciteitskabels en gasleidingen te onderzoeken.⁶¹

32. De rechtspraak⁶² spreekt hier vaak over een *double check*⁶³ of aftoetsing van het terrein. Over de invulling van deze *double check* is er echter wel discussie.

33. Zo is er een eerste strekking⁶⁴ in de rechtspraak die van oordeel is dat een *double check* enkel bij noodzakelijkheid uitgevoerd moet worden. Hieronder kan verstaan worden: het uitvoeren van werken in de nabijheid van elektriciteitskabels en/of gasleidingen of wanneer de plannen niet correct zijn.⁶⁵

Een andere strekking⁶⁶ vindt een *double check* altijd nodig. Deze strekking vindt dus dat een *materiële lokalisatie* en dus manuele peilingen door de aannemer altijd moet gebeuren.⁶⁷ Een substrekking⁶⁸ binnen deze groep gaat zelfs een stap verder en kwalificeert deze *materiële lokalisatie* als een resultaatsverbintenis. Dit is een zeer verregaande visie aangezien de lokalisatie dan pas ophoudt indien de elektriciteitskabels of gasleidingen ook effectief zijn opgespoord.

In de rechtsleer schuiven L. DERIDDER en T. VERMEIR dan weer een "*genueanceerde lokalisatieverplichting*" naar voren. Zij stellen dat de voornoemde plicht niet inhoudt dat, indien alle nodige voorzorgsmaatregelen zijn genomen, er verwacht kan worden van de aannemer dat hij buitensporige maatregelen neemt.⁶⁹

34. Verder is het bij de raadpleging van bijzondere wetgeving en reglementering ook niet duidelijk op welke manier daar de *lokalisatieplicht* wordt ingevuld.

⁶⁰ V. SAGAERT, "Ondergrondse constructies in het Belgische goederenrecht" in C. ADRIAANSENS en V. SAGAERT (eds.), *Ondergrondse constructies in het Belgische en Nederlandse recht*, Antwerpen, Intersentia, 2007, 26.

⁶¹ *Ibid.*

⁶² Kh. Dendermonde 8 maart 2012, *RABG* 2014, nr. 2, 107, noot S. HEIRBRANT.

⁶³ Hiermee bedoelen ze het uitvoeren van het onderzoek door zowel een intellectuele als een materiële lokalisatie.

⁶⁴ Gent 10 maart 2000, *T.Aann.* 2000, 350; Rb. Antwerpen 25 mei 2000, *T.Aann.* 2000, 353; M. DEBAENE en A. VAN GRUNDERBEEK, "De aansprakelijkheid van aannemers en nutsmaatschappijen bij de beschadiging van ondergrondse kabels en leidingen", *TBO* 2007, 14; K. CALCOEN, "Het belang van correcte en tijdige informatie over de ligging van ondergrondse kabels en leidingen bij het uitvoeren van openbare werken", *TBO* 2005, 234.

⁶⁵ Mechelen 9 juni 1998, *RW* 1999-2000, nr. 2, 54, noot M. NEUT; Vred. Zottegem 13 juli 1996, *T. Aann.* 1997, 49-51, noot B. VAN LIERDE.

⁶⁶ Antwerpen 10 juni 1980, *RW* 1980-81, 1139; Luik 23 juni 1982, *Het Bouwbedrijf* 25 1983, 18; Kh. Namen 4 mei 1993, *Iuvis* 1997, 645; Vred. Zottegem 13 juli 1996, *T.Aann.* 1997, 46, noot B. VAN LIERDE; N. DELFORCHE, "Werken in de nabijheid van ondergrondse leidingen: raadplegings en lokalisatieverplichting van de aannemer tegenover informatieverplichting van de verdeler", *Iuvis* 2000, 1156 en de hierbij verwijsde rechtspraak; L. VAN PARYS, "Ondergrondse kabels en leidingen" in I. DE KNIJF, *Bouwrecht: Van A(anneming) tot Z(akenrecht)*, Gent, Larcier, 2009, 93; D. ABBELOOS en W. ABBELOOS, "Recente evoluties in bouwaansprakelijkheid met betrekking tot schade aan derden", *T. Verz.* 2005, afl. 1, 7-19.

⁶⁷ A. VAN INNIS, "Beschadiging van ondergrondse leidingen, vijftienvintig jaar rechtspraak", *Iuvis*, 1997, 630.

⁶⁸ Vred. Philippeville 2 maart 1994, *Iuvis* 1994, 297; Antwerpen 31 oktober 2001, *AR* 1999, 1161, aangehaald door Kh. Hasselt 25 september 2003, *RW* 2005-06, 511 in Kh. Dendermonde 08 maart 2012, *RABG* 2014, nr. 2, 107-116, noot S. HEIRBANT.

⁶⁹ L. DERIDDER en T. VERMEIR, "Antwoord op de annotatie "Beschadiging van ondergrondse kabels en leidingen: raadplegingsplicht van de aannemer versus informatieplicht van de kabeleigenaar"", *RW* 1999-2000, nr. 28, 964- 965.

De memorie van toelichting van het KLIP-decreet (dit decreet richtte het KLIP-portaal op ter ondersteuning van de verschillende factoren zie *infra* nr. 78 e.v.) doet vermoeden dat een *intellectuele lokalisatie* wordt afgewezen. Het decreet maakt namelijk enkel melding van een "onderzoek ter plaatse" en dus een *materiële lokalisatie*.⁷⁰

In het AREI is evenmin soelaas te vinden aangezien hier enkel de verplichting is opgenomen dat de werken pas opgestart kunnen worden na de *lokalisatie*.⁷¹ Welke soort lokalisatie dit is, wordt in het midden gelaten. Wel bepaalt het AREI dat deze lokalisatie zelfs bij hoogdringendheid moet gebeuren. De uitzondering van hoogdringendheid, die wél aangenomen wordt bij de *informatie- en raadgevingsplicht* van de aannemer, wordt hier dus niet aangenomen. Het komt er dus op neer dat de aannemer geen kennisgeving moet doen van de werken bij hoogdringendheid (zie *supra* nr. 26), maar dat hij in ieder geval wél zijn lokalisatieplicht moet vervullen.⁷² Deze bepaling impliceert bovendien geen objectieve aansprakelijkheid van de aannemer. De *lokalisatieplicht* vereist dus niet dat te allen tijden de exacte ligging van de kabels door de aannemer aangeduid kan worden, dit zou de voornoemde plicht namelijk uithollen.⁷³

De opgenomen lokalisatieverplichting voor werken in de nabijheid van gasleidingen daarentegen vermeldt wél de *materiële lokalisatieplicht*.⁷⁴ Zo moet de nutsmaatschappij dan weer de nodige informatie aan de bouwheer geven die op zijn beurt deze informatie doorgeeft aan de aannemer (zie *supra* nr. 15). Vervolgens onderzoekt de aannemer of deze informatie overeenkomt met de toestand ter plaatse. In geval van gasleidingen wordt er dus met andere woorden voorzien in een *materiële lokalisatie*. De werken mogen pas aangevat worden indien de aannemer deze *materiële lokalisatieplicht* heeft vervuld.⁷⁵ De *lokalisatieplicht* wordt ook impliciet bevestigd in het K.B. van 28 juni 1971.⁷⁶ Dit K.B. bepaalt namelijk dat derden (hier: de aannemer) "de nodige maatregelen moeten treffen ten einde de veiligheid en de goede staat der gasinstallaties te verzekeren."⁷⁷

35. Naar Nederlands recht wordt eveneens een *lokalisatieplicht* opgelegd. Deze plicht bestaat uit het onderzoeken van de precieze ligging van "onderdelen van netten op de graaflocatie."⁷⁸ Een *intellectuele lokalisatie* is reeds mogelijk doordat hij de ondergrondse elektriciteitskabels of gasleidingen kan lokaliseren via de verkregen plannen. Indien een afwezigheid van deze kabels of leidingen zou blijken, dan moet de aannemer behoedzaam zijn en rekening houden met uiterlijke

⁷⁰ Parl. St. Vlaams Parlement 2007-08, 1487/1, 5.

⁷¹ Onderafdeling 9.3.6.1. b.1. tweede lid boek 1-3 AREI; Cass. 26 november 1985, AC 1985-86, 432; Pas. 1986, I, 371; RW 1985-86, 2304; JT 1987, 408, noot A. VAN INNIS.

⁷² Onderafdeling 9.3.6.1. b.2. AREI.

⁷³ Vred. Westerlo 30 mei 1997, T. Aann. 1999, 385; L. VAN PARYS, "Ondergrondse kabels en leidingen" in I. DE KNIJF, *Bouwrecht: Van A(anneming) tot Z(akenrecht)*, Gent, Larcier, 2009, 95.

⁷⁴ Art. 3 en 4 K.B. 21 september 1988 betreffende de voorschriften en verplichtingen van raadpleging en informatie bij het uitvoeren van werken in de nabijheid van installaties van vervoer van gasachtige en andere producten door middel van leidingen (BS 8 oktober 1988).

⁷⁵ L. DE RIDDER en T. VERMEIR, *Leidingen voor nutsvoorzieningen*, Brugge, die Keure, 2000, 218; Z. BAATS e.a., "Zakenrechtelijke aspecten inzake bouw" in I. ARTESCHENE en N. PORTUGAELS (eds.), *Duiding bouwrecht*, Brussel, Larcier, 2015, (1041) 1365.

⁷⁶ Artikel 51 K.B. 28 juni 1971 betreffende de te nemen veiligheidsmaatregelen bij de oprichting en bij de exploitatie van installaties voor gasdistributie door middel van leidingen (BS 15 september 1971).

⁷⁷ Kh. Brussel 17 juni 1996, T. Aann. 1998, 18; Mechelen 9 juni 1998, RW 1999-2000, nr. 2, 49-55, noot M. NEUT; Z. BAATS e.a., "Zakenrechtelijke aspecten inzake bouw" in I. ARTESCHENE en N. PORTUGAELS (eds.), *Duiding bouwrecht*, Brussel, Larcier, 2015, (1041-1368) 1333.

⁷⁸ Art. 2, lid 3 sub b WIBON.

kenmerken ter plaatse.⁷⁹ Naar Nederlands recht wordt bepaald dat de aannemer moet overgaan tot een *feitelijke lokalisatie* (te vergelijken met de *materiële lokalisatie* naar Belgisch recht *supra* nr. 32). Deze vervult hij door het graven van proefgaten of -sleuven. Deze verplichting wordt gekwalificeerd als een resultaatsverbintenis, het niet vinden van de kabels of leidingen moet daarom gemeld worden.⁸⁰ Wanneer het graven van proefgaten of -sleuven door omstandigheden niet passend is, dit kan door bijvoorbeeld de samenstelling van de grond, dan kan er gebruik gemaakt worden van andere methodes zoals bijvoorbeeld elektronische detectie. De *lokalisatie* moet op zorgvuldige wijze gebeuren⁸¹ en is bovendien zelfstandig waardoor de aannemer niet zonder meer kan afgaan op onderzoek verricht of inlichtingen ingewonnen door een andere actor. Nochtans was dit lange tijd niet het geval, vóór de invoering van het KLIC werd namelijk aangenomen dat een aannemer kon voortgaan op informatie verkregen van een bouwheer wanneer deze “*een deskundige ter zake*” is (te vergelijken met de professionele opdrachtgever naar Belgisch recht, zie *supra* nr. 13) zonder opnieuw onderzoek te voeren.⁸² Tot slot heeft de grondroerder er alle belang bij dat de lokalisatie in een vroeg stadium gebeurt aangezien de feitelijke lokalisatie hem in staat stelt om op een zo veilig mogelijke manier de werkzaamheden uit te voeren.⁸³

iii. Overlegplicht

36. Als laatste specifieke verplichting geldt voor de aannemer een *overlegplicht*. Door regelmatig overleg te plegen met het nutsbedrijf tijdens de aannemingswerken voorkomt de aannemer ook op deze manier schade.⁸⁴

37. Het AREI bepaalt dat bij werken aan elektriciteitskabels er overleg gepleegd moet worden over de werkzone.⁸⁵ Bovendien bevestigde het Hof van Cassatie⁸⁶ meermaals dat bij werken waar het ARAB⁸⁷ van toepassing is, de aannemer méér moet doen dan enkel de nodige plannen op te vragen en ook met de nutsmaatschappij overlegt welke maatregelen genomen kunnen worden.⁸⁸

⁷⁹ Gerechtshof Leeuwarden 20 augustus 2008, *TBR* 2010/33.

⁸⁰ HR 25 mei 2018, ECLI:NL:HR:2018:772; *NJ* 2019, 295, noot S.D. LINDENBERGH, *TBR* 2018, 110, noot J.A.M.A. SLUYSMANS (Liander/Paape); Rb. Dordrecht 1 april 2004, rolnr. CV EXPL 03-6056; M. EIJKELENBOOM en N.A. STEENBRINK-DROP, “Kabel- en leidingschade gezien vanuit het oogpunt van de aannemers”, *BR* 2006 nr. 9, 815; F.J. VAN VELSEN, “Lokaliseerplicht: resultaatsplicht” in C.J.J.M. STOLKER (ed.) *Groene Serie Onrechtmatige daad*, Deventer, Wolters Kluwer, 2019, VIII.3.4.7.

⁸¹ Rb. Arnhem 7 november 2012, ECLI:NL:RBARN:2012:DY4930.

⁸² HR 4 oktober 1996, *NJ* 1997, 64 (*Eneco/Van Baarsen*); F.J. VAN VELSEN, “Zelfstandigheid van de onderzoeksplicht” in C.J.J.M. STOLKER (ed.) *Groene Serie Onrechtmatige daad*, Deventer, Wolters Kluwer, 2019, VIII.3.4.2.

⁸³ S.J.H. VAN DE KANT en P. VAN HUIZEN, “Kabel- en Leidingschade. De hoofdlijnen uit 6 jaar jurisprudentie”, *NTE* 2014 nr. 5/6, (204), 204-206; M. EIJKELENBOOM en N.A. STEENBRINK-DROP, “Kabel- en leidingschade gezien vanuit het oogpunt van de aannemers”, *BR* 2006 nr. 9, 812-814.

⁸⁴ M. APS, “Aansprakelijkheid bij beschadiging van gas- en elektriciteitsleidingen – overzicht van recente rechtspraak”, *Bb & b* 2006, afl. 2, 153; M. DEBAENE en A. VAN GRUNDERBEEK, “De aansprakelijkheid van aannemers en nutsmaatschappijen bij de beschadiging van ondergrondse kabels en leidingen”, *TBO* 2007, 14; L. VAN PARYS, “Ondergrondse kabels en leidingen” in I. DE KNIJF, *Bouwrecht: Van A(anneming) tot Z(akenrecht)*, Gent, Larcier, 2009, 97; T. VERMEIR en H. MASSCHELEIN, “Schade aan kabels en leidingen” in K. DEKELAERE en A. VERBEKE (eds.), *Jaarboek bouwrecht 2003-2004*, Brugge, Die Keure, 2004, 9.

⁸⁵ Onderafdeling 9.3.2.3. 5^e lid AREI.

⁸⁶ Cass. 1 maart 1985, *RW* 1985-86, 802, waarbij aldus volgens het Hof “raadpleging” in art. 260bis ARAB zoveel betekent als “overleg plegen, zich beraden met.”

⁸⁷ Artikel 260bis ARAB.

⁸⁸ L. VAN PARYS, “Ondergrondse kabels en leidingen” in I. DE KNIJF, *Bouwrecht: Van A(anneming) tot Z(akenrecht)*, Gent, Larcier, 2009, 97; M. DEBAENE en A. VAN GRUNDERBEEK, “De aansprakelijkheid van aannemers en nutsmaatschappijen bij de beschadiging van ondergrondse kabels en leidingen”, *TBO* 2007, 14.

Voor werken in de nabijheid van gasleidingen is er een analoge bepaling terug te vinden die het overleg met de betrokken overheden en gasverdelers oplegt.⁸⁹

38. Zoals hierboven al aangehaald rust er op de aannemer, mijns inziens, ook een *overlegplicht* met de bouwheer (zie *supra* nr. 16). Op deze manier kunnen deze actoren *zorgvuldig* de verplichtingen die op hun rusten uitvoeren en schade aan ondergrondse elektriciteitskabels of gasleidingen voorkomen.

39. Naar Nederlands recht kan er niet gesproken worden van een *plicht* tot overleg met de nutsmaatschappij, maar kan de aannemer wel bij onduidelijkheden of onvolledigheden verduidelijking vragen.⁹⁰

1.3. De onderaannemer

1.3.1. *Algemeen*

40. De aannemer kan omwille van verschillende redenen ervoor kiezen de werken door een door hem gekozen partij te laten uitvoeren, namelijk door een onderaannemer. Hierboven werd reeds vermeld (zie *supra* nr. 19) dat een aannemer doorgaans *intuitu personae* wordt aangesteld. Omwille van deze reden zal de bouwheer voor de aanstelling van een onderaannemer zijn toestemming moeten geven. De aannemer wordt op deze manier gezien als een professionele opdrachtgever van de onderaannemer (zie *supra* nr. 13).⁹¹

41. Het is ook mogelijk dat de bouwheer zelf een onderaannemer "opdringt" waardoor de bouwheer uitzonderlijk als opdrachtgever gezien kan worden. De aannemer is dan slechts een vertegenwoordiger van de onderaannemer en niet langer een professionele opdrachtgever.⁹²

42. Naar Nederlands recht is er ook een mogelijkheid dat de werkzaamheden door de aannemer uitbesteed worden aan een onderaannemer. Dit kan bijvoorbeeld het geval zijn wanneer er "*grondroerend werk*" verricht moet worden.⁹³

1.3.2. *Verplichtingen*

43. De verplichtingen van de onderaannemer zijn analoog met de hierboven besproken verplichtingen van de aannemer (zie *supra* nrs. 22 e.v.). Het hof van beroep te Gent⁹⁴ bevestigde dit in zijn rechtspraak. Onder aannemer moet namelijk de *uitvoerende aannemer* verstaan worden. De onderaannemer is een uitvoerende aannemer die dus bijgevolg dezelfde verplichtingen heeft.

⁸⁹ Art. 51 K.B. K.B. 28 juni 1971 betreffende de te nemen veiligheidsmaatregelen bij de oprichting en bij de exploitatie van installaties voor gasdistributie door middel van leidingen (*BS* 15 september 1971).

⁹⁰ Rb. Utrecht 1 april 2009, *TBR* 2010/34; S.J.H. VAN DE KANT en P. VAN HUIZEN, "Kabel- en Leidingschade. De hoofdlijnen uit 6 jaar jurisprudentie", *NTE* 2014 nr. 5/6, (204), 205.

⁹¹ F. BURSSSENS, "Betrokken partijen" in *Handboek aannemingsrecht (gebonden)*, Morsel, Intersentia, 2019, (15-62), 16, 20 en 21.

⁹² *Ibid.*

⁹³ F.J. VAN VELSEN, "Loonwerker/machineverhuurder; feitelijke graver" in C.J.J.M. STOLKER (ed.) *Groene Serie Onrechtmatige daad*, Deventer, Wolters Kluwer, 2019, VIII.3.1.1.

⁹⁴ Gent (16^e kamer) 3 april 2015.

44. Naar Nederlands recht kan er ook geconcludeerd worden dat de onderaannemer dezelfde verplichtingen heeft als de hoofdaannemer. Zo blijft zijn zelfstandige onderzoeksplicht bestaan, ook wanneer er al een onderzoek is voorafgegaan door de hoofdaannemer. De onderzoeksplicht van de onderaannemer bestaat dan minstens uit het verifiëren van deze informatie.⁹⁵

1.4. De architect

1.4.1. *Algemeen*

45. Een architect is diegene die van de bouwheer de opdracht krijgt om een plan te ontwerpen voor bouwwerkzaamheden en deze vervolgens ook op te volgen.⁹⁶

46. Het uitoefenen van dit beroep is wettelijk geregeld.⁹⁷ Hierbij wordt er een onderscheid gemaakt tussen het dragen van de titel van architect en het uitoefenen van het beroep. Het dragen van de titel is de loutere afhankelijkheidsvereiste van het bezit van het diploma van architect of wat daarmee gelijkgesteld kan worden. Het beroep van architect kan daarentegen slechts uitgeoefend worden wanneer men is ingeschreven bij de Orde van architecten of op een lijst van stagiairs.⁹⁸ Het hebben van het vereiste diploma staat dus met andere woorden nog niet gelijk aan het mogen uitoefenen van het beroep van architect.⁹⁹

47. De architect is bovendien een belangrijke schakel in het bouwproces. Waar de aannemer instaat voor een materiële uitvoering van het werk staat de architect voornamelijk in voor de conceptuele uitvoering.¹⁰⁰ Zijn tussenkomst is steeds verplicht bij het opmaken van plannen en controle op uitvoering van werken waarbij een omgevingsvergunning vereist is. Er wordt hier vaak ook gesproken van het wettelijk monopolie van openbare orde van de architect.¹⁰¹ De architect dient namelijk het openbaar belang, doordat hij de stevigheid en veiligheid van de werken moet waarborgen. Deze taak vervult hij door de plannen op te maken en toezicht te houden op de werkzaamheden, zoals hieronder besproken (zie *infra* nrs. 50 e.v.).¹⁰²

48. Er geldt bovendien een onverenigbaarheid tussen de aannemer en de architect, die niet één en dezelfde persoon kunnen zijn.¹⁰³ Zij staan wel in verhouding met elkaar doordat zij een relatie van *checks and balances* hebben. Door deze relatie houden zij elkaar in evenwicht door een zekere controle op elkaar uit te oefenen. Dit wil zeggen dat de aannemer in bepaalde mate de werken van de architect in het oog houdt en andersom. Dit uit zich onder andere in de raadgevings- en

⁹⁵ F.J. VAN VELSEN, "Alle schakels in de "graafketen" onderzoeksplichtig" in C.J.J.M. STOLKER (ed.) *Groene Serie Onrechtmatige daad*, Deventer, Wolters Kluwer, 2019, VIII.3.4.4.

⁹⁶ H. LEURS, "A" in *Bouw- en vastgoedlexicon*, Gent, Larcier, 2016, (3-56) 49.

⁹⁷ Wet van 20 februari 1939 op de bescherming van de titel en van het beroep van de architect (*BS* 25 maart 1939) (hierna: de Architectenwet).

⁹⁸ F. BURSENS, "De architect" in *Handboek aannemingsrecht (gebonden)*, Mortsel, Intersentia, 2019, (457) 459 en 460.

⁹⁹ S. BAERT e.a., "Architectenovereenkomsten" in G. BAERT en W. NEVEN (eds.), *Bestendig handboek privaatrechtelijk bouwrecht*, Mechelen, Wolters Kluwer, 2014, (IV.1-1) IV.1-11.

¹⁰⁰ M. DAMBRE, "Aanneming" in *Handboek bijzondere overeenkomsten*, Brugge, die Keure, 2020 (389) 441.

¹⁰¹ Art. 4 Architectenwet.

¹⁰² F. BURSENS, "De architect" in *Handboek aannemingsrecht (gebonden)*, Mortsel, Intersentia, 2019, (457) 490 en 491.

¹⁰³ S. BAERT e.a., "Architectenovereenkomsten" in G. BAERT en W. NEVEN (eds.), *Bestendig handboek privaatrechtelijk bouwrecht*, Mechelen, Wolters Kluwer, 2014, (IV.1-1) IV.1-21.

waarschuwingsverplichting die zij hebben ten aanzien van elkaar en van de opdrachtgever. Hierdoor kan mogelijke schade vermeden worden.¹⁰⁴

49. De Nederlandse wetgever vond, in tegenstelling tot België, een wettelijk monopolie van de architect niet op zijn plaats. Er wordt hierdoor geen onderscheid gemaakt tussen de wettelijke regeling van de titel van het beroep en de uitoefening daarvan, enkel de titel van architect is hierdoor wettelijk beschermd in het Nederlands recht. De titel mag namelijk alleen gebruikt worden wanneer de architect is geregistreerd in het Architectenregister bij de Stichting bureau (hierna: SBA).¹⁰⁵

1.4.2. Verplichtingen

50. De architect werd reeds in de 18e eeuw in Frankrijk als deskundige inzake “*de geschiktheid van de grond*” beschouwd.¹⁰⁶ Tot op heden behoort het nagaan van deze geschiktheid nog steeds tot één van de belangrijkste taken van de architect.¹⁰⁷ Dit doet hij door een voorstudie te houden waarbij hij ook rekening houdt met bijvoorbeeld administratieve beperkingen zoals bouwvoorschriften, beperkingen bij het ontwikkelen van het bouwproject zelf en de wensen van de bouwheer met betrekking tot het bouwwerk.¹⁰⁸

51. Verder staat de architect ook in voor het ontwerp van het bouwwerk, heeft hij een informatie- en raadgevingsplicht en voert hij controle uit. De uitvoeringen van deze verplichtingen helpt de architect de veiligheid en gezondheid van een bouwwerk te garanderen.¹⁰⁹

52. Bij de opmaak van het ontwerp dienen eveneens de technische vereisten gewaarborgd te worden. De architect neemt hiertoe de nodige veiligheidsmaatregelen en stelt de plannen op. In deze plannen moet hij de gegevens opnemen die noodzakelijk zijn voor de aanvraag van de omgevingsvergunning.¹¹⁰ Wanneer de bouwwerken bezig zijn, houdt hij in het oog dat er niet van deze plannen afgeweken wordt zonder zijn toestemming. Op deze manier garandeert hij o.a. dat schade aan onderliggende elektriciteitskabels of gasleidingen vermeden wordt. Tot slot heeft de architect ook een controleverplichting. Deze vervult hij voornamelijk door de werf regelmatig te bezoeken. Dit werkbezoek staat hem eveneens toe om na te gaan als de plannen gevolgd worden. Bij gevaarlijke of delicate werken wordt er bovendien verwacht van de architect dat hij aanwezig is wanneer deze werken uitgevoerd worden.¹¹¹ Mijns inziens is dit belangrijk wanneer er werken worden uitgevoerd in de nabijheid van ondergrondse elektriciteitskabels of gasleidingen en de kans

¹⁰⁴ A. L. VERBEKE e.a., “Aanneming” in V. SAGAERT (ed.), *Vermogensrecht in kort bestek (zesde editie)*, Mortsel, Intersentia, 2020, (400) 408 en 411.

¹⁰⁵ S. VAN GULIJK, “Het Belgische architectenrecht; een explosieve cocktail?” *BR* 2006/218, 995.

¹⁰⁶ S. BAERT e.a., “Architectenovereenkomsten” in G. BAERT en W. NEVEN (eds.), *Bestendig handboek privaatrechtelijke bouwrecht*, Mechelen, Wolters Kluwer, 2014, (IV.1-1) IV.1-3.

¹⁰⁷ A.L. VERBEKE e.a., “Aanneming” in V. SAGAERT (ed.), *Vermogensrecht in kort bestek (zesde editie)*, Mortsel, Intersentia, 2020, (400), 410.

¹⁰⁸ B. KOHL, “Les obligations, la responsabilité et l’assurance de l’architecte. Panorama général et pistes de réflexion” in K. UYTERHOEVEN, *De architect in de 21e eeuw*, Mortsel, Intersentia, 2016, (185) 187.

¹⁰⁹ Brussel 17 november 2014, *Res Jur. Imm.* 2015, afl. 2, 130 ; B. KOHL, “Les obligations, la responsabilité et l’assurance de l’architecte. Panorama général et pistes de réflexion” in K. UYTERHOEVEN, *De architect in de 21e eeuw*, Mortsel, Intersentia, 2016, (185) 187.

¹¹⁰ B. KOHL, “Les obligations, la responsabilité et l’assurance de l’architecte. Panorama général et pistes de réflexion” in K. UYTERHOEVEN, *De architect in de 21e eeuw*, Mortsel, Intersentia, 2016, (185) 189.

¹¹¹ F. BURSSSENS en L. DE SMIJTER, “Veiligheid op de werf en preventie”, *TBO* 2015, nr. 6, 355.

reëel is dat deze geraakt kunnen worden. Aangezien de architect en de aannemer een relatie hebben van *checks and balances* (zie *supra* nr. 48) helpt de aanwezigheid op de werf tijdens deze gevaarlijke of delicate werken dat er een "dubbel toezicht" wordt gehouden om te voorkomen dat de kabels geraakt worden.

1.4.3. De architect kan beroep doen op een ingenieur

53. Vervolgens is het ook mogelijk dat de architect een ingenieur aanstelt. Dit omdat het oprichten van bouwwerken in de 21e eeuw meer en meer gekenmerkt wordt door een zéér hoge techniciteit en complexiteit, waarbij de tussenkomst van een deskundige noodzakelijk kan zijn.¹¹² Enkel het statuut van ingenieur en niet de toegang tot het beroep wordt wettelijk geregeld.¹¹³ Een ingenieur heeft bovendien geen monopolie van openbare orde, noch kan hij zich aansluiten bij een beroepsorde.¹¹⁴ Een ingenieur kan bovendien op verschillende manieren zijn beroep uitoefenen. Ofwel doet hij dit op zelfstandige basis en beoefent hij dus een vrij beroep, ofwel kiest hij ervoor om een handelsactiviteit uit te oefenen door een studie bureau uit te baten.¹¹⁵ Het is ook mogelijk om het beroep uit te oefenen onder bezoldiging en dus in loondienst.¹¹⁶

2. De veiligheidscoördinator

2.1. Algemeen

54. De welzijnswet van 4 augustus 1996¹¹⁷ waarborgt met zijn regelgeving *het welzijn, de preventie en de bescherming van de werknemers*. Deze wet is dus van groot belang om de veiligheid in de aannemingssector te garanderen. Hoofdstuk 5 van deze wet behandelt de veiligheid op *tijdelijke of mobiele werkplaatsen* en werd uitgevoerd door het KB van 25 januari 2001.¹¹⁸

55. Dankzij dit KB introduceert de wetgever een nieuwe actor in het bouwproces, nl. de veiligheidscoördinator. De aanstelling van de veiligheidscoördinator is verplicht bij tijdelijke of mobiele werkplaatsen waarbij werken uitgevoerd worden door meerdere aannemers.¹¹⁹ Onder tijdelijk of mobiele werkplaats wordt o.a. verstaan: "*graafwerken¹²⁰, grondwerken,¹²¹ plaatsing van nutsleidingen zoals gasleidingen en elektriciteitskabels¹²²,...*"¹²³

56. Als veiligheidscoördinator kan een reeds betrokken actor in het bouwproces aangesteld worden die in een andere hoedanigheid, dan hij reeds betrokken was, deze functie uitoefent. Het

¹¹² F. BURSSSENS, "Betrokken partijen" in *Handboek aannemingsrecht (gebonden)*, Mortsel, Intersentia, 2019 (15) 16; A.L. VERBEKE e.a., "Aanneming" in V. SAGAERT (ed.), *Vermogensrecht in kort bestek (zesde editie)*, Mortsel, Intersentia, 2020, (400) 410.

¹¹³ Zie wet 11 september 1933 op de bescherming van titels van hoger onderwijs; Wet 21 november 1938; Wet 9 april 1965 en Wet 18 februari 1977.

¹¹⁴ F. BURSSSENS, "Betrokken partijen" in *Handboek aannemingsrecht (gebonden)*, Mortsel, Intersentia, 2019, (15) 17.

¹¹⁵ Brussel 3 februari 1972, *JCB* 1972, I, 416; Kh. Brussel 15 december 1969, *JCB* 1970, 288.

¹¹⁶ F. BURSSSENS, "Betrokken partijen" in *Handboek aannemingsrecht (gebonden)*, Mortsel, Intersentia, 2019, (15) 17.

¹¹⁷ Wet 4 augustus 1996 betreffende het welzijn van de werknemers bij de uitvoering van hun werk (*BS* 18 september 1996).

¹¹⁸ K.B. 25 januari 2001 betreffende de tijdelijke of mobiele bouwplaatsen (*BS* 7 februari 2001); F. BURSSSENS en L. DE SMIJTER, "Veiligheid op de werf en preventie", *TBO* 2015, nr. 6, 357-358.

¹¹⁹ K.B. 25 januari 2001 betreffende de tijdelijke of mobiele bouwplaatsen (*BS* 7 februari 2001).

¹²⁰ Art. 2§1, 1° K.B. 25 januari 2001 betreffende de tijdelijke of mobiele bouwplaatsen (*BS* 7 februari 2001).

¹²¹ Art. 2§1, 2° K.B. 25 januari 2001 betreffende de tijdelijke of mobiele bouwplaatsen (*BS* 7 februari 2001).

¹²² Art. 2§1, 6° K.B. 25 januari 2001 betreffende de tijdelijke of mobiele bouwplaatsen (*BS* 7 februari 2001).

¹²³ F. BURSSSENS en L. DE SMIJTER, "Veiligheid op de werf en preventie", *TBO* 2015, nr. 6, 359; F. BURSSSENS, "Betrokken partijen" in *Handboek aannemingsrecht (gebonden)*, Mortsel, Intersentia, 2019, (15) 45.

is best mogelijk dat, indien zij voldoen aan de voorwaarden om de functie uit te oefenen, de aannemer of architect aangesteld wordt als veiligheidscoördinator. Bovendien geldt er geen onverenigbaarheid zoals bij de aannemer en architect (zie *supra* nr. 48). Tot op heden is er niet zoiets als een "erkende veiligheidscoördinator" en dus geen officiële lijst van veiligheidscoördinatoren. Hierdoor is er ook geen garantie dat een veiligheidscoördinator die zich meldt, voldoet aan de wettelijke criteria.¹²⁴ Mijns inziens kan een officiële lijst deze lacune oplossen waardoor de veiligheid van de werf des te meer gegarandeerd wordt.

57. Naar Nederlands recht is de aanstelling van een veiligheidscoördinator of veiligheidsbaas niet verplicht. Thans nam de Governance Code Veiligheid in de Bouw (hierna: GCVB) hiertoe wel het initiatief. Om de vele ongevallen op Nederlandse bouwplaatsen sterk terug te schroeven is er de ambitie om in 2021 de aanstelling van een "veiligheidsbaas" te verplichten.¹²⁵ Thans is er tot op heden niets terug te vinden over de realisatie hiervan.

2.2. Verplichtingen

58. De aanstelling van de coördinator gebeurt al bij de studiefase (coördinator-ontwerper) en vervolgens bij de uitvoering van de werken (coördinator-verwezenlijking). Dit kan één dezelfde persoon zijn of twee verschillende coördinatoren die per fase aangesteld worden. Hun verplichtingen, die wettelijk verankerd zijn, kunnen verschillen naar gelang de fase waarin ze zijn aangesteld.¹²⁶

59. Zowel de coördinator-ontwerper als de coördinator-verwezenlijking staan in voor de *risico-preventie* op de werf. Op deze manier kan het welzijn en de veiligheid van de betrokken actoren in het bouwproces gegarandeerd worden.¹²⁷ Onder risico-preventie kan verstaan worden: *voorkomen en evalueren van risico's* maar ook een adviesverplichting ten aanzien van de betrokken actoren.¹²⁸ Het verlenen van advies gebeurt zowel in de *ontwerpfase* als bij de *uitvoering van de werken*. Bij de *ontwerpfase* betreft het advies in het bijzonder de belichting van voornoemde risicopreventie om schade te voorkomen. Tevens stelt de veiligheidscoördinator in deze fase ook een *veiligheids- en gezondheidsplan* (hierna: VGP) op.¹²⁹ Bij de coördinatie van de *uitvoering van de werken* zal de adviseringsplicht voornamelijk betrekking hebben op het wijzigen van technische of organisatorische keuzes waarbij eveneens de veiligheidsmaatregelen nageleefd moeten worden.¹³⁰

60. Het VGP is een belangrijk instrument ter ondersteuning van deze verplichtingen. In dit plan worden namelijk de veiligheidspreventiemaatregelen alsook een risicoanalyse opgenomen. De opstelling van het VGP is zelfs verplicht wanneer de werken een verhoogd risico inhouden zoals

¹²⁴ F. BURSENS en L. DE SMIJTER, "Veiligheid op de werf en preventie", *TBO* 2015, nr. 6, 359-360.

¹²⁵ X., "Aandacht voor veiligheid in aanbestedingen en contracten", <https://gc-veiligheid.nl/actueel/item/opdrachtnemers-moeten-vanaf-2021-veiligheidsbewustzijn-aantonen>.

¹²⁶ F. BURSENS en L. DE SMIJTER, "Veiligheid op de werf en preventie", *TBO* 2015, nr. 6, 360; F. BURSENS, "Betrokken actoren" in *Handboek aannemingsrecht (gebonden)*, Morsel, Intersentia, 2019, (15) 46.

¹²⁷ Art. 15 Welzijnswet.

¹²⁸ Art. 5 Welzijnswet; F. BURSENS, "Betrokken partijen" in *Handboek aannemingsrecht (gebonden)*, Morsel, Intersentia, 2019, (15-62) 48.

¹²⁹ Art. 4 *sexies* en art. 11 K.B. 25 januari 2001 betreffende de tijdelijke of mobiele bouwplaatsen (*BS* 7 februari 2001).

¹³⁰ Art. 22, 1° Welzijnswet; F. BURSENS en L. DE SMIJTER, "Veiligheid op de werf en preventie", *TBO* 2015, nr. 6, 360-361; F. BURSENS, "Betrokken partijen" in *Handboek aannemingsrecht (gebonden)*, Morsel, Intersentia, 2019, (15), 48-49.

werken nabij hoogspanningskabels of kabels en leidingen van inwendige druk van minstens 15 bar.¹³¹

II. De nutsmaatschappij en de eindafnemer

1. De nutsmaatschappij

1.1. Algemeen

61. Tot de jaren negentig werd de Belgische energie- en gasmarkt sterk gereguleerd door de overheid. Hierin kwam verandering toen de koers naar liberalisering werd ingezet. Deze liberalisering uitte zich in verschillende wetgevingen op verschillende beleidsniveaus. De zogenaamde "energiepakketten" waarin richtlijnen en verordeningen werden gebundeld, zijn een voorbeeld hiervan. Voor de elektriciteitsmarkt werden deze "pakketten" omgezet in de elektriciteitswet¹³² en voor de gasmarkt in de gaswet.¹³³

62. Het belangrijkste gevolg van deze liberalisering was de "unbundling" van de productie en levering van elektriciteit en gas enerzijds en het beheer van de nutsleidingen anderzijds.¹³⁴ Sindsdien staat de productie en levering open voor concurrentie maar blijft het beheer van de nutsleidingen gemonopoliseerd door de netbeheerder. Deze moet de netten openstellen aan alle producenten, leveranciers en afnemers. De logica hiervan is terug te vinden in de netten zelf: niet alleen zou het toelaten van verschillende netten door verschillende partijen economisch niet rendabel zijn maar het zou er ook voor zorgen dat onze ondergrond een broeihaard wordt voor potentieel gevaar.¹³⁵ Mijns inziens zou een gebrek aan monopolie onvermijdelijk ervoor zorgen dat bij werkzaamheden een ondergrondse elektriciteitskabel of gasleiding wordt geraakt.

63. Het vervoer en de verdeling van de geproduceerde elektriciteit naar de eindafnemer kan via luchtlijnen of via ondergrondse netten. Het ondergrondse elektriciteitsnet bestaat uit kabels met spanningen van 70 tot 380 kV. Dit wil zeggen dat deze netten zowel laag- als hoogspanningsnetten kunnen zijn.¹³⁶ Dit onderscheid is onder andere van belang voor de toepassing van het AREI¹³⁷. Het AREI is namelijk recent hervormd en bestaat nu uit drie boeken. Boek 1 is van toepassing op elektrische installaties op laagspanning en op zeer lage spanning. Boek 2 is van toepassing op elektrische installaties op hoogspanning en boek 3 op installaties voor transmissie en distributie

¹³¹ Art. 26§1, 4° K.B. 25 januari 2001 betreffende de tijdelijke of mobiele bouwplaatsen (BS 7 februari 2001); F. BURSENS, "Betrokken partijen" in *Handboek aannemingsrecht (gebonden)*, Mortsel, Intersentia, 2019, (15) 50.

¹³² Wet van 29 april 1999 betreffende de organisatie van de elektriciteitsmarkt (BS 11 mei 1999).

¹³³ T. VANDERSTRAETEN, C. DEGREEF en P. CLAEYS, "Elektriciteit" in F. VANDENDRIESSCHE (ed.), *Energiericht in België en Vlaanderen 2021*, Mortsel, Intersentia, 2021, (75) 75; C. DEGREEF, "Gassen" in F. VANDENDRIESSCHE (ed.), *Energiericht in België en Vlaanderen 2021*, Mortsel, Intersentia, 2021, (251) 251-252; B. DELVAUX en L. VAN DRIESSCHE, "Belgisch kader van toepassing op de elektriciteits- en gasmarkt – EU's mini me?" in K. WAUTERS, B. DELVAUX en B. VANHEUSDEN (eds.), *Invloed van het EU-recht op het Belgische bestuursrecht*, Brugge, Die Keure, 2014, (187) 189.

¹³⁴ Zie ook C. JONES, "Unbundling of Transmissions System Operators" in *EU Energy Law. Volume 1. The Internal Energy Market (5th edition)*, Leuven, Claeys&Casteels, 2020, (91); A. JOHNSTON en G. BLOCK, "State of EU Law on the liberalization of energy markets after the third package" in *EU Energy Law*, Oxford, University Press, 2012, chapter 3 "Unbundling"; D. VERHOEVEN, "De positieve van de transmissienetbeheerders in de derde elektriciteits- en gasrichtlijn en in hun ontzetting in Belgisch recht" in K. DEKETELAERE en B. DELVAUX (eds.), *Jaarboek Energiericht 2010*, Antwerpen, Intersentia, 2011, (9-78).

¹³⁵ T. VANDERSTRAETEN, e.a., "Elektriciteit" in F. VANDENDRIESSCHE (ed.), *Energiericht in België en Vlaanderen 2021*, Mortsel, Intersentia, 2021, (75) 75-76; C. DEGREEF, "Gassen" in F. VANDENDRIESSCHE (ed.), *Energiericht in België en Vlaanderen 2021*, Mortsel, Intersentia, 2021, (251) 251-252.

¹³⁶ Zie o.a. art. 2,7° Elektriciteitswet; T. VANDERSTRAETEN, e.a., "Elektriciteit" in F. VANDENDRIESSCHE (ed.), *Energiericht in België en Vlaanderen 2021*, Mortsel, Intersentia, 2021, (75) 137-138.

¹³⁷ Algemeen Reglement op de Elektrische Installaties van 28 mei 2020 (BS 28 oktober 2019).

van elektrische energie. In de verdere uiteenzetting zal geen onderscheid gemaakt worden tussen de verschillende spanningen maar zal er telkens naar alle drie de boeken verwezen worden.

64. Voor het vervoer van gassen wordt er een onderscheid gemaakt tussen aardgas en industriële gassen. Thans zal met "gas", in wat hierna volgt, aardgas bedoeld worden.¹³⁸

65. Naar Nederlands recht wordt degene die de ondergrondse kabels of leidingen beheert, aangeduid als de netbeheerder.¹³⁹

1.2. Verplichtingen

1.2.1. *Verstrekken van informatie*

66. De nutsmaatschappij heeft als eerste verplichting om alle nuttige informatie mee te delen om schade te voorkomen.¹⁴⁰ Deze informatie bestaat uit het meedelen van de precieze ligging van de elektriciteitskabels of gasleidingen.¹⁴¹ Deze inlichtingen kunnen via het KLIP verstrekt worden (zie *infra* nrs. 78 e.v.) Via dit portaal deelt de nutsmaatschappij namelijk mee of er elektriciteitskabels of gasleidingen aanwezig zijn door middel van het overmaken van de nodige plannen.¹⁴² Indien deze plannen niet aanwezig zijn, is de nutsmaatschappij nog steeds gehouden om de nodige gegevens over te maken aan de andere partijen, zoals de aannemer. Met andere woorden dient de nutsmaatschappij hoe dan ook deze verplichting na te komen zij het via het KLIP, zij het door het overmaken van de nodige gegevens aan de aannemer. Door de vervulling van deze verplichting ontstaat er een wisselwerking tussen de nutsmaatschappij en de aannemer. De aannemer kan namelijk dankzij deze verstrekte gegevens zijn *lokalisatieplicht* vervullen (zie *supra* nrs. 31 e.v.) en kan bovendien beroep doen op een vertegenwoordiger van de nutsmaatschappij. Deze vertegenwoordiger wordt dan afgevaardigd om de aannemer te helpen bij de voornoemde *lokalisatie*.¹⁴³ Indien de nodige plannen of gegevens laattijdig worden overgemaakt, ontslaat dit de aannemer echter niet van deze *lokalisatieplicht*. In deel II zal blijken dat de nutsmaatschappij voor deze laattijdige overmaking wel aangesproken kan worden. Hierbij kan verwezen worden naar onder andere zijn aansprakelijkheid voor de economische schade zoals een laattijdige opstart van de werken en de daarmee verbonden boetes (zie *infra* nr. 214).¹⁴⁴

¹³⁸ C. DEGREEF, "Gassen" in F. VANDENDRIESSCHE (ed.), *Energiericht in België en Vlaanderen 2021*, Morsel, Intersentia, 2021, (251) 252.

¹³⁹ Art. 1 WIBON.

¹⁴⁰ Kh. Bergen, 25 maart 1982, *JT* 1984, 710, noot Y. HANNEQUART; Z. BAATS e.a., "Zakenrechtelijke aspecten inzake bouw" in I. ARTESCHENE en N. PORTUGAELS (eds.), *Duiding bouwrecht*, Brussel, Larcier, 2015, (1041) 1345; M. DEBAENE en A. VAN GRUNDERBEEK, "De aansprakelijkheid van aannemers en nutsmaatschappijen bij de beschadiging van ondergrondse kabels en leidingen", *TBO* 2007, 14; T. VERMEIR en H. MASSCHELEIN, "Schade aan kabels en leidingen", in K. DEKETELAERE en A. VERBEKE (ed.), *Jaarboek bouwrecht*, Brugge, die Keure, 2004, 7; L. DERIDDER en T. VERMEIR, *Leidingen voor nutsvoorzieningen*, Brugge, die Keure, 2000, 205.

¹⁴¹ Kh. Bergen, 25 maart 1982, *JT* 1984, 710, noot Y. HANNEQUART; Z. BAATS e.a., "Zakenrechtelijke aspecten inzake bouw" in I. ARTESCHENE en N. PORTUGAELS (eds.), *Duiding bouwrecht*, Brussel, Larcier, 2015, (1041) 1345; L. DERIDDER en T. VERMEIR, *Leidingen voor nutsvoorzieningen*, Brugge, die Keure, 2000, 212.

¹⁴² Art. 11 KLIP-decreet.

¹⁴³ Z. BAATS e.a., "Zakenrechtelijke aspecten inzake bouw" in I. ARTESCHENE en N. PORTUGAELS (eds.), *Duiding bouwrecht*, Brussel, Larcier, 2015, (1041) 1345; M. DEBAENE en A. VAN GRUNDERBEEK, "De aansprakelijkheid van aannemers en nutsmaatschappijen bij de beschadiging van ondergrondse kabels en leidingen", *TBO* 2007, 15; K. UYTERHOEVEN, "Ondergrondse constructies in het Belgische aansprakelijkheidsrecht" in C. ADRIAANSENS en V. SAGAERT (eds.), *Ondergrondse constructies in het Belgische en Nederlandse recht*, Antwerpen, Intersentia, 2007, 81-82.

¹⁴⁴ Gent (16^e kamer) 9 maart 2018, *TBO* 2020, nr. 5, (426) 426-427.

67. De voornoemde verplichting voor werken nabij elektriciteitskabels is impliciet terug te vinden in het AREI. Hierboven werd namelijk aangegeven dat de aannemer de beheerder van de kabel moet raadplegen, ook hier is er dus sprake van een wisselwerking (zie *supra* nr. 36).¹⁴⁵

68. Voor werken nabij gasleidingen werd er ook aangegeven dat de nodige informatie overgemaakt moet worden aan de bouwheer die nagaat of de werken zich in een beschermde zone bevinden (zie *supra* nr. 14).¹⁴⁶ Deze informatie geeft hij dan door aan de aannemer die, zoals hierboven vermeld, zal onderzoeken of de informatie overeenkomt met de toestand ter plaatse (zie *supra* nrs. 30 e.v.).¹⁴⁷ Verder is de gasverdelers ertoe gehouden nauwkeurige en geactualiseerde plannen bij te houden.¹⁴⁸

69. Naar Nederlands recht heeft de netbeheerder ook een informatieplicht. Deze verplichting verschilt op twee vlakken met het Belgisch recht. Ten eerste is deze verplichting pas van toepassing na de KLIC-melding (zie *infra* nr. 82), ten tweede rust er een zware verantwoordelijkheid op de netbeheerder om de informatie bij te werken indien de KLIC-tekening manifest afwijkt van de werkelijkheid. Een niet-meedelen van deze manifeste afwijking maakt dat “*de beheerder het risico loopt aansprakelijk te zijn voor de schade die hieruit voortkomt*”¹⁴⁹.¹⁵⁰ Opvallend is wel dat de netbeheerder niet verplicht is om in deze tekening de diepteliggingen van de kabels en leidingen aan te geven wat mijns inziens niet strookt met de verplichting dat hij manifeste afwijkingen moet melden.¹⁵¹

1.2.2. Correcte plaatsing

70. Een tweede verplichting voor de nutsmaatschappij is het correct plaatsen van de nutsvoorzieningen. Enerzijds moet de nutsmaatschappij de kabels en leidingen voldoende diep plaatsen volgens de reglementaire en wettelijke bepalingen, om zo schade te voorkomen. Anderzijds moeten zij deze kabels en leidingen ook voldoende aanduiden.¹⁵²

71. Het AREI bepaalt dat de aanwezigheid van elektriciteitskabels op een “*zichtbare en duurzame wijze*” aangeduid moet worden door merktekens.¹⁵³ Deze merktekens moeten bovendien uit duurzaam materiaal bestaan en aan de hand van één of twee bliksemschichten aanduiden of er

¹⁴⁵ Onderafdeling 9.3.6.1. b.1. boek 1-3 AREI.

¹⁴⁶ Art. 1, 6° en art. 3, lid 3 K.B. 22 april 2019 tot wijziging van het K.B. van 21 september 1988 betreffende de voorschriften en de verplichtingen van raadpleging en informatie bij het uitvoeren van werken in de nabijheid van installaties van vervoer van gasachtige en andere producten door middel van leidingen (BS 9 mei 2019).

¹⁴⁷ Z. BAATS e.a., “Zakenrechtelijke aspecten inzake bouw” in I. ARTESCHENE en N. PORTUGAELS (eds.), *Duiding bouwrecht*, Brussel, Larcier, 2015, (1041-1368) 1365; L. DE RIDDER en T. VERMEIR, *Leidingen voor nutsvoorzieningen*, Brugge, die Keure, 2000, 218.

¹⁴⁸ Art. 42 K.B. 28 juni 1971 betreffende de te nemen veiligheidsmaatregelen bij de oprichting en bij de exploitatie van installaties voor gasdistributie door middel van leidingen (BS 15 september 1971); Rb. Mechelen 9 juni 1998, RW 1999-2000, nr. 2, (49) 49-55, noot M. NEUT.

¹⁴⁹ *Kamerstukken II* 2005/06, 30 475, nr. 3 p. 34 (memorie van toelichting WION).

¹⁵⁰ S.J.H. VAN DE KANT en P. VAN HUIZEN, “Kabel- en Leidingschade. De hoofdlijnen uit 6 jaar jurisprudentie”, *NTE* 2014 nr. 5/6, (204-211), 205.

¹⁵¹ *Ibid.*, 206.

¹⁵² D. ABBELOOS en W. ABBELOOS, “Recente evoluties in bouwaansprakelijkheid met betrekking tot schade aan derden”, *T. Verz.* 2005, afl. 1, 17.

¹⁵³ Onderafdeling 5.2.9.2., d.1. boek 1 AREI; Onderafdeling 5.2.10.2., d.1. boek 2 en 3 AREI.

één enkele kabel dan wel een bundel kabels aanwezig is.¹⁵⁴ Gelijkaardige bepalingen over de bescherming van ondergrondse elektriciteitskabels zijn ook terug te vinden in het ARAB.¹⁵⁵

72. Voor gasleidingen wordt de diepte van de leidingen dan weer wettelijk bepaald. Zo moeten deze leidingen gelegd worden op een diepte van ten minste 0,80 meter of 1 meter indien de leiding een weg kruist.¹⁵⁶

73. Tot slot is een tijdige herlegging van de kabels en leidingen ook van belang indien dit wordt verzocht.¹⁵⁷ Indien dus op een werfvergadering de herlegging of verwijdering van de kabels werd overeengekomen, en dit niet wordt uitgevoerd, kan de aannemer eventueel van zijn aansprakelijkheid bevrijd worden (zie *infra* nr. 216).¹⁵⁸

1.2.3. Overlegplicht

74. Zoals hierboven reeds besproken geldt er een overlegplicht tussen de partijen om zo schade te voorkomen. Voor werken in de nabijheid van gasleidingen gebeurt dit overleg met de bouwheer, die vervolgens terugkoppelt naar de aannemer (zie *supra* nr. 36).¹⁵⁹ De werken mogen pas na dit overleg opgestart worden.¹⁶⁰

75. Naar Nederlands recht heeft de netbeheerder de plicht om de nodige voorzorgsmaatregelen te nemen vóór de aanvatting van de werken. Dit houdt in dat hij de exacte ligging van de netten moet aangeven en dat hij met de andere actoren voorzorgsmaatregelen afspreekt.¹⁶¹

2. De eindafnemer

76. De eindafnemer is diegene die gebruik wil maken van de nutsvoorziening. Dit kan gaan om het gebruik van elektriciteit dan wel het gebruik van gas. Als eindafnemer wordt gezien: "*elke natuurlijke of rechtspersoon die elektriciteit of gas koopt voor eigen gebruik.*"¹⁶²

¹⁵⁴ Onderafdeling 5.2.9.2., d.4. boek 1 AREI; Onderafdeling 5.2.10.2., d.4 boek 2 en 3

¹⁵⁵ Art. 232 en 233 ARAB van 27 september 1947 (BS 3 oktober 1947); L. VAN PARYS, "Ondergrondse kabels en leidingen" in I. DE KNIJF, *Bouwrecht: Van A(anneming) tot Z(akenrecht)*, Gent, Larcier, 2009, 98.

¹⁵⁶ Art. 39 K.B. van 11 maart 1966 (BS 16 maart 1966); art. 16 e.v. K.B. van 28 juni 1971 betreffende de te nemen veiligheidsmaatregelen bij de oprichting en de exploitatie van installaties voor gasdistributie door middel van leidingen (BS 15 september 1971); L. VAN PARYS, "Ondergrondse kabels en leidingen" in I. DE KNIJF, *Bouwrecht: Van A(anneming) tot Z(akenrecht)*, Gent, Larcier, 2009, 98.

¹⁵⁷ H. VANDEBERGHE, "Inbreuk op de zorgvuldigheidsnorm van aannemers en architecten", *TPR* 2010, afl. 4, 1946-1960; D. ABBELOOS en W. ABBELOOS, "Recente evoluties in bouwaansprakelijkheid met betrekking tot schade aan derden", *T. Verz.* 2005, afl. 1, 7-19.

¹⁵⁸ Antwerpen, 4^e kamer 30 juni 1981, *RW* 1981-1982, 1625; Antwerpen 4^e kamer 10 februari 1982, *RW* 1982-1983, 1410.

¹⁵⁹ Art. 2§2 lid 2 K.B. 21 september 1988 betreffende de voorschriften en de verplichtingen van raadpleging en informatie bij het uitvoeren van werken in de nabijheid van installaties van vervoer van gasachtige en andere producten door middel van leidingen (BS 8 oktober 1988); Z. BAATS e.a., "Zakenrechtelijke aspecten inzake bouw" in I. ARTESCHENE en N. PORTUGAELS (eds.), *Duiding bouwrecht*, Brussel, Larcier, 2015, (1041) 1326-1328.

¹⁶⁰ Art. 51 K.B. 28 juni 1971 betreffende de te nemen veiligheidsmaatregelen bij de oprichting en bij de exploitatie van installaties voor gasdistributie door middel van leidingen (BS 15 september 1971).

¹⁶¹ Art. 15, lid 1 en lid 5 WIBON

¹⁶² Art. 2, 14° Elektriciteitswet; art. 1, 23° Gaswet en art. 3, 12° Gasdecreet.

77. Wil een eindafnemer gebruik maken van de nutsvoorziening dan moet deze geleverd en afgenomen worden. Deze afname is enkel mogelijk wanneer er een leveringsovereenkomst is afgesloten. Deze leveringsovereenkomst zal hieronder besproken worden (zie *infra* nr. 115).¹⁶³

III. KLIP en KLIM

78. Naar aanleiding van de tragische gasramp in Gellingen (zie *supra* nr. 1),¹⁶⁴ heeft de Vlaamse decreetgever¹⁶⁵ in 2008 met het KLIP-decreet een databank ingevoerd.¹⁶⁶ Dit is een bijzonder instrument ter ondersteuning van de voornoemde verplichtingen van de verschillende actoren zoals de verplichtingen die de bouwheer, de aannemer en de nutsmaatschappij hebben.

79. Tot de introductie van het portaal was het namelijk zo dat de aannemer zich moest richten tot verschillende instanties en actoren. Zo diende hij eerst inlichtingen in te winnen bij de gemeente waar hij de werken wou uitvoeren. De gemeente verstreekte dan de gegevens van de nutsmaatschappij die, in de zone waar de voorgenomen werken uitgevoerd gingen worden, kabels en leidingen hadden liggen. Vervolgens moest de aannemer elke Kabel en Leiding Beheerder (hierna: KLB) afzonderlijk contacteren voor de nodige informatie. Wanneer de aannemer deze informatie had gekregen moest hij zélf de informatie bijeenbrengen op één kaart.¹⁶⁷

80. Het KLIP zorgt nu dat deze methode van informatiegaring, die mijns inziens misschien zelfs tot het kafkaïaanse toe ging, veel efficiënter kan gebeuren. Dit decreet verplicht namelijk de uitvoerder van grondwerken (d.i. de aannemer), die zich in een bepaalde zone situeren, om de informatie via een planaanvraag te bekomen. Deze planaanvraag wordt ingediend bij het KLIP. De verplichting geldt echter niet indien het gaat om manuele werken of wanneer de eigenaar of de beheerder van de grond de grondwerken zelf gaat uitvoeren. Bij deze laatste geldt de bevrijding van de verplichting enkel op voorwaarde dat sinds de voorgaande planaanvraag er niks veranderd is aan de ligging van de kabels en leidingen. Tot slot geldt de verplichting om een planaanvraag in te dienen evenmin bij overmacht.¹⁶⁸ De KLB, die doorgaans de nutsmaatschappij is, heeft op zijn beurt de verplichting om via het portaal de aanwezigheid van elektriciteitskabels en gasleidingen mee te delen. Deze mededeling moet zo snel mogelijk gebeuren en in ieder geval vijf werkdagen vóór de start van de werken.¹⁶⁹

¹⁶³ Zie o.a. art. 2.7° Elektriciteitswet; T. VANDERSTRAETEN, e.a., "Elektriciteit" in F. VANDENDRIESSCHE (ed.), *Energiericht in België en Vlaanderen 2021*, Mortsels, Intersentia, 2021, (75) 137 en 208-209; C. DEGREEF, "Gassen" in F. VANDENDRIESSCHE (ed.), *Energiericht in België en Vlaanderen 2021*, Mortsels, Intersentia, 2021, (251-282) 269 en 276.

¹⁶⁴ Bergen 28 juni 2011, *Ius & Actores* 2012, 113, noot D. MOUGENOT; Belga/sps, *Vele fouten en slordigheden aan basis van ramp Gellingen*, <https://www.demorgen.be/nieuws/vele-fouten-en-slordigheden-aan-basis-van-ramp-gellingen-b270b8f6/> - Belga/eb/ka, *Werfleider erkent fouten op proces gasramp Gellingen*, https://www.demorgen.be/nieuws/werfleider-erkent-fouten-op-proces-gasramp-gellingen-bccc6b32/?utm_source=link&utm_medium=app&utm_campaign=shared%20content&utm_content=free.

¹⁶⁵ Voor Brussel en Wallonië zijn er gelijkaardige bepalingen terug te vinden. Voert de meldingsplichtige actor werken uit in Brussel of Wallonië dan dient hij zijn melding via het KLIM te doen.

¹⁶⁶ Decr. VI. Parl. 14 maart 2008 houdende de ontsluiting en de uitwisseling van informatie over ondergrondse kabels en leidingen (*BS* 06 maart 2008).

¹⁶⁷ L. VAN PARYS, "Ondergrondse kabels en leidingen" in D. SEURS (ed.), *Bouwrecht: van A(anneming) tot Z(akenrecht)*, Gent, Larcier, 2009, (85) 107.

¹⁶⁸ Art. 8 KLIP-decreet en F. BURSENS, *handboek aannemingsrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2019, 286.

¹⁶⁹ Art. 11 KLIP-decreet.

81. Bovenvermelde ondersteuning is decretaal geregeld omdat het beheer van kabels en leidingen doorgaans een gewestelijke bevoegdheid is. Thans valt het beheer van aardgasleidingen onder de bevoegdheid van de federale overheid. Om die reden is er naar analogie van het KLIP het Kabel- en Leidinginformatiemeldpunt (hierna: KLIM) opgericht. Tot 2009 moest de aannemer nog steeds twee planaanvragen indienen omdat beide portalen niet op elkaar waren afgestemd. Dat betekende dus ook dat elke aanvraag zijn eigen procedure en zijn eigen termijnen had. Thans werden in 2009 deze twee portalen aan elkaar gekoppeld wat ervoor zorgt dat de ene aanvraag door de aannemer ook naar de andere databank wordt gestuurd.¹⁷⁰

82. Een zelfde instrumentale ondersteuning is naar Nederlands recht terug te vinden in het Kabels- en Leidingen Informatie Centrum (hierna: KLIC) dat ondergebracht is in het kadaster.¹⁷¹ Dit kadaster is opgericht om de opdrachten opgelegd door de kadasterwet uit te voeren.¹⁷² Het KLIC kan als tussenschakel gezien worden tussen de aannemer en de netbeheerder waarbij alle nodige informatie uitgewisseld wordt.¹⁷³

In eerste instantie dient de aannemer een melding te doen bij het kadaster ten hoogste twintig dagen vóór de aanvang van de werken. Deze melding is, net zoals in het Belgisch recht (zie *supra* nr. 80), niet altijd vereist.¹⁷⁴ Een vergelijking kan gemaakt worden wanneer de werkzaamheden plaatsvinden op eigen grond, echter verschilt het Nederlands recht hier lichtjes door te bepalen dat deze uitzondering alleen geldt indien de graafwerken niet dieper gaan dan 50 centimeter.¹⁷⁵

Het kadaster maakt vervolgens een graafbericht¹⁷⁶ over aan de netbeheerder. De netbeheerder heeft dan uiterlijk één werkdag na het ontvangen van dit bericht om de nodige informatie mee te delen over de ligging alsook de relevante eigenschappen van het net, de noodzakelijke voorzorgsmaatregelen en zijn contactgegevens. Deze mededeling gebeurt tevens via het informatiesysteem.¹⁷⁷ Indien de aannemer voorzorgsmaatregelen moet nemen, neemt hij contact op met de netbeheerder om verdere afspraken te maken.¹⁷⁸

Ondanks dergelijk ondersteunend instrument is er een algemene niet-tevredenheid over de werking van het KLIC. De frustraties hebben vooral betrekking op het ontvangen van veel maar vaak onvolledige of niet-buikbare informatie, het ontbreken van een uniforme kaartondergrond waardoor een totaaloverzicht ontbreekt, afwijkingen en onnauwkeurigheden en het ontbreken van dieptegegevens.¹⁷⁹

¹⁷⁰ K. DEKETELAERE e.a., *Handboek bouwrecht*, 2^e editie, Mortsel, Intersentia, 2013, 195-460; L. VAN PARYS, "Ondergrondse kabels en leidingen" in D. SEURS (ed.), *Bouwrecht: van A(anneming) tot Z(akenrecht)*, Gent, Larcier, 2009, (85) 109.

¹⁷¹ Art. 1 en art. 4 lid 1 WIBON.

¹⁷² Art. 1 WIBON en art. 2 van de Organisatiewet Kadaster.

¹⁷³ A.R. KLIJN (ed.), "Wet informatie-uitwisseling ondergrondse netten" in *Het recht van Kabels en Leidingen*, Apeldoorn-Antwerpen, Maklu, 2009, (103) 107.

¹⁷⁴ Art. 8, lid 1 WIBON.

¹⁷⁵ Art. 9, lid 1 WIBON.

¹⁷⁶ Zie art. 1 WIBON: dit is het bericht van de dienst van het kadaster aan de netbeheerder.

¹⁷⁷ Art. 11, lid 1 a-d WIBON.

¹⁷⁸ Art. 13 b, lid 1 WIBON.

¹⁷⁹ M. EIJKELBOOM en N.A. STEENBRINK-DROP, "Kabel- en leidingschade bezien vanuit het oogpunt van de aannemers", *BR* 2006 nr. 9, 812.

IV. Derden

83. Derden zijn zij die los staan van elke overeenkomst. Wanneer er schade veroorzaakt wordt aan elektriciteitskabels of gasleidingen kan ook een derde daarvan hinder ondervinden. Concreet kan het gaan om iemand die bijvoorbeeld nadeel ondervindt van een stroomonderbreking. Hiervoor kan verwezen worden naar het voorbeeld van de stroomonderbreking in de zuivelfabriek. De zuivelfabriek staat namelijk los van de werkzaamheden waarbij de elektriciteitskabel beschadigd werd (zie *supra* nr. 1)¹⁸⁰. Verder kan ook een voorbijganger of iemand die een recht van genot heeft zoals een huurder of vruchtgebruiker een derde zijn. Het kan echter ook gaan om actoren die eveneens werken uitvoeren maar geen rechtsverhouding met elkaar hebben. Als voorbeeld kan verwezen worden naar twee verschillende aannemers die elk afzonderlijk een overeenkomst zijn aangegaan met de bouwheer.¹⁸¹

84. Naar Nederlands recht kunnen logischerwijs ook derden benadeelde zijn. Hiervoor kan naar een gelijkaardige zaak verwezen worden als die van de zuivelfabriek. Zo oordeelde de Hoge Raad¹⁸² bijvoorbeeld dat een mosselkokerij vergoeding kan bekomen wegens de beschadiging van een gasleiding waardoor de mosselkokerij gedurende dertien uur zonder gas zat. De mosselkokerij staat namelijk los van de werkzaamheden waarbij de gasleiding beschadigd werd.¹⁸³

V. Betrokken actoren in verschillende vergoedingsmechanismen

85. Eveneens is voor de beantwoording van de centrale onderzoeksvraag belangrijk welke schadevergoedingsmechanismen er zijn. Deze schadevergoedingsmechanismen kunnen bestaan uit een aansprakelijkheidsverzekering of een schadefonds, die los staan van het klassieke aansprakelijkheidsvraagstuk.

1. De aansprakelijkheidsverzekering

1.1. De verzekeraar

86. Zowel naar Belgisch als Nederlands recht is de verzekeraar diegene die als contractpartij een overeenkomst aanbiedt.¹⁸⁴ In de verzekeringsovereenkomst verbindt de verzekeraar zich ertoe om een prestatie te leveren wanneer de onzekere gebeurtenis waarvoor men zich verzekerd heeft, voordoet.¹⁸⁵

1.2. De verzekeringsnemer

87. De verzekeringsnemer is zowel naar Belgisch als Nederlands recht diegene die het risico verzekert. Hij is diegene die de premie betaalt in ruil voor de mogelijke prestatie van de verzekeraar. Dit maakt van hem de andere partij binnen de verzekeringsovereenkomst.¹⁸⁶ Hij heeft

¹⁸⁰ Kh. Dendermonde 8 maart 2012, *RABG* 2014, nr. 2, 107, noot S. HEIRBRANT.

¹⁸¹ Z. BAATS (e.a) "Aansprakelijkheid en verjaring" in I. ARTESCHENE en N. PORTUGAELS (eds.), *Duiding bouwrecht*, Brussel, Larcier, 2015 (672) 672, zie ook: G. BAERT en S. BAERY, *Bestendig handboek privaatrechtelijk bouwrecht*, Mechelen, Kluwer, 2000.

¹⁸² HR 2 oktober 1998, *NJ* 1998, 831 (Nacap/Shellfish); *NbBW* 1999, 7-10, noot G.J. KNIJP; *AA* 1999, 754-760, noot J.H.M. VAN ERP; *A&V* 1999, 42-45, noot C.J.M. Klaassen; *BR* 2003, 946-954, noot F.J. van Velsen.

¹⁸³ F.J. VAN VELSEN, "Direct en indirect benadeelden" in C.J.J.M. STOLKER (ed.) *Groene Serie Onrechtmatige daad*, Deventer, Wolters Kluwer, 2019, VIII.3.1.4.

¹⁸⁴ Art. 5, 1° Wet betreffende de Verzekeringen.

¹⁸⁵ België: Art. 5, 14° Wet betreffende de Verzekeringen; Nederland: Art. 7.925, 1° lid NBW.

¹⁸⁶ België: Art. 5, 14° Wet betreffende de Verzekeringen; Nederland: Art. 7.925, 1° lid en 7.928, 1° lid NBW.

enkele verplichtingen in kader van de verzekeringsovereenkomst zoals alle nodige informatie mee te delen aan de verzekeraar over het risico dat hij wil verzekeren. Bovendien dient hij ook tijdig aangifte te doen van het schadegeval.¹⁸⁷

1.3. De verzekerde

88. De verzekerde is zowel naar Belgisch als Nederlands recht diegene die gedekt wordt door de verzekering. Indien het gaat om een schadeverzekering, is de verzekerde gedekt tegen vermogensschade. Gaat het om een persoonsverzekering, dan is de verzekerde de persoon bij wie het risico ligt.¹⁸⁸

2. Schadefondsen

89. Schadefondsen zijn opgericht met als idee dat bepaalde schadegevallen onze maatschappij zéér erg aanbelangen, in die mate dat het onbillijk zou zijn de slachtoffers van dergelijke schadegevallen niet te vergoeden. Die onbillijkheid kan voortkomen uit het feit dat de identiteit van de aansprakelijke actor niet bekend is, de voorwaarden van tussenkomst van de aansprakelijkheidsverzekering niet vervuld zijn of de aanduiding van de aansprakelijke zeer lang duurt.¹⁸⁹ Een schadefonds moet deze onbillijkheid dan opvangen. Gezien de problematiek van schade aan elektriciteitskabels en gasleidingen zal hieronder enkel het Fonds voor Technologische Rampen als schadefonds besproken worden (zie *infra* nr. 290).

90. Ondanks dat het Nederlands recht ook schadefondsen kent, is er geen gelijkaardige toepassing van het Fonds voor Technologische Rampen terug te vinden (zie *infra* nr. 291).¹⁹⁰

VI. De tussenkomst van de rechter

91. Als belangrijke actor kan tot slot de rechter aangestipt worden, dit omwille van verschillende redenen.

92. In eerste instantie heeft de rechter een interpretatiebevoegdheid. Indien de wilsuiting van de partijen onduidelijk zou zijn dan kan de rechter de overeenkomst interpreteren. De rechter gaat dan kijken naar de gemeenschappelijke bedoeling van de partijen, dit op basis van de regels in artikelen 1156 e.v. van het oud BW.

93. Indien er leemtes zijn in de overeenkomst dan kan de rechter deze aanvullen te goeder trouw. De leemtes kunnen namelijk aangevuld worden door wettelijke bepalingen maar ook door billijkheid en gebruik.¹⁹¹ Zo zullen in een contract tussen de aannemer en de bouwheer niet altijd de verplichtingen van de actoren zoals hierboven besproken opgenomen zijn. Doorgaans zal in dit

¹⁸⁷ H. BOCKEN e.a., "De aansprakelijkheidsverzekering" in *Inleiding tot het schadevergoedingsrecht. Buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht en andere schadevergoedingsstelsels*, Brugge, Die Keure, 2014, (217) 223-224.

¹⁸⁸ België: Art. 5, 17° 1) en 2) Wet betreffende de Verzekeringen; Nederland: Art. 7.944 en 7.965 NBW.

¹⁸⁹ H. BOCKEN e.a., "Schadevergoeding buiten het aansprakelijkheidsrecht" in *Inleiding tot het schadevergoedingsrecht. Buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht en andere schadevergoedingsstelsels*, Brugge, Die Keure, 2014, (231) 233 en 257.

¹⁹⁰ C.M.D.S. PAVILLON en A. KOLDER, "Een garantie des accidents de la vie voor Nederland?", *AV&S* 2018/8, (28) 32.

¹⁹¹ Art. 1134, lid 3 en 1135 oud BW; J.M. SMITS, "Inhoud en werking van de overeenkomst in België en Nederland: een synthese" in J.M. SMITS en S. STIJNS (eds.), *Inhoud en werking van de overeenkomst naar Belgisch en Nederlands recht*, Antwerpen-Groningen, Intersentia, 2005, (1) 3-5.

contract opgenomen zijn welke werken uitgevoerd moeten worden en tegen welke prijs alsook binnen welke termijn. Eventueel zijn er nog andere contractuele aansprakelijkheidsbeperkingen opgenomen zoals een schadebeding, vrijwaringsbeding of exoneratiebeding (zie *infra* nrs. 160, 165 en 169). De voornoemde verplichtingen van de betrokken actoren zullen doorgaans niet opgenomen zijn. Toch kunnen, in kader van werken nabij ondergrondse elektriciteitskabels of gasleidingen, deze voornoemde verplichtingen als aanvulling van het contract door de rechter gehanteerd worden. Het kan hier dan gaan over informatie- en voorlichtingsverplichtingen, bijstands- en waarschuwingsplichten¹⁹² en een schadebeperkingsplicht.¹⁹³ Zo heeft de aannemer, in relatie met de bouwheer, een *informatie- en raadgevingsplicht* waardoor, bij eventuele fouten in de plannen of nadelige gevolgen verbonden aan een gekozen werkwijze, de aannemer de bouwheer hierop moet wijzen. Hij kan onder andere de bouwheer wijzen op het eventueel gevaar van schade aan elektriciteitskabels of leidingen wanneer er voor een bepaalde werkwijze gekozen wordt.¹⁹⁴ Deze aanvulling kan er dan voor zorgen dat buitencontractuele schade op deze manier als contractuele schade gekwalificeerd wordt wanneer de rechter de voornoemde verplichtingen als aanvulling van het contract hanteert. Een schending daarvan is daardoor contractueel. Dit kan voor de benadeelde zowel positieve als negatieve gevolgen hebben voor de vergoeding van zijn schade. Zoals verder nog zal blijken kan op deze manier een afgesloten aansprakelijkheidsverzekering geen dekking meer verlenen, wat uiteraard problematisch is als de aansprakelijke actor insolvabel is (zie *infra* nr. 267).¹⁹⁵

94. Tot slot kan de rechter ook matigen wanneer één van de partijen op ongeoorloofde wijze zijn verbintenis zou afdwingen. Deze matiging gebeurt op basis van de goede trouw die naar Belgisch recht volledig opgaat in het algemeen rechtsbeginsel van het verbod op rechtsmisbruik^{196, 197}

95. Een gelijkkloping van de rol van de rechter is ook terug te vinden in het Nederlands recht. Zo kan de Nederlandse rechter eveneens de overeenkomst interpreteren waarbij gekeken wordt naar de gemeenschappelijke bedoeling van de partijen. De grondslag van deze interpretatieregel is evenwel niet wettelijk verankerd omdat de wetgever het in 1992 overbodig vond deze bepaling nog op te nemen in het Nieuw Burgerlijk Wetboek (hierna: NBW).¹⁹⁸ De interpretatieregel vloeit wel voort uit de *Haviltex-regel* van de Hoge Raad¹⁹⁹. Eventuele leemtes kunnen net zoals naar Belgisch recht aangevuld worden op basis van wettelijke bepalingen of redelijkheid en billijkheid²⁰⁰. De

¹⁹² Cass. 9 maart 1989. *Arr. Cass.* 1988-89, 790 ; *Pas.* 1989, 707.

¹⁹³ Cass. 17 mei 2001, *Pas.* 2001, 889, concl. Adv.-Gen. De Riemaecker en *JT* 2002, 467; S. STIJNS, *Leerboek Verbintenissenrecht boek 1*, Brugge, die Keure, 2016, 76.

¹⁹⁴ M. DAMBRE, "Aanneming" in *Handboek bijzondere overeenkomsten*, Brugge, die Keure, 2020 (389) 410 en 411.

¹⁹⁵ S. STIJNS, *Leerboek Verbintenissenrecht boek 1*, Brugge, die Keure, 2016, 53-79; J.M. SMITS, "Inhoud en werking van de overeenkomst in België en Nederland: een synthese" in J.M. SMITS en S. STIJNS (eds.), *Inhoud en werking van de overeenkomst naar Belgisch en Nederlands recht*, Antwerpen-Groningen, Intersentia, 2005,(1) 3-5.

¹⁹⁶ Art. 1134, lid 3 oud BW.

¹⁹⁷ S. STIJNS, *Leerboek Verbintenissenrecht boek 1*, Brugge, die Keure, 2016, 53-79; J.M. SMITS, "Inhoud en werking van de overeenkomst in België en Nederland: een synthese" in J.M. SMITS en S. STIJNS (eds.), *Inhoud en werking van de overeenkomst naar Belgisch en Nederlands recht*, Antwerpen-Groningen, Intersentia, 2005,(1) 3-5.

¹⁹⁸ C.J. VAN ZEBEN en J.W. DU PON (eds.), *Parlementaire Geschiedenis van het nieuwe Burgerlijk Wetboek, boek 6*, Deventer, 2004, 407.

¹⁹⁹ HR 13 maart 1981, *N.J.* 1981, 635 (*Haviltex*).

²⁰⁰ Art. 6:248 lid 1 NBW.

matigingsbevoegdheid van de Nederlandse rechter is bovendien mogelijk op basis van de goede trouw als autonome grondslag en niet op basis van het verbod op rechtsmisbruik.²⁰¹

²⁰¹ J.M. SMITS, "Inhoud en werking van de overeenkomst in België en Nederland: een synthese" in J.M. SMITS en S. STIJNS (eds.), *Inhoud en werking van de overeenkomst naar Belgisch en Nederlands recht*, Antwerpen-Groningen, Intersentia, 2005,(1) 3-5.

Deel II: Kluwen aan verschillende rechtsverhoudingen

96. In dit deel wordt verder ingegaan op de verschillende rechtsverhoudingen tussen de betrokken actoren. In eerste instantie wordt de eventuele strafrechtelijke aansprakelijkheid onderzocht. Daarna wordt er dieper ingegaan op de civielrechtelijke aansprakelijkheid die zowel de contractuele als buitencontractuele aansprakelijkheid omvat.

I. Strafrechtelijk: Rechtsverhouding ontstaan uit een strafrechtelijke veroordeling

97. De verschillende actoren kunnen strafrechtelijk aansprakelijk zijn. Enerzijds omdat bijzondere regelgeving bij schade aan onderliggende elektriciteitskabels en gasleidingen voorziet in bijzondere sancties. Anderzijds omdat lichamelijke schade strafrechtelijk gekwalificeerd kan worden als onopzettelijke slagen en verwondingen of zelfs onopzettelijke doodslag.

1. Strafrechtelijke kwalificatie bij miskennis van wettelijke bepalingen

1.1. Opzettelijke beschadiging van ondergrondse elektriciteitskabels en gasleidingen

98. Zowel de wet op elektriciteitsvoorziening²⁰² als de gaswet²⁰³ voorzien in een strafrechtelijke kwalificatie bij opzettelijke beschadiging van ondergrondse elektriciteitskabels en gasleidingen.

99. Door deze kwalificatie kan een betrokken actor, zoals een aannemer die opzettelijk een elektriciteitskabel of gasleiding raakt, strafrechtelijk aansprakelijk gesteld worden. De voornoemde wettelijke bepalingen voorzien namelijk dat artikelen 523 en 525 van het Strafwetboek van toepassing zijn²⁰⁴. De betrokken actor kan hierdoor een gevangenisstraf opgelegd krijgen van vijftien dagen tot drie jaar en een geldboete van 500 euro.²⁰⁵ Wanneer de schade bovendien niet enkel opzettelijk werd toegebracht maar ook gebeurde door middel van vereniging of in bende waarbij gebruik werd gemaakt van gewelddaden, feitelijkeheden of bedreigingen wordt de straf vervangen door een opsluiting van vijf tot tien jaar.²⁰⁶ Deze straf kan echter terug verminderd worden wanneer er verzachtende omstandigheden aangenomen worden. De opsluiting wordt dan gecorrectionaliseerd tot een gevangenisstraf van ten minste één maand en ten hoogste vijf jaar^{207, 208}.

100. Naar Nederlands recht kan er verwezen worden naar artikel 351 van het Wetboek van Strafrecht, dat bepaalt dat het opzettelijk vernielen, beschadigen, onbruikbaar of onklaar maken

²⁰² Art. 27 Wet van 10 maart 1925 op de elektriciteitsvoorziening (BS 25 april 1925).

²⁰³ Art. 19, laatste lid Wet van 12 april 1965 betreffende het Vervoer van gasachtige producten en andere door middel van leidingen (BS 07 mei 1965).

²⁰⁴ Deze bepalingen hebben betrekking op de vernieling van bouwwerken, stoommachines en telegraafstoestellen.

²⁰⁵ Artikel 523 1e lid SW.

²⁰⁶ Artikel 525, 1^e lid SW.

²⁰⁷ Artikel 80, laatste lid SW.

²⁰⁸ L. VAN PARYS, "Ondergrondse kabels en leidingen" in I. DE KNIJF, *Bouwrecht: van A(anneming) tot Z(akenrecht)*, Gent, Larcier, 2009 (85) 87-88.

van elektriciteitswerken of gasleidingen gestraft wordt met een gevangenisstraf van ten hoogste drie jaar of een geldboete van maximum 21.750 euro²⁰⁹.

1.2. Strafrechtelijke kwalificatie bij onopzettelijke beschadiging van ondergrondse elektriciteitskabels

101. De hierboven besproken kwalificatie gaat uit van opzet (zie *supra* nrs. 98 e.v.). Thans zal de betrokken actor, de ondergrondse elektriciteitskabels of gasleidingen niet opzettelijk hebben willen beschadigen maar vloeit de beschadiging eerder voort uit een gebrek aan voorzorg. In dat geval kwalificeert artikel 27 wet elektriciteitsvoorziening, de schade als een overtreding waardoor artikel 563 van het Strafwetboek van toepassing is. Hierdoor kan de betrokken actor een geldboete van vijftien euro tot vijfentwintig euro opgelegd krijgen en riskeert hij een gevangenisstraf van één dag tot zeven dagen. Deze straffen kunnen gezamenlijk of apart opgelegd worden.²¹⁰

1.3. Miskenning van de wettelijke bepalingen van het KLIP-decreet

102. Hierboven werd besproken dat het KLIP een bijzonder instrument is ter ondersteuning van de verplichtingen van de verschillende actoren (zie *supra* nrs. 78 e.v.). Er werd ook besproken dat het KLIP bepaalt dat de KLB, dit is doorgaans de nutsmaatschappij, de verplichting heeft om de aanwezigheid van elektriciteitskabels en gasleidingen mee te delen via het portaal binnen een zo snel mogelijke termijn en in ieder geval vijf werkdagen vóór de start van de werken.²¹¹ Het KLIP bepaalt eveneens in artikel 15 dat een miskenning van deze bepaling ten aanzien van de KLB aansprakelijkheid oplevert.²¹² Artikel 17 van het KLIP-decreet bepaalt verder de straffen bij een niet-tijdige registratie²¹³ of de niet tijdige verstrekking van de informatie door de KLB²¹⁴, alsook wanneer de verplichte aanvraag in hoofde van een actor niet gebeurt²¹⁵ of wanneer er opzettelijk foutieve informatie wordt verschaft²¹⁶. In dat geval riskeren deze actoren een geldboete van 50 tot 100.000 euro.²¹⁷

103. In tegenstelling tot het KLIP-decreet voorziet het WIBON niet in een strafrechtelijke handhaving maar wel in een bestuurlijke handhaving. Bij overtreding van de bepalingen kan namelijk de minister een bestuurlijke boete opleggen.²¹⁸

1.4. Miskenning verplichte tussenkomst bepaalde actoren

104. In eerste instantie is de miskenning van de verplichte tussenkomst van een architect in hoofde van de bouwheer (zie *supra* nr. 47) ook strafrechtelijk vervolgbaar. Indien de bouwheer de

²⁰⁹ Het artikel bepaalt namelijk dat de geldboete onder categorie 4 valt, zie voor de verschillende categorieën artikel 23 lid 4 Sr.

²¹⁰ Art. 563 SW; L. VAN PARYS, "Ondergrondse kabels en leidingen" in I. DE KNIJF (ed.), *Bouwrecht: van A(anneming) tot Z(akenrecht)*, Gent, Larcier, 2009 (85) 87-88.

²¹¹ Art. 11 KLIP-decreet.

²¹² F. BURSENS, "Strafrechtelijke aansprakelijkheid" in *Handboek aannemingsrecht (gebonden)*, Mortsel, Intersentia, 2019, (321) 332-333.

²¹³ Art. 17, 1° KLIP-decreet.

²¹⁴ Art. 17, 5° KLIP-decreet.

²¹⁵ Art. 17, 3° en 3/1° KLIP-decreet.

²¹⁶ Artikel 17, 4° KLIP-decreet

²¹⁷ F. BURSENS, "Strafrechtelijke aansprakelijkheid" in *Handboek aannemingsrecht (gebonden)*, Mortsel, Intersentia, 2019, (321) 332-334.

²¹⁸ Art. 34 WIBON.

plannen niet laat opmaken door een architect of de werken niet laat controleren maakt hij zich schuldig aan een misdrijf. Strafrechtelijk kan hij voor deze miskennis gesanctioneerd worden met een geldboete van 200 tot 1.000 euro.²¹⁹ Deze verplichting geldt enkel voor de bouwheer en niet voor de aannemer. Deze laatste kan dus niet strafrechtelijk gesanctioneerd worden indien er geen tussenkomst is van de architect.²²⁰ Ten tweede is ook de aanstelling van een veiligheidscoördinator tijdens de studiefase verplicht (zie *supra* nr. 55). Indien deze verplichting niet nageleefd wordt kan de bouwheer hiervoor eveneens strafrechtelijk aansprakelijk gesteld worden.²²¹

2. Strafrechtelijke kwalificatie bij lichamelijke schade: onopzettelijke doding en verwondingen

105. De misdrijven van onopzettelijke doding of onopzettelijke slagen en verwondingen zijn wettelijk verankerd in de artikelen 418 tot 420 van het Strafwetboek.

106. Er is sprake van onopzettelijke doding of onopzettelijke slagen en verwondingen bij gebrek aan voorzichtigheid of voorzorg. Dit gebrek zal beoordeeld worden volgens de leer van de *culpa levissima in abstracto* of ook wel de "lichtste fout".²²² Dit wil zeggen dat de lichtste inbreuk op de algemene zorgvuldigheidsnorm volstaat om van dergelijke onvoorzichtigheid of gebrek aan voorzorg te spreken.²²³ De fout wordt dus met andere woorden op dezelfde manier beoordeeld als bij de buitencontractuele aansprakelijkheid op grond van artikelen 1382 en 1383 oud BW.²²⁴ Een miskennis van de verplichtingen die een actor heeft, op grond van bijzondere reglementering en regelgeving, kan dus een strafrechtelijke fout uitmaken. Dit werd ook bevestigd door het Hof van Cassatie²²⁵. Op deze manier kan een civielrechtelijke fout gelijkgesteld worden met het misdrijf van onopzettelijke slagen en verwondingen of onopzettelijke doding, juist omdat één van de constitutieve elementen²²⁶ de onvoorzichtigheid is en door die onvoorzichtigheid een elektriciteitskabel of gasleiding geraakt kan worden.²²⁷ De actor die door de onvoorzichtigheid of het gebrek aan voorzorg lichamelijke schade heeft veroorzaakt is verantwoordelijk hiervoor. Thans kan een actor ook voor schade van derden strafrechtelijk aansprakelijk gesteld worden. Dit wanneer deze actoren toezicht uitoefenen op de schadeverwekkende persoon én een eigen persoonlijke fout hebben begaan.²²⁸

²¹⁹ Artikel 10, 3e lid Architectenwet.

²²⁰ F. BURSSSENS, "De architect" in *Handboek aannemingsrecht (gebonden)*, Mortsel, Intersentia, 2019, (457) 492-494.

²²¹ Art. 128 Soc.W.

²²² Luik 5 oktober 1973, *JT* 1973, 728; Corr. Luik 23 november 1963, *RDP* 1963-64, 454; M. SCHOUPS en S. BUSSCHER, "Strafrechtelijke aansprakelijkheid van de aannemer" in *Privaatrechtelijke aanneming van bouwzaken*, Mortsel, Intersentia, 2016, (131) 131.

²²³ G. MARTYN, R. DEVLLOO en Y. JOORENS, "Thema 8 - verbintenissenrecht" in *Kennismaking met recht en rechtspraak*, Brugge, Die Keure, 2020, (255) 274.

²²⁴ F. BURSSSENS, "Strafrechtelijke aansprakelijkheid" in *Handboek aannemingsrecht (gebonden)*, Mortsel, Intersentia, 2019, (321) 321; M. SCHOUPS en S. BUSSCHER, "Strafrechtelijke aansprakelijkheid van de aannemer" in *Privaatrechtelijke aanneming van bouwzaken*, Mortsel, Intersentia, 2016, (131) 131.

²²⁵ Cass. 12 december 1968, *Pas.* 1969, I, 353.

²²⁶ De constitutieve elementen van een misdrijf zijn de materieelrechtelijke voorwaarden van het misdrijf. Het gaat om de voorwaarden die moeten vervuld zijn om over het bestaan van een misdrijf te spreken. Zie hierover meer: F. VERBRUGGEN, *Strafrecht en strafprocesrecht voor bachelors*, Mortsel, Intersentia, 2020, 33.

²²⁷ Kh. Veurne 24 oktober 1979, *B.F.E.*, 1981, afl. 15B, 22; Rb. Mechelen 9 juni 1998, *RW* 1999-2000, nr. 2, (49) 52, noot M. NEUT.

²²⁸ F. BURSSSENS, "Strafrechtelijke aansprakelijkheid" in *Handboek aannemingsrecht (gebonden)*, Mortsel, Intersentia, 2019, (321) 322-323.

107. Voor de toepassing van deze kwalificatie in de praktijk kan er teruggekoppeld worden naar het voorbeeld van de gasramp in Gellingen (zie *supra* nr. 1). In eerste aanleg²²⁹ werden de aannemer, de architect en de werfleider schuldig bevonden aan onopzettelijke doodslag en onopzettelijke slagen en verwondingen. De rechtbank oordeelde dat de architect een fout heeft begaan door zware machines boven de gasleidingen toe te laten. De architect moest namelijk weten dat, door o.a. andere werken die op de werf zijn verricht, de gasleidingen niet meer zo diep lagen. Verder werden de aannemer, die de machine hanteerde, en de werfleider verweten onvoorzichtig te werk te zijn gegaan. De nutsmaatschappij werd in datzelfde vonnis vrijgesproken: deze kon volgens de rechter niet weten dat er een gat was in de leiding, aangezien zij daarvan niet op de hoogte werd gesteld. Bovendien was het volgens de rechter niet de verantwoordelijkheid van de nutsmaatschappij om na te gaan als alle veiligheidsmaatregelen werden nageleefd.²³⁰ In hoger beroep²³¹ oordeelde de rechter hier anders over. De architect en de werfleider werden nog steeds schuldig bevonden aan het voornoemde misdrijf maar de aannemer werd wel vrijgesproken. In tegenstelling tot de rechter in eerste aanleg oordeelde de beroepsrechter hier wel dat ook de veiligheidscoördinatoren en het nutsbedrijf schuldig zijn aan het misdrijf van onopzettelijke doodslag en onopzettelijke slagen en verwondingen.²³² De beroepsrechter hechtte namelijk veel belang aan de verantwoordelijkheid van de nutsmaatschappij doordat zij meer toezicht op de werf had moeten houden.²³³

108. Naar Nederlands recht moet er gekeken worden naar artikel 307, eerste lid van het Wetboek van Strafrecht dat bepaalt dat *"hij aan wiens schuld de dood van een ander te wijten is, wordt gestraft met een gevangenisstraf van ten hoogste twee jaar of een geldboete van de vierde categorie."*²³⁴ Het tweede lid verhoogt de straf indien de dood is veroorzaakt door roekeloosheid. In het Nederlands recht wordt bovendien niet gebruik gemaakt van de terminologie *"onopzettelijke doodslag"* maar wel van *"dood door schuld."* Artikel 308 van het Wetboek van Strafrecht bevat een gelijkaardige bepaling voor wat wij onder het Belgisch recht kennen als onopzettelijke slagen en verwondingen: *"hij aan wiens schuld te wijten is dat een ander zwaar lichamelijk letsel bekommt of zodanig lichamelijk letsel dat daaruit tijdelijke ziekte of verhindering in de uitoefening van zijn ambts- of beroepsbezigheden ontstaat, wordt gestraft met gevangenisstraf van ten hoogste een jaar of geldboete van de vierde categorie."* Eveneens wordt deze straf verzwaard in geval van roekeloosheid.

3. Positie van de benadeelde

109. Diegene die schade heeft geleden heeft twee mogelijkheden. Hij kan een verklaring van benadeelde afleggen²³⁵ of hij kan zich burgerlijke partij stellen. Indien hij een verklaring van

²²⁹ Corr. Doornik 22 februari 2010.

²³⁰ J. MAESSCHALCK, S. PARMONTIER, D. VAN DAELE, J. DEBACKER, L. MERGAERTS (eds.), *Waarheidsvinding en adviesverlening bij rampen: naar een onderzoeksorgaan voor veiligheid in België*, Leuven, Universitaire Pers Leuven, 2014, 201; X., *Ghislenghien: twee personen en een bedrijf schuldig*, https://www.vrt.be/vrtnws/nl/2010/02/22/ghislenghien_tweepersonenenenbedrijfschuldig-1-722167/.

²³¹ Bergen 28 juni 2011, *Ius & Actores* 2012, 113, noot D. MOUGENOT.

²³² J. MAESSCHALCK e.a., *Waarheidsvinding en adviesverlening bij rampen: naar een onderzoeksorgaan voor veiligheid in België*, Leuven, Universitaire Pers Leuven, 2014, 201.

²³³ X., "Fluxys mee schuldig aan de gasramp", https://www.knack.be/nieuws/fluxys-mee-schuldig-aan-gasramp/video-normal-16855.html?cookie_check=1620397854.

²³⁴ Artikel 23 lid 4 Sr. bepaalt dat een geldboete onder categorie vier 21.750 euro bedraagt.

²³⁵ Art. 5bis, §1, §2, 1ste lid V.T.Sv.

benadeelde aflegt, heeft hij een aantal rechten waaronder het recht om een verzoekschrift in te dienen om inzage te krijgen in het dossier en daar zelfs een afschrift van te bekomen.²³⁶ Wanneer de benadeelde zich burgerlijke partij heeft gesteld dan kan hij een burgerlijke vordering tot herstel²³⁷ van de schade instellen, dit kan bij de strafrechtbank dan wel de burgerlijke rechtbank. Hij heeft daartoe een vrije keuze dat geen *ultimatum* is. Het is zelfs zo dat in het Belgisch positief recht het adagium "*electa una via non datur recursus ad alteram*"²³⁸ niet langer meer geldt. Met andere woorden dient de benadeelde geen definitieve keuze te maken en kan hij er zelfs voor kiezen dat zijn vordering wordt opgesplitst. In dat geval vordert hij een deel van zijn schadevergoeding voor de burgerlijke rechtbank en het ander deel voor de strafrechtbank. Wanneer een vordering tot herstel wordt ingesteld bij de strafrechtbank dan zal deze tegelijkertijd behandeld worden met de strafvordering zelf, wat niet het geval is wanneer de vordering tot herstel wordt ingesteld bij de burgerlijke rechtbank. Het instellen van de vordering tot herstel bij de strafrechter heeft bovendien enkele voordelen. De behandeling is niet alleen sneller maar de benadeelde draagt nagenoeg geen kosten in vergelijking met een vordering voor de burgerlijke rechtbank. Zo kan de benadeelde ook gebruik maken en zich steunen op de bewijzen die het Openbaar Ministerie (afgekort: OM) of de onderzoeksrechter hebben vergaard, waar hij bij een vordering voor de burgerlijke rechtbank zelf de bewijzen zou moeten vergaren.²³⁹

110. Voor de positie van de benadeelde in het Nederlands recht is een recent overzichtsarrest van de Hoge Raad²⁴⁰ belangrijk. In artikel 51f en 361 lid 2 Wetboek van Strafvordering wordt namelijk bepaald dat een benadeelde die schade heeft geleden door een strafbaar feit de mogelijkheid heeft deze vordering tot schadevergoeding te voegen in het strafproces. Dit is op voorwaarde dat de geleden schade rechtstreeks in verband staat met het strafbare feit of het bewezen verklaard feit, dat bepaald wordt door "*de concrete omstandigheden van het geval.*" Volgens de Hoge Raad wordt deze vordering bovendien beheerst door het burgerlijk recht. Hierdoor moet de benadeelde geen vergoeding vorderen via de civielrechtelijke procedure.²⁴¹

II. Civielrechtelijk: rechtsverhoudingen ontstaan uit overeenkomst

1. De overeenkomst als startpunt

1.1. Toepasselijke overeenkomsten

111. Hieronder zullen de meest voorkomende overeenkomsten besproken worden waarmee rekening gehouden moet worden bij de beschadiging van ondergrondse elektriciteitskabels of gasleidingen.

²³⁶ Art. 5bis, §3 V.T.Sv.

²³⁷ Art. 3 en 4 V.T. Sv.

²³⁸ Cass. 10 oktober 2003, nr. C.02.0186.F.

²³⁹ R. VERSTRAETEN en F. VERBRUGGEN, *Strafrecht en strafprocesrecht voor bachelors*, Mortsels, Intersentia, 2020, 128-131; G. MARTENS, R. DEVLOO en Y. JOORENS, "Strafrecht" in *Kennismaking met recht en rechtspraak*, Brugge, Die Keure, 2020, (427), 449; F. DERUYCK en Y. VAN LANDEGHEM, "De burgerlijke vordering" in *Overzicht van het Belgisch strafprocesrecht*, Brugge, Die Keure, 2020, (70) 71-73.

²⁴⁰ HR 28 mei 2019, ECLI:NL:HR:2019:793, r.o. 2.4.1.

²⁴¹ I. FELIX en A. SCHILD, "Rechtstreekse schade en causaal verband bij de vordering van de benadeelde partij in het strafproces", *NJB* 2019/1317, 1654-1662; I. FELIX en A. SCHILD, "Stelplicht, bewijslastverdeling en de civiele vordering van de benadeelde partij in het strafproces", *NJB* 2019/686, 850 en 853.

1.1.1. De aannemingsovereenkomst

112. De aannemingsovereenkomst is de overeenkomst tussen de aannemer en bouwheer. Hierbij verbindt de aannemer zich jegens de bouwheer om de werken uit te voeren zoals overeengekomen en de bouwheer jegens de aannemer om de afgesproken prijs te betalen (zie *supra* nr. 14).²⁴² Zoals besproken kan deze overeenkomst aangegaan zijn omwille van de hoedanigheid of vaardigheid van de aannemer waardoor deze *intuitu personae* is (zie *supra* nr. 19). Dit kan belangrijk zijn voor de aanstelling van een onderaannemer, waarvoor de bouwheer in dat geval zijn toestemming moet geven.²⁴³ Naar Nederlands recht wordt de aannemingsovereenkomst geregeld overeenkomstig artikel 7:750 NBW.

1.1.2. De architectenovereenkomst

113. De bouwheer sluit met de architect een architectenovereenkomst af, waarbij de architect zich verbindt tot het verrichten van intellectuele prestaties met betrekking tot de realisatie van een bouwwerk. Deze prestaties bestaan minstens uit het opmaken van de plannen en het controleren van de werken. De bouwheer betaalt voor deze werken een ereloon aan de architect.²⁴⁴ Eveneens wordt deze overeenkomst aangegaan omwille van de hoedanigheid en vaardigheid van de architect waardoor de architectenovereenkomst *intuitu personae* is.²⁴⁵

114. Naar Nederlands recht kan dergelijke overeenkomst als een *species van opdracht* gekwalificeerd worden waardoor de artikelen 7:400 e.v. NBW van toepassing zijn.²⁴⁶

1.1.3. De overeenkomst tussen de eindafnemer en de nutsmaatschappij

115. Om uiteindelijk beleverd te worden van elektriciteit of gas moet de eindafnemer een leveringsovereenkomst afsluiten met een nutsleverancier, die in de praktijk een toegangspoort is tussen de nutsmaatschappij en eindafnemer.²⁴⁷ Hieronder zal wel blijken dat er onzekerheid is over de kwalificatie van deze relatie (zie *infra* nrs. 145 e.v.). Sinds de liberalisering van de energie- en gasmarkt wordt bovendien een vrije leverancierskeuze mogelijk gemaakt (zie *supra* nr. 62). De eindafnemer kan vrij kiezen bij wie hij afneemt en kan ook kosteloos veranderen indien hij dit wil.²⁴⁸

²⁴² Art. 1710 oud BW.

²⁴³ F. BURSENS, "Betrokken partijen" in *Handboek aannemingsrecht (gebonden)*, Morsel, Intersentia, 2019 (15) 19-21; S. STIJNS, *Leerboek Verbintenissenrecht boek 1*, Brugge, die Keure, 2016, 27.

²⁴⁴ G. GROUWELS, L. LINDERS en A. SNICK, "Architectenovereenkomst" in *Modellen voor het bedrijfsleven*, 2014, afl. 102, IV.70.-2; K. UYTERHOEVEN, N. CARETTE, M. SCHOUPS, A.L. VERBEKE, K; DEKETELAERE, K. VANHOVE en B. DELVAUX, "Bouwen, contracten en aansprakelijkheid" in *Handboek bouwrecht 2^e editie*, Morsel, Intersentia, 2013, (563), 673; P. BRULEZ, "Knelpunten architectenovereenkomst" in A.L. VERBEKE en N. CARETTE, *Knelpunten vastgoedpromotor, vastgoedexpert en architect*, Morsel, Intersentia, 2011, (85), 85; K. UYTERHOEVEN, "Bouwen en het contractenrecht" in K. DEKETELAERE e.a., *Handboek Bouwrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2004, 417; H. GALAUDE, "Architect en architectencontract" in H. COUSY e.a., *Onroerend goed in de praktijk, Band 4, afl. 73*, Antwerpen, Kluwer, 1995, III.C.1-6.

²⁴⁵ K. UYTERHOEVEN e.a., "Bouwen, contracten en aansprakelijkheid" in *Handboek bouwrecht 2^e editie*, Morsel, Intersentia, 2013, (563), 674.

²⁴⁶ A.A. VAN VELTEN, "Algemene opmerkingen" in *Koop van onroerende zaken (Monografieën BW nr. B65c)*, Deventer, Kluwer, 2013, nr. 33.

²⁴⁷ T. VANDERSTRAETEN, e.a., "Elektriciteit" in F. VANDENDRIESSCHE (ed.), *Energiericht in België en Vlaanderen 2021*, Morsel, Intersentia, 2021, (75) 137 en 207.

²⁴⁸ Zie o.a. art. 2.7^o Elektriciteitswet; T. VANDERSTRAETEN, e.a., "Elektriciteit" in F. VANDENDRIESSCHE (ed.), *Energiericht in België en Vlaanderen 2021*, Morsel, Intersentia, 2021, (75) 137 en 208-209; C. DEGREEF, "Gassen" in F. VANDENDRIESSCHE (ed.), *Energiericht in België en Vlaanderen 2021*, Morsel, Intersentia, 2021, (251) 269 en 276.

116. Naar Nederlands recht wordt de overeenkomst die afgesloten wordt tussen de eindafnemer en de nutsmaatschappij eveneens de leveringsovereenkomst genoemd.²⁴⁹

1.2. De wilsautonomie van de partijen en de correcties hierop

1.2.1. *Contractvrijheid*

117. Bijna elk Westers rechtstelsel, waaronder ook het Belgisch en het Nederlands, wordt getypeerd door *contractvrijheid*.²⁵⁰ De betrokken actoren zijn dus vrij om te contracteren met wie zij willen en zijn vrij om de inhoud daarvan te bepalen.²⁵¹

118. De inhoud en invulling van het contract is belangrijk voor het aansprakelijkheidsvraagstuk. Het is namelijk aan te raden dat de betrokken actoren de inhoud van hun rechten en verplichtingen zo duidelijk mogelijk opnemen. Zo kunnen in een aannemingsovereenkomst best alle opdrachten en werken zo gedetailleerd mogelijk opgenomen worden, teneinde de aansprakelijkheid te bepalen bij beschadiging aan onderliggende elektriciteitskabels of gasleidingen.²⁵² Dit geldt ook voor de architectenovereenkomst waarbij de opdracht van de architect best zo nauwkeurig mogelijk wordt omschreven.²⁵³

119. Toch is het uitgangspunt van de contractvrijheid niet altijd "rooskleurig". Er wordt namelijk uitgegaan van een gelijkheid tussen partijen die er in de praktijk niet altijd is. Het typevoorbeeld is te vinden in de complexiteit van de nutsvoorzieningen en zijn rechtsverhoudingen. Een vrije leverancierskeuze is voor de eindafnemer niet altijd mogelijk geweest, deze mogelijkheid kwam er pas na de voornoemde liberalisering van de elektriciteits- en gasmarkt (zie *supra* nrs. 61 e.v.). Bovendien is een openbaar nutsbedrijf er ook wettelijk toe gehouden om te contracteren met een eindafnemer indien deze bereid is de contractvoorwaarden te aanvaarden.²⁵⁴

120. Contractvrijheid is tot slot ook geen absoluut recht doordat er rekening gehouden moet worden met regels van openbare orde en goede zeden en regels van dwingend recht. Er mag bij het contracteren tevens geen ongeoorloofde discriminatie zijn.²⁵⁵

1.2.2. *Pacta sunt servanda*

121. Een tweede typerend facet naar zowel Belgisch als Nederlands recht is het principe van *pacta sunt servanda*.²⁵⁶ Partijen die verbonden zijn door een geldig gesloten overeenkomst²⁵⁷ moeten

²⁴⁹ H.P.A. KNOPS, "Leveringsovereenkomst" in B. WESSELS en R.H.C. JONGENEEL (eds.), *Algemene voorwaarden (Recht en praktijk nr. CA1)*, Deventer, Wolters Kluwer, 2017, nr. 25.3.2.4.

²⁵⁰ C.H. SIEBURGH, "Beginnelen van contractenrecht" in *Mr. C. Assers Handleiding tot de beoefening van het Nederlands Burgerlijk Recht. 6. Verbintenissenrecht. Deel III. Algemeen overeenkomstenrecht*, Deventer, Wolters Kluwer, 2018, nr. 41.

²⁵¹ S. STIJNS, *Leerboek Verbintenissenrecht boek 1*, Brugge, die Keure, 2016, 39 en 40.

²⁵² F. BURSSSENS, "Betrokken partijen" in *Handboek aannemingsrecht (gebonden)*, Mortsel, Intersentia, 2019, (15) 15.

²⁵³ F. BURSSSENS, "De architect" in *Handboek aannemingsrecht (gebonden)*, Mortsel, Intersentia, 2019, (457) 506.

²⁵⁴ T. VAN DER STRAETEN e.a., "Elektriciteit" in F. VANDENDRIESSHCE, T. VAN DER STRATEN, W. GELDHOF, C. DEGREEF, T. DERUYTTER en P. CLAEYS, *Energieright in België en Vlaanderen 2020*, (75) 75 en 76.

²⁵⁵ S. STIJNS, *Leerboek Verbintenissenrecht boek 1*, Brugge, die Keure, 2016, 47-51; H. SIEBURGH, "Beperking contractsvrijheid door redelijkheid en billijkheid, goede zeden en openbare orde in rechtspraak en rechtsleer" in *Mr. C. Assers Handleiding tot de beoefening van het Nederlands Burgerlijk Recht. 6. Verbintenissenrecht. Deel III. Algemeen overeenkomstenrecht*, Deventer, Wolters Kluwer, 2018, nr. 55.

²⁵⁶ België: Art. 1134 BW; Nederland: Art. 3:299, lid 1 NBW.

²⁵⁷ Art. 1108 BW bepaalt dat een overeenkomst geldig is wanneer er een *toestemming* is, *bekwaamheid* om het contract aan te gaan en de verbintenis een bepaald *voorwerp* en *geoorloofde oorzaak* heeft.

deze overeenkomst naleven aangezien deze hun tot wet strekt. Wanneer zij deze overeenkomst niet vrijwillig naleven dan kan de tegenpartij de nakoming afdwingen.²⁵⁸

122. De vertrouwensleer vormt zowel in het Belgisch²⁵⁹ als Nederlands recht²⁶⁰ een correctie op dit principe. Zo wordt een rechtmatig vertrouwen, dat gewekt is door een schijntoestand, beschermd. Dit doordat de juridische gevolgen op deze schijntoestand worden toegepast alsof het zou gaan om de werkelijke toestand.²⁶¹

123. De reeds besproken rol van de rechter is in deze correctie ook belangrijk aangezien hij een interpretatiebevoegdheid heeft²⁶², de overeenkomst kan aanvullen indien er leemtes²⁶³ zijn en hij de overeenkomst kan matigen wanneer de verbintenis wordt afgedwongen op ongeoorloofde wijze²⁶⁴ (zie *supra* nrs. 91 e.v.).

124. Door deze correcties is het mogelijk dat niet-contractuele opgenomen verplichtingen toch als contractueel worden beschouwd en de benadeelde dan ook de mogelijkheid heeft om contractueel te vorderen.

1.2.3. Consensualisme

125. Een laatste facet in het Belgisch en Nederlands recht²⁶⁵ is dat een overeenkomst tot stand wordt gebracht door de loutere wilsovereenstemming van de partijen, zonder dat hiervoor enige formaliteiten nageleefd moeten worden.²⁶⁶

126. Neem nu de aannemingsovereenkomst die tot stand komt door de loutere wilsuiking van de partijen over de substantiële elementen van de overeenkomst. De wijze waarop deze wil geuit wordt, doet niet ter zake. Een mondelinge wilsuiking is dus mogelijk.²⁶⁷

²⁵⁸ S. STIJNS, *Leerboek Verbintenissenrecht boek 1*, Brugge, die Keure, 2016, 17; C.H. SIEBURGH, "Veranderende regel pacta sunt servanda" in *Mr. C. Assers Handleiding tot de beoefening van het Nederlands Burgerlijk Recht. 6. Verbintenissenrecht. Deel III. Algemeen overeenkomstenrecht*, Deventer, Wolters Kluwer, 2018, nr. 44.

²⁵⁹ In het Belgisch recht is er geen autonome grondslag terug te vinden in het Burgerlijk Wetboek.

²⁶⁰ Art. 3:35 en 3:36 NBW.

²⁶¹ België: B. WEYTS en T. VANSWEEVELT, "De schijn- of vertrouwensleer" in *Handboek verbintenissenrecht (gebonden)*, Morsel, Intersentia, 2019, (95) 95-97; Nederland: C.H. SIEBURGH, "Beginselen van contractenrecht" in *Mr. C. Assers Handleiding tot de beoefening van het Nederlands Burgerlijk Recht. 6. Verbintenissenrecht. Deel III. Algemeen overeenkomstenrecht*, Deventer, Wolters Kluwer, 2018, nr. 41.

²⁶² Art. 1156 e.v. BW.

²⁶³ Art. 1134, lid 3 en 1135 BW.

²⁶⁴ Art. 1134, lid 3 BW en S. STIJNS *Verbintenissenrecht boek 1*, Brugge, die Keure, 2016, 55-57.

²⁶⁵ Het consensualisme heeft naar Nederlands recht zijn grondslag in art. 3:37, eerste lid NBW.

²⁶⁶ België: S. STIJNS, *Leerboek Verbintenissenrecht boek 1*, Brugge, die Keure, 2016, 22; Nederland: C.H. SIEBURGH, "Art. 3:37 lid 1 BW: consensualisme c.q. vormvrijheid" in *Mr. C. Assers Handleiding tot de beoefening van het Nederlands Burgerlijk Recht. 6. Verbintenissenrecht. Deel III. Algemeen overeenkomstenrecht*, Deventer: Wolters Kluwer 2018, nr. 272.

²⁶⁷ België: M. DAMBRE, "Aanneming" in *Handboek bijzondere overeenkomsten*, Brugge, die Keure, 2020 (389) 392; F. BURSSSENS, "Algemene bepalingen" in *Handboek aannemingsrecht (gebonden)*, Morsel, Intersentia, 2019, (1-14), 1-3; Nederland: C.H. SIEBURGH, "Art. 3:37 lid 1 BW: consensualisme c.q. vormvrijheid" in *Mr. C. Assers Handleiding tot de beoefening van het Nederlands Burgerlijk Recht. 6. Verbintenissenrecht. Deel III. Algemeen overeenkomstenrecht*, Deventer, Wolters Kluwer, 2018, nr. 272.

2. Contractuele aansprakelijkheid tussen de actoren

2.1. Toerekenbare niet-nakoming vs. niet-toerekenbare niet-nakoming

2.1.1. *Toerekenbare niet-nakoming*

127. Een tekortkoming van de verbintenis kan bestaan uit het niet of niet volledig uitvoeren van de verbintenis of een gebrekkige of laattijdige uitvoering van de verbintenis. Wanneer deze tekortkoming te wijten is aan de schuldenaar van de verbintenis zelf of een persoon of zaak waarvoor hij instaat, is deze tekortkoming toerekenbaar en is er dus sprake van een wanprestatie. Deze tekortkoming leidt dan tot contractuele aansprakelijkheid.

128. De kwalificatie van de verbintenis als resultaats- of middelenverbintenis speelt hierin een belangrijke rol.²⁶⁸ Zo zal er sneller een tekortkoming zijn bij een resultaatsverbintenis aangezien het niet behalen van het resultaat een fout uitmaakt²⁶⁹, terwijl er bij een middelenverbintenis pas een tekortkoming is wanneer niet alle nodige inspanningen zijn geleverd om het beloofde resultaat te bereiken. Hierbij moet de benadeelde kunnen aantonen dat de betrokken actor zich niet heeft gedragen "als een normaal zorgvuldige persoon in dezelfde omstandigheden geplaatst"²⁷⁰ De bewijslast van de tekortkoming is daardoor minder zwaar bij een resultaatsverbintenis dan bij een middelenverbintenis.²⁷¹

129. In het Nederlands recht is hier te wijzen op een interessant verschilpunt. Zo aanvaardt het Nederlands recht namelijk de "*anticipatory breach*". Uitzonderlijk kunnen hier de gevolgen van een niet-nakoming intreden zonder dat de verbintenis opeisbaar is. Dit kan het geval zijn wanneer (1) vaststaat dat de nakoming zonder een tekortkoming onmogelijk zal zijn; (2) uit een mededeling van de schuldenaar afgeleid kan worden dat hij in de nakoming zal tekortschieten of (3) de schuldeiser gegrond mag vrezen dat de schuldenaar zal tekortkomen en niet voldoet aan een schriftelijke aanmaning met opgave van die gronden om zich binnen een bij die aanmaning gestelde redelijke termijn bereid te verklaren zijn verplichtingen na te komen.²⁷²

i. Persoonlijke toerekenbare tekortkoming

130. De tekortkoming is persoonlijk toerekenbaar wanneer een van de actoren een persoonlijke fout heeft begaan. De verbintenis tussen de partijen is hierin belangrijk. Bovendien wordt de *lichtste fout* al in aanmerking genomen.²⁷³ De beoordeling van de fout gebeurt *in abstracto* waarbij het criterium van de goede huisvader ook bij de contractuele aansprakelijkheid een belangrijke rol speelt.²⁷⁴

²⁶⁸ S. STIJNS, *Leerboek Verbintenissenrecht boek 1*, Brugge, die Keure, 2016, 152 en 153.

²⁶⁹ T. VANSWEEVELT en B. WEYTS, "De verschillende soorten verbintenissen" in *Handboek verbintenissenrecht (gebonden)*, Morsel, Intersentia, 2019 (23) 26; W. VAN GERVEN en A. VAN OEVELEN, *Verbintenissenrecht*, Leuven, Acco, 2015, 34; L. CORNELIS, *Algemene theorie van de verbintenis*, Antwerpen, Intersentia, 2000, 179.

²⁷⁰ Cass. 18 oktober 2001, *Arr. Cass.* 2001, 1718.

²⁷¹ T. VANSWEEVELT en B. WEYTS, "De verschillende soorten verbintenissen" in *Handboek verbintenissenrecht (gebonden)*, Morsel, Intersentia, 2019 (23) 27.

²⁷² Art. 6 :80 1e lid a-c NBW; I. CLAEYS en T. TANGHE, *Algemeen contractenrecht (gebonden editie)*, Morsel, Intersentia, 2021, 449.

²⁷³ S. STIJNS, *Leerboek Verbintenissenrecht boek 1*, Brugge, die Keure, 2016, 154; B. DUBUISSON, "Questions choisies en droit de la responsabilité contractuelle" in *Théorie générale des obligations*, Luik, Commission Université-Palais (CUP), 1998, (95), nr. 9; P. VAN OMMESLAGHE, « Examen », *RCJB* 1986, nr. 104; P. WÉRY, o.c., in *Le droit des obligations contractuelles et le Bicentenaire*, 2004, (294), nr. 24; B. DUBUISSON, "Questions choisies en droit de la responsabilité contractuelle" in *Théorie générale des obligations*, Luik, Commission Université-Palais (CUP), 1998, (95), nr. 9.

²⁷⁴ S. STIJNS, *Leerboek Verbintenissenrecht boek 1*, Brugge, die Keure, 2016, 154.

(1) De bouwheer

131. De persoonlijke toerekenbare tekortkoming van de bouwheer kan onder andere bestaan uit een miskenning van de hierboven besproken algemene verplichtingen.

132. Zo moet de bouwheer de werken van de aannemer mogelijk maken. Dit doet hij door o.a. de nodige vergunningen aan te vragen en de nuttige inlichtingen mee te delen aan de aannemer. In kader van werkzaamheden rondom elektriciteitskabels en gasleidingen is het verstrekken van deze inlichtingen eveneens een specifieke verplichting die op de bouwheer rust (zie *supra* nr. 14). Wanneer de aannemer op de hoogte moet zijn van bepaalde risico's, zoals de aanwezigheid van een ondergrondse elektriciteitskabel of gasleiding, dan moet de bouwheer dit meedelen.²⁷⁵

(2) De aannemer

133. De aannemer kan eveneens contractueel aangesproken worden voor de niet-nakoming van de verplichtingen die op hem rusten.²⁷⁶

134. Een eerste verplichting bestaat erin dat de aannemer zijn werken goed en tijdig uitvoert, zoals hierboven besproken (zie *supra* nr. 23). Wanneer in de contractuele verhouding met de bouwheer werkmethodes zijn afgesproken die de veiligheid van de werken dienen te garanderen, dan kan het niet naleven van deze methodes een contractuele fout opleveren.²⁷⁷ Tevens moeten de werken ook volgens de regels van de kunst uitgevoerd worden. Deze regels maken volgens het Hof van Cassatie²⁷⁸ "*inherent deel uit van de aannemingsovereenkomst.*" Dit wil dus zeggen dat ondanks dat deze regels niet opgenomen zijn in de overeenkomst ze toch nageleefd moeten worden.²⁷⁹ Een miskenning daarvan levert dus eveneens een weerlegbaar vermoeden van contractuele aansprakelijkheid op.²⁸⁰

135. Een miskenning van de *informatie- en raadgevingsplicht* (zie *supra* nrs. 25 e.v.) kan er dan weer voor zorgen dat er schade veroorzaakt wordt aan ondergrondse elektriciteitskabels of gasleidingen, waarbij ook deze miskenning een contractuele fout kan uitmaken.²⁸¹ Door zijn informatieplicht te vervullen voert de aannemer zijn overeenkomst namelijk te goeder trouw uit.²⁸² De rechtbank van Gent oordeelde namelijk dat een aannemer, die geconfronteerd wordt met een voor hem onbekend gegeven, een contractuele fout begaat wanneer hij de werken voortzet zonder de opdrachtgever te contacteren. De rechtbank vond dat de aannemer moest weten dat het

²⁷⁵ A. L. VERBEKE e.a., "Aanneming" in V. SAGAERT (ed.), *Vermogensrecht in kort bestek (zesde editie)*, Mortsel, Intersentia, 2020, (400-451) 414.

²⁷⁶ *Ibid.*, 408.

²⁷⁷ M. DAMBRE, "Aanneming" in *Handboek bijzondere overeenkomsten*, Brugge, die Keure, 2020 (389) 408.

²⁷⁸ Cass. 2 februari 2006, *Pas.* 2006, 265, *RW* 2008-09, 926.

²⁷⁹ B. KOHL en M. HOEBEECK, "Contractuele aansprakelijkheid in het bouwrecht: Rechtspraakoverzicht 1999-2009", *TBO* 2010 (124), 124.

²⁸⁰ M. DAMBRE, "Aanneming" in *Handboek bijzondere overeenkomsten*, Brugge, die Keure, 2020 (389-461) 408-410; K. UYTERHOEVEN, « De toepassing van technische normen in de bouwsector en de aansprakelijkheid van de ontwerper », *TBO* 2008, 208, nr. 7; A. DELVAUX en D. DESSARD, *Le contrat d'entreprise de construction*, Brussel, Larcier, 1991, nr. 161; P. RIGAUX, *L'architecte. De droit et la profession*, Brussel, Larcier, 1975, 296, nr. 384.

²⁸¹ M. DAMBRE, "Aanneming" in *Handboek bijzondere overeenkomsten*, Brugge, die Keure, 2020 (389) 410 en 411.

²⁸² Art. 1134 oud BW; B. KOHL en M. HOEBEECK, "Contractuele aansprakelijkheid in het bouwrecht: Rechtspraakoverzicht 1999-2009", *TBO* 2010 (124), 125.

verderzetten van de werken risicovol was.²⁸³ Hetzelfde geldt wanneer de aannemer een gebrek in de plannen van de architect opmerkt zonder dit te melden aan de bouwheer. Aangezien de aannemer en architect een relatie van *checks and balances* hebben, had de architect de verplichting om de fout te melden aan de architect en bouwheer.²⁸⁴ In het Nederlands recht is het eveneens zo dat deze fout toegerekend kan worden aan de aannemer die de architect en bouwheer op de fouten in het plan had moeten wijzen.²⁸⁵

136. Tot slot werd ook aangegeven dat de kwalificatie van de verbintenis als resultaats- of middelenverbintenis van belang is om te bepalen als er sprake is van een tekortkoming (zie *supra* nr. 128). Onduidelijk is als de kwalificatie van de verbintenis van de aannemer een resultaats- dan wel middelenverbintenis is. Voor de aannemer is de kwalificatie van zijn verbintenis als middelenverbintenis voordeliger aangezien er hem dan enkel een fout verweten kan worden wanneer hij niet de nodige inspanningen heeft gedaan om het resultaat te bereiken. Het hof van beroep te Luik²⁸⁶ oordeelde zo dat een aannemer die grondwerken uitvoert, en dus doorgaans een gespecialiseerde aannemer is (zie *supra* nr. 20), slechts een middelenverbintenis heeft. De benadeelde zal hierdoor een zwaardere bewijslast hebben om de schade te bewijzen. De benadeelde moet namelijk aantonen dat de grondwerker zich niet heeft gedragen "*als een normaal zorgvuldige persoon in dezelfde omstandigheden geplaatst*".²⁸⁷ Het is dus mogelijk dat de miskennis daarvan geleid heeft tot de beschadiging van de ondergrondse elektriciteitskabels of gasleidingen. Wanneer de aannemer alle soorten aannemingswerken aanneemt²⁸⁸, en dus een algemene aannemer is (zie *supra* nr. 20), wordt de verbintenis doorgaans als een resultaatsverbintenis gekwalificeerd. Hierdoor zal het niet bereiken van het beloofde resultaat een tekortkoming opleveren.²⁸⁹ Als voorbeeld kan de niet-tijdige uitvoering van de verbintenis gegeven worden als niet-bereikt resultaat. Deze niet-tijdige uitvoering kan namelijk te wijten zijn aan een eigen fout van de aannemer doordat hij een ondergrondse elektriciteitskabel of gasleiding heeft beschadigd.²⁹⁰

(3) De onderaannemer

137. Indien een aannemer beroep doet op een onderaannemer dan is de relatie tussen deze twee partijen contractueel. Wanneer een ondergrondse elektriciteitskabel of gasleiding geraakt wordt door de onderaannemer kan eventueel een contractuele wanprestatie in de relatie tussen de aannemer en onderaannemer verweten worden. Zo oordeelde het hof van beroep te Gent²⁹¹ dat er een gedeelde fout verweten kon worden aan de hoofdaannemer en de onderaannemer. Tussen de hoofdaannemer en onderaannemer was namelijk contractueel afgesproken dat de hoofdaannemer

²⁸³ F. BURSENS en L. DE SMIJTER, "Veiligheid op de werf en preventie", *TBO* 2015, nr. 6, 355 en 356.

²⁸⁴ B. KOHL en M. HOEBEECK, "Contractuele aansprakelijkheid in het bouwrecht: Rechtspraakoverzicht 1999-2009", *TBO* 2010 (124), 126.

²⁸⁵ S. VAN GULIJK, "Het Belgische architectenrecht; een explosieve cocktail?" *BR* 2006/218, 995.

²⁸⁶ Luik 13 december 1979, onuitgegeven, geciteerd door P. HENRY, "Dommages aux câbles et canalisations souterrains", *R.G.A.R.* 1982, nr. 10.552/2.

²⁸⁷ Cass. 18 oktober 2001, *Arr. Cass.* 2001, 1718.

²⁸⁸ Deze aannemer doet bijvoorbeeld zowel nieuwbouw, renovatie, daken, etc.

²⁸⁹ B. WEYTS, "De verschillende soorten verbintenissen" in *Handboek verbintenissenrecht (gebonden)*, Morsel, Intersentia, 2019 (23) 26; W. VAN GERVEN en A. VAN OEVELEN, *Verbintenissenrecht*, Leuven, Acco, 2015, 34; T. VANSWEEVELT en L. CORNELIS, *Algemene theorie van de verbintenis*, Antwerpen, Intersentia, 2000, 179;

²⁹⁰ L. SIMONT, J. DE GAVRE en P.A. FORRIES, "Examen de jurisprudence (1988-1991). Les contrats spéciaux", *RCJB* 1999, 813-814, nr. 188.

²⁹¹ Gent 5 juni 2003, *De Verz.* 2004, 94, noot P. FONTAINE ; *TGR-TWVR* 2004, 206.

de ligging van de elektriciteitskabels zou opvragen. De onderaannemer, die deze informatie niet had afgewacht, beschadigde bij de werkzaamheden ondergrondse kabels. De onderaannemer schoof de verantwoordelijkheid af op de hoofdaannemer die de contractuele plicht had hem te waarschuwen. Het Hof oordeelde in deze zaak dat de onderaannemer diende te weten dat hij de werkzaamheden zonder de liggingsplannen te ontvangen niet kon aanvatten.²⁹²

(4) De architect

138. Eerder werd al aangegeven dat er een belangrijke driehoeksverhouding bestaat tussen de bouwheer, aannemer en architect (zie *supra* nr. 11). Zowel de aannemer als de architect contracteren met de bouwheer. Indien de architect één van zijn verbintenissen niet zou nakomen dan begaat hij een wanprestatie ten aanzien van de bouwheer en kan hij daarvoor ook aansprakelijk gesteld worden.

139. Deze contractuele aansprakelijkheid kan bijvoorbeeld voortvloeien uit de miskennis van de verplichting om onderzoek te voeren naar de bodemgesteldheid (zie *supra* nr. 50). Aangezien dit onderzoek, mijns inziens, van belang is om te bepalen of er een verhoogde kans is om onderliggende elektriciteitskabels en gasleidingen te raken.

140. Bovendien werd ook besproken dat de architect een *controleplicht* heeft (zie *supra* nr. 51). De miskennis van deze verplichting kan eveneens de contractuele aansprakelijkheid opleveren.

Zo oordeelde het hof van beroep te Antwerpen²⁹³ dat de *controleplicht* van de architect een middelenverbintenis is. Dit wil zeggen dat bij schade de bouwheer een fout in de controleplicht van de architect moet bewijzen alsook het oorzakelijk verband met de geleden schade.²⁹⁴ De geleden schade kan, mijns inziens, bestaan doordat een ondergrondse elektriciteitskabel of gasleiding wordt geraakt doordat de architect een gebrekkige controle heeft gevoerd. Van belang is dat de schade zich niet zou voorgedaan hebben indien er wel een behoorlijke controle was gevoerd door de architect.²⁹⁵

Het hof van beroep te Brussel²⁹⁶ sprak zich eveneens uit over de voornoemde *controleplicht*. Volgens het hof vervulde de architect "*naar behoren zijn controleplicht*" toen hij de werf stillegde nadat hij vaststelde dat de aannemer niet de plannen volgde en hierdoor de veiligheid op de werf in gevaar bracht. Omwille van deze redenen kon hij, volgens het hof, niet aansprakelijk gesteld worden voor de geleden schade ten gevolge van deze stillegging.²⁹⁷ Wanneer deze rechtspraak analoog toegepast wordt op schade aan ondergrondse elektriciteitskabels of gasleidingen kan, mijns inziens, dezelfde redenering doorgetrokken worden. Juist omdat de aannemer de plannen

²⁹² B. KOHL en M. HOEBEECK, "Contractuele aansprakelijkheid in het bouwrecht: Rechtspraakoverzicht 1999-2009", *TBO* 2010 (124), 127.

²⁹³ Antwerpen 14 oktober 2003, *NJW* 2003, 1266, noot. W. GOOSSENS, *RW* 2005-06, 863, *TBO* 2005, 110, noot M. DEBAENE en A. VAN GRUNDERBEEK.

²⁹⁴ B. KOHL en M. HOEBEECK, "Contractuele aansprakelijkheid in het bouwrecht Rechtspraakoverzicht 1999-2009", *TBO* 2010/3, 132.

²⁹⁵ Rb. Antwerpen 3 juni 2004, *RW* 2007-08, 1416.

²⁹⁶ Brussel 17 maart 2009, *TBO* 2009, 185.

²⁹⁷ B. KOHL en M. HOEBEECK, "Contractuele aansprakelijkheid in het bouwrecht Rechtspraakoverzicht 1999-2009", *TBO* 2010/3, 133.

niet volgt, brengt hij de veiligheid van de werf in gevaar doordat hij meer kans heeft om tijdens de werkzaamheden ondergrondse elektriciteitskabels of gasleidingen te raken. Wanneer de beslissing van het hof als voorbeeld genomen wordt, vervult de architect zijn controleplicht door de werf in dat geval stil te leggen. Voornaam is wel om hier telkens voor ogen te houden dat deze controleplicht afhankelijk is van de aard van de werken en de potentiële gevaarlijke gevolgen die hieraan verbonden zijn.²⁹⁸

141. Hierboven werd ook besproken dat de aannemer contractueel aansprakelijk gesteld kan worden door de bouwheer indien de architect een ontwerpfout heeft gemaakt (zie *supra* nr. 135). De aannemer had namelijk de bouwheer hiervan op de hoogte moeten brengen. Dit neemt uiteraard niet weg dat de architect voor deze conceptuele fout eveneens aangesproken kan worden, aangezien deze fout kan leiden tot het beschadigen van een ondergrondse elektriciteitskabel of gasleiding door de aannemer.²⁹⁹

142. Zoals hierboven vermeld (zie *supra* nr. 53) kan de architect tot slot, bij de uitvoering van zijn taak, beroep doen op een ingenieur wanneer de techniciteit van de werken dit vereisen. De architect gaat dan met de ingenieur een eigen contractuele verbintenis aan. De bouwheer staat van deze verbintenis los, tenzij hij deze tussenkomst zelf heeft gevraagd. In dat geval ontstaat er een contractuele relatie tussen de ingenieur en de bouwheer waarbij een niet- of gebrekkige uitvoering van de overeenkomst tevens een tekortkoming kan uitmaken.³⁰⁰

(5) De veiligheidscoördinator

143. Uit voorgaande blijkt dat de veiligheidscoördinator verschillende verbintenissen heeft alsook een wettelijke opdracht (zie *supra* nrs. 58 e.v.). Indien hij deze zou miskennen, kan hij contractueel aansprakelijk gesteld worden voor de schade die daaruit voortvloeit indien er aangetoond kan worden dat hij een fout heeft begaan.

144. Aangezien de veiligheidscoördinator ook een contractueel betrokken actor is, kan de miskening van een van zijn verbintenissen een wanprestatie inhouden. Indien hij een resultaatsverbintenis heeft, zoals bijvoorbeeld bij het opstellen of opvragen van de nodige documenten, kan het niet behalen van dat resultaat, nl. het niet opvragen van deze documenten, een fout uitmaken. Wanneer de veiligheidscoördinator bijvoorbeeld toezicht moet houden en deze zou gebrekkig zijn, dan zou de andere contractpartij moeten aantonen dat deze verbintenis niet is uitgevoerd met de nodige zorg, aangezien het hier gaat om een middelenverbintenis (zie *supra* nr. 128).³⁰¹

²⁹⁸ Antwerpen 14 oktober 2003, *NJW* 2003, 1266, noot. W. GOOSSENS, *RW* 2005-06, 863, *TBO* 2005, 110, noot M. DEBAENE en A. VAN GRUNDERBEEK; M. DAMBRE, "Brokken maken in de bouw: wie betaalt de rekening?" in I. CLAEYS en R. STEENNOT (eds.), *Aansprakelijkheid, veiligheid en kwaliteit. Vol. 40*, Mechelen, Wolters Kluwer, 2015, (539-) 595.

²⁹⁹ Cass. 26 januari 1978, *Arr. Cass.* 1978, 635, *Pas.* 1978, I, 614 en *RW* 1978-79, 665 ; Cass. 25 april 1991, *Arr. Cass.* 1990-91, 873 en *Pas.* 1991, I, 765, noot en M. DAMBRE, "Aanneming" in *Handboek bijzondere overeenkomsten*, Brugge, die Keure, 2020 (389) 442.

³⁰⁰ F. BURSENS, « Betrokken partijen », in *Handboek aannemingsrecht (gebonden)*, Mortsel, Intersentia, 2019, (15-62) 18.; Y. HANNEQUART, "La responsabilité de l'architecte face aux immixtions du maître de l'ouvrage et face au promoteur", *RCJB* 1982, 514, nr. 23.

³⁰¹ F. BURSENS, "Betrokken partijen" in *Handboek aannemingsrecht (gebonden)*, Mortsel, Intersentia, 2019, (15), 55; F. BURSENS, "De veiligheidscoördinator" in K. DEKETELAERE, M. SCHOUPS en A.L. VERBEKE (eds.), *Handboek*

(6) De nutsmaatschappij

145. Bij de beschadiging van een ondergrondse elektriciteitskabel of gasleiding kan tijdelijk de levering van elektriciteit of gas onderbroken worden. De vraag rijst dan als de eindafnemer een contractuele vorderingsmogelijkheid heeft.

Hierboven werd besproken dat er een leveringsovereenkomst afgesloten kan worden met de nutsmaatschappij, die als toegangspoort fungeert in de praktijk tussen de eindafnemer en de nutsmaatschappij (zie *supra* nr. 115). Thans bestaat er onzekerheid over de kwalificatie van de verhouding tussen deze actoren. Het Hof van Cassatie³⁰² oordeelde meermaals dat de relatie tussen een distributiebeheerder en gebruiker reglementair is. In zijn kwalificatie geeft het Hof hierbij de voorkeur aan de aard van de dienst die een "openbaar" karakter heeft. Hierbij volgt het Hof het standpunt van de Raad van State in het *De Leender en Ballon-arrest*³⁰³. Thans is het onduidelijk hoe deze rechtsverhouding vandaag de dag, na de "unbundling" gekwalificeerd kan worden (zie *supra* nr. 62).

De kwalificatie van de rechtsverhouding als reglementair is namelijk van belang omdat de wil van de *contractualisering van de rechtsverhouding* dan ontbreekt, ondanks dat een "contractuele boetsering"³⁰⁴ van deze verhouding mogelijk blijft. Hierdoor zijn de regels van samenloop niet van toepassing en is het bijgevolg niet uitgesloten dat de benadeelde een vordering instelt op grond van de buitencontractuele aansprakelijkheid.³⁰⁵

146. Aangezien het leveren en produceren van gas en elektriciteit een "openbaar" karakter heeft kan de redenering van het Hof van Cassatie in alle waarschijnlijkheid doorgetrokken worden en kan de verhouding dus als reglementair gekwalificeerd worden. De benadeelde van schade aan ondergrondse elektriciteitskabels of gasleidingen heeft zo altijd de keuze om buitencontractueel te vorderen ten aanzien van de nutsmaatschappij. De benadeelde is dus niet verplicht om bij schade geleden door de beschadiging van ondergrondse elektriciteitskabels of gasleidingen, waarbij de nutsmaatschappij een tekortkoming verweten kan worden, contractueel te vorderen.

ii. *Personen waarvoor de schuldenaar instaat*

147. De schuldenaar van de verbintenis kan ook beroep doen op hulppersonen om de overeenkomst uit te voeren. Zo kan, zoals al aangehaald, de aannemer beroep doen op een zelfstandige uitvoeringsagent zoals een onderaannemer. De vraag stelt zich dan wie aansprakelijk gesteld kan worden wanneer de onderaannemer tijdens de werkzaamheden een ondergrondse elektriciteitskabel of gasleiding raakt.³⁰⁶

bouwrecht, Antwerpen, Intersentia, 2013, 978; F. BURSENS en L. DE SMIJTER, "Veiligheid op de werf en preventie", *TBO* 2015, nr. 6, 363.

³⁰² Cass. 8 maart 2012, AR C.11.0027.N, *Arr.Cass.* 2012, 572, *Pas.* 2012, 540, *RW* 2013-14, 1660, noot I. CLAEYS en S. RYNWALT; Cass. 3 juni 2010, *RW* 2012-13, 1; Cass. 27 november 2006, *RABG* 2007, 1257, noot L. PHANG; Cass. 4 december 2000, *RW* 2002-03, 1578, noot A. VAN OEVELEN.

³⁰³ RvS 27 september 1988, nr. 30.876, *DCCR* 1989, 62, noot P. DE VROEDE, *DAOR* 1998, 107, noot D. PHILLIPPE.

³⁰⁴ Hiermee bedoel ik dat de partijen binnen de reglementaire verhouding nog contractuele afspraken kunnen maken.

³⁰⁵ I. CLAEYS en T. TANGHE, "Uitzonderlijk ook buitencontractuele aansprakelijkheid: samenloop" in *Algemeen contractenrecht (gebonden editie)*, Mortsels, Intersentia, 2021, 482-483.

³⁰⁶ S. STIJNS, *Leerboek Verbintenissenrecht boek 1*, Brugge, die Keure, 2016, 155.

148. Om tot dit antwoord te komen moet er een toelichting gegeven worden van de aanwezige rechtsverhoudingen:

Een eerste rechtsverhouding is er logischerwijs tussen de hoofdaannemer en bouwheer die met elkaar contractuele afspraken hebben gemaakt bij het sluiten van de aannemingsovereenkomst (zie *supra* nr. 112).

Een tweede rechtsverhouding is er tussen de hoofd- en onderaannemer, die een eigen overeenkomst met elkaar gesloten hebben waardoor hun rechtsverhouding eveneens contractueel is. De hoofdaannemer kan hierbij als professionele opdrachtgever beschouwd worden.³⁰⁷ De onderaannemer voert vervolgens de werken uit op de wijze en volgens de voorwaarden die de hoofdaannemer heeft bedongen met de bouwheer.³⁰⁸ De afspraken van de oorspronkelijke aannemingsovereenkomst binden namelijk ook de onderaannemer, waardoor deze zich ook moet houden aan de plannen en de vooropgestelde techniciteit.³⁰⁹

Tussen de bouwheer en onderaannemer geldt in beginsel geen contractuele verhouding aangezien de onderaannemingsovereenkomst een juridisch zelfstandige overeenkomst is.³¹⁰ Hierop bestaat een uitzondering wanneer de bouwheer erop stond de werken uit te laten voeren door een specifieke onderaannemer (zie *supra* nr. 41).³¹¹ Doordat de bouwheer in beginsel los staat van de uitvoering door de onderaannemer kan de bouwheer deze niet contractueel aanspreken bij schade, hij kan enkel de aannemer aanspreken omdat deze instaat voor de "*personen die hij bezigt.*"³¹² Wil hij toch de onderaannemer aanspreken dan kan dit enkel via een buitencontractuele vordering volgens het principe van het *Stuwadoorsarrest*³¹³ dat hieronder besproken wordt (zie *infra* nrs. 200 e.v.).

Bovendien is het zo dat een onderaannemer vaak aangesteld wordt omwille van zijn specialiteit waardoor aangenomen wordt dat hij een resultaatsverbintenis heeft. Hierdoor houdt het niet bereiken van het resultaat een fout in (zie *supra* nr. 128).³¹⁴

149. Naar Nederlands recht bepaalt artikel 6:76 NBW dat de schuldenaar die gebruik maakt van de hulp van een andere persoon, instaat voor die zijn gedragingen.

³⁰⁷ F. BURSENS, "Betrokken partijen" in *Handboek aannemingsrecht (gebonden)*, Mortsel, Intersentia, 2019 (15) 16.

³⁰⁸ A.L. VERBEKE e.a., "Aanneming" in V. SAGAERT (ed.), *Vermogensrecht in kort bestek (zesde editie)*, Mortsel, Intersentia, 2020, (400) 426.

³⁰⁹ M. DAMBRE, "Aanneming" in *Handboek bijzondere overeenkomsten*, Brugge, die Keure, 2020 (389) 423; F. BURSENS, "Betrokken partijen" in *Handboek aannemingsrecht (gebonden)*, Mortsel, Intersentia, 2019, (15), 20.

³¹⁰ M. DAMBRE, "Aanneming" in *Handboek bijzondere overeenkomsten*, Brugge, die Keure, 2020 (389) 423.

³¹¹ F. BURSENS, "Betrokken partijen" in *Handboek aannemingsrecht (gebonden)*, Mortsel, Intersentia, 2019 (15) 19-21.

³¹² Art. 1797 Oud BW en M. DAMBRE, "Aanneming" in *Handboek bijzondere overeenkomsten*, Brugge, die Keure, 2020 (389) 424.

³¹³ Cass. 7 december 1973, *Arr. Cass.* 1974, 395, *Pas.* 1974, I. 376 en *RW* 1973-74, 1597; Cass. 8 april 1983, *Arr. Cass.* 1982-83, 934 *Pas.* 1983, I, 834 en *RW* 1983-84, 163.

³¹⁴ F. BURSENS, "Betrokken partijen" in *Handboek aannemingsrecht (gebonden)*, Mortsel, Intersentia, 2019 (15) 22.

2.1.2. Niet-toerekenbare niet-nakoming

150. Zoals hierboven werd besproken kan de benadeelde pas een actor aanspreken wanneer de niet-nakoming toerekenbaar is (zie *supra* nrs. 127 e.v.). Indien dit niet het geval is, is er ook geen aansprakelijkheid van de betrokken actor.

Een niet-toerekenbaarheid is mogelijk bij overmacht of een vreemde oorzaak. Overmacht zijn de situaties die zich voordoen buiten de wil van de mens zoals bijvoorbeeld overlijden, ziekte of aardbeving. Een vreemde oorzaak is te wijten aan het handelen van een derde waarvoor de schuldenaar niet instaat en die niet te wijten is aan de fout van de schuldenaar zelf.³¹⁵

In ieder geval kan er pas sprake zijn van een onmogelijkheid om de verbintenis na te leven wanneer: het gaat om een onvoorzienbare gebeurtenis die de partijen bij het sluiten van de overeenkomst niet konden voorzien; de gebeurtenis onvermijdbaar of onoverkoombaar is en tot slot de niet-nakomende partij nog niet in gebreke is gesteld (zie over de ingebrekestelling *infra* nrs. 175 e.v.).³¹⁶

151. Zo kan bij schade aan ondergrondse elektriciteitskabels de ligging van een kabel direct onder het wegdek, als vreemde oorzaak en onvoorzienbaar beschouwd worden. Dit wanneer de aannemer mocht aannemen dat deze kabels zich 80 cm onder het wegdek bevonden.³¹⁷

De nutsmaatschappij zou dan weer een stroomonderbreking als vreemde oorzaak kunnen invoeren wanneer deze het gevolg is van de beschadiging van een ondergrondse kabel door bijvoorbeeld de aannemer.³¹⁸

152. Naar Nederlands recht wordt de niet-toerekenbare niet-nakoming geregeld door artikel 6:75 NBW. Een opvallend verschil met België is, dat Nederland deze niet-nakoming menselijker invult door hun relatieve benadering. Traditioneel vult België de niet-nakoming absoluut in waardoor er pas sprake is van overmacht of vreemde oorzaak indien er een absolute of volstrekte onmogelijkheid is tot niet-nakoming. Het Nederlands recht pakt met zijn relatieve benadering deze invulling zachter aan, waarbij er al sprake is van niet-nakoming indien de niet-nakoming in redelijkheid niet meer gevraagd kan worden omdat deze nadelig zou zijn voor de schuldenaar.³¹⁹

2.2. Remedies die de benadeelde heeft bij een toerekenbare niet-nakoming

153. De vraag rijst vervolgens welke mogelijkheden de benadeelde heeft om zijn schade vergoed te zien bij een toerekenbare niet-nakoming.

³¹⁵ S. STIJNS, *Leerboek Verbintenissenrecht boek 1*, Brugge, die Keure, 2016, 160-163.

³¹⁶ *Ibid.*

³¹⁷ Kh. Gent 23 september 1998, *T. Aann.* 2000, 356.

³¹⁸ Kh. Dendermonde 8 maart 2012, *RABG* 2014, nr. 2, 107, noot S. HEIRBRANT.

³¹⁹ België: S. STIJNS, *Leerboek Verbintenissenrecht boek 1*, Brugge, die Keure, 2016, 163; Nederland: D. HAAS, "Overmacht en onmogelijkheid" in *De grenzen van het recht op nakoming (Recht & Praktijk nr. 167)*, Deventer, Kluwer, 2009, nr. 5.2.2.

154. Als uitgangspunt geldt de *uitvoering in natura*, in principe wordt de verbintenis dus verder gezet bij een toerekenbare niet-nakoming³²⁰. Dit is op voorwaarde dat er een uitvoerbare titel is. Om te voorkomen dat er fysieke dwang wordt uitgeoefend op de aansprakelijke actor kan de benadeelde wel een machtiging vragen aan de rechter om de aansprakelijke actor te vervangen door een derde, die de verbintenis verder uitvoert op kosten van de aansprakelijke. Bovendien kan de benadeelde er ook voor kiezen zélf de verbintenis uit te voeren. Thans zal dit niet altijd soelaas bieden, denk hierbij bijvoorbeeld aan het *intuitu personae* karakter van de aannemingsovereenkomst (zie *supra* nr. 19 en 112).³²¹

Dat de *uitvoering in natura* primeert, houdt niet in dat de benadeelde helemaal geen schadevergoeding kan krijgen. De rechter kan namelijk een bijkomende schadevergoeding opleggen wanneer de benadeelde zich niet bevindt in dezelfde positie waarin hij zich zou hebben bevonden indien de verbintenis wel correct was nagekomen.³²²

155. De verbintenis kan ook uitgevoerd worden *bij equivalent* wanneer een *uitvoering in natura* niet meer mogelijk is. In dat geval wordt de uitvoering van de verbintenis vervangen door een schadevergoeding. Deze schadevergoeding is integraal en wordt bepaald door “*het verlies dat hij heeft geleden en de winst die hij heeft moeten derven.*”³²³ Belangrijk hierbij is dat enkel de benadeelde het recht heeft om dit te vorderen.³²⁴

156. Artikel 1184, lid 2 oud BW geeft bovendien de benadeelde van een tekortkoming van een wederkerige overeenkomst, de mogelijkheid om te kiezen tussen de in beginsel gerechtelijke ontbinding, met al dan niet schadevergoeding, dan wel de uitvoering van de overeenkomst.³²⁵

157. Zo kan de bouwheer schade hebben geleden bij de beschadiging van ondergrondse elektriciteitskabels. Indien zou blijken dat deze schade veroorzaakt is door de aannemer wegens een ontwerpfout in de plannen, kan mijns inziens nog steeds de verbintenis met de aannemer en architect worden verdergezet. Naar mijn mening zou dus ook hier *uitvoering in natura* primeren. In deze situatie lijkt het wel passend dat de schade vergoed wordt door een bijkomende schadevergoeding. Door de schade bevindt de benadeelde bouwheer zich namelijk in een andere situatie dan wanneer de verbintenis wel correct zou zijn uitgevoerd.

158. De voornoemde remedies zijn gelijkaardig met het Nederlands recht waar de *uitvoering in natura primeert*³²⁶, aangezien deze remedie als het minst ingrijpend wordt beschouwd. De schuldeiser heeft dus eveneens de mogelijkheid om de nakoming in rechte te vorderen met al dan niet een aanvullende schadevergoeding.³²⁷ Pas wanneer de nakoming onmogelijk blijkt en er

³²⁰ Cass. 14 april 1994, Arr. Cass. 1994, 374. Pas. 1994, 370, RW 1995-96, 532, JLMB 1995, 1240, Act. Dr. 1996, 23 met noot P. WÉRY.

³²¹ Art. 1143 en 1144 BW; S. STIJNS, *Leerboek Verbintenissenrecht boek 1*, Brugge, die Keure, 2016, 185-187.

³²² S. STIJNS, *Leerboek Verbintenissenrecht boek 1*, Brugge, die Keure, 2016, 158-159.

³²³ Art. 1149 BW; S. STIJNS, *Leerboek Verbintenissenrecht boek 1*, Brugge, die Keure, 2016, 186 en 191-192.

³²⁴ Cass. 14 april 1994, Arr. Cass. 1994, 374. Pas. 1994, 370, RW 1995-96, 532, JLMB 1995, 1240, Act. Dr. 1996, 23 met noot P. WÉRY.

³²⁵ S. STIJNS, *Leerboek Verbintenissenrecht boek 1*, Brugge, die Keure, 2016, 201.

³²⁶ Art. 6:74 NBW.

³²⁷ Art. 3:296 NBW.

verzuim is ingetreden (dit wordt "geactiveerd" door de ingebrekestelling zie *infra* nrs. 175 e.v.), kan in subsidiaire orde een vervangende schadevergoeding dan wel ontbinding gevorderd worden (tussen deze twee mogelijkheden geldt geen volgorde).³²⁸

3. Contractuele afwijkingen van de aansprakelijkheid

159. Partijen kunnen er ook voor kiezen om af te wijken van de contractuele aansprakelijkheid door middel van contractuele bedingen. Partijen kunnen in deze bedingen de sanctionering regelen van een tekortkoming, zoals een schadebeding, of ze kunnen de sanctionering beletten of bemoeilijken door een exoneratiebeding op te nemen. Bovendien kunnen partijen ook afspreken dat de financiële gevolgen van de tekortkoming van de ene actor door de andere actor wordt gedragen.³²⁹

3.1. Schadebeding

160. Bij het sluiten van de overeenkomst kunnen de partijen op voorhand een forfaitair bedrag afspreken dat als schadevergoeding fungeert bij wanprestatie.³³⁰ Het doel van dergelijk schadebeding is louter indemnifair aangezien het enkel de schade vergoed die de benadeelde lijdt door de toerekenbare tekortkoming. De schadevergoeding mag geen punitief karakter hebben waardoor het zou gelden als "private straf". Omwille van die reden moet de schadevergoeding dan ook in overeenstemming zijn met de *voorzienbare schade*.³³¹

Het Nederlands recht lijkt hiervan af te wijken doordat een *boetebeding*, zoals dit naar Nederlands recht wordt genoemd, een dubbele functie kan hebben.³³² Net zoals het Belgisch recht dient het beding om schade vast te leggen en dus de te verwachte schade bij niet-nakoming van de verbintenis te *fixeren*. Thans kan het *boetebeding* naar Nederlands recht ook *zuiver* zijn waarbij de functie eruit bestaat om de schuldenaar aan te sporen zijn verbintenis na te komen. Dit omdat de niet-nakoming van de verbintenis verbonden is aan een financiële sanctie.³³³

161. Naar Belgisch recht zijn er bepaalde vereisten verbonden aan het schadebeding. Zo moet het geoorloofd zijn en worden buitensporige bedingen gematigd door de rechter (zie *supra* nr. 94). De toepassing van het beding mag bovendien ook geen rechtsmisbruik uitmaken.³³⁴

Aangezien het schadebeding naar Belgisch recht enkel *fixerend* is, matigt de rechter enkel tot de *voorzienbare schade* op het moment van de contractsluiting. Naar Nederlands recht, waar het

³²⁸ Art. 6:265 NBW; C.H. SIEBURGH, "Rechten van schuldeiser" in *Mr. C. Assers Handleiding tot de beoefening van het Nederlands Burgerlijk Recht. 6. Verbintenissenrecht. Deel I. De verbintenis in het algemeen, eerste gedeelte*, Deventer, Wolters Kluwer 2020, nr. 380; L. VISSCHER, "De rangorde van remedies voor wanprestatie: subsidiariteit en proportionaliteit versus efficiëntie", *NTBR* 2007, (54); S. STIJNS, "Ontbinding van wederkerige overeenkomsten bij wanprestatie" in J. SMITS en S. STIJNS (eds.), *Remedies in het Belgisch en Nederlands contractenrecht*, Antwerpen-Groningen, Intersentia, 2000, (51) 60-64.

³²⁹ S. STIJNS, *Leerboek Verbintenissenrecht boek 1*, Brugge, die Keure, 2016, 171.

³³⁰ Art. 1126 BW.

³³¹ Cass. 17 april 1970, *Arr. Cass.* 1973, concl. E. KRINGS (gekend als het *biljartarrest*); B. WEYTS, F. VERMANDER, T. VANSWEEVELT, J. DE WEGGHELEIRE, C. HENKENS, F. PEERAER, "Sancties bij contractbreuk" in T. VANSWEEVELT en B. WEYTS (eds.), *Handboek verbintenissenrecht (gebonden)*, Mortsel, Intersentia, 2019, (403) 416-420.

³³² Art. 6:91 NBW.

³³³ H. SCHELHAAS, "Het boetebeding in Nederland en België" in J. SMITS en S. STIJNS (eds.), *Remedies in het Belgisch en Nederlands contractenrecht*, Antwerpen-Groningen, Intersentia, 2000, (295) 319-320.

³³⁴ M. SOMERS, "Schadebedingen" in *Aanneming – bouwwerken*, Mortsel, Intersentia, 2016, (391) 403-406.

beding zowel *fixerend* als *zuiver* kan zijn, zal deze matiging enkel gebeuren wanneer de billijkheid dit vereist. Bovendien wordt hierbij enkel de *daadwerkelijk geleden schade* in overweging genomen.³³⁵

162. Wanneer het schadebeding opgenomen wordt in een overeenkomst met een consument moet er ook rekening gehouden worden met het Wetboek Economisch Recht (hierna: WER). Het WER kent namelijk een zwarte lijst³³⁶ met onrechtmatige bedingen die automatisch nietig zijn.³³⁷ Zo wordt er bepaald dat een schadebeding gelijkwaardig en wederkerig moet zijn³³⁸ en ook dat de vergoeding niet meer mag bedragen dan het effectief geleden nadeel.³³⁹

Recent heeft de wetgever ook voorzien in een zwarte en grijze lijst voor B2B-relaties³⁴⁰. De zwarte lijst³⁴¹ is echter korter dan deze van toepassing in verhouding met de consument. De grijze lijst³⁴² is een lijst van bedingen die vermoed worden onrechtmatig te zijn, tenzij het tegendeel bewezen wordt. In de grijze lijst is eveneens opgenomen dat de schadevergoeding niet kennelijk onevenredig mag zijn met het geleden nadeel.³⁴³

In het Nederlands recht wordt er ook gebruik gemaakt van een zwarte en grijze lijst, waarbij een gelijkaardige bepaling³⁴⁴ terug te vinden is. Thans is deze bepaling in het Nederlands recht enkel van toepassing op schadevergoedingen vastgelegd bij opzegging of ontbinding en niet bij niet-nakoming.³⁴⁵

163. Het opnemen van een schadebeding heeft een belangrijk voordeel aangezien de werkelijk geleden schade niet bewezen moet worden. Dergelijk schadebeding is dus relevant wanneer schade moeilijk aantoonbaar is bij een tekortkoming, zoals bij schade aan elektriciteitskabels en gasleidingen.³⁴⁶

164. Schadebedingen opgenomen in de hoofdovereenkomst tussen de aannemer en opdrachtgever zijn bovendien enkel van toepassing op de onderaannemer indien uitdrukkelijk bedongen.³⁴⁷

³³⁵ Art. 6:94 NBW; H. SCHELHAAS, "Het boetebeding in Nederland en België" in J. SMITS en S. STIJNS (eds.), *Remedies in het Belgisch en Nederlands contractenrecht*, Antwerpen-Groningen, Intersentia, 2000, (295) 319-320.

³³⁶ Art. VI. 83. WER.

³³⁷ F. BURSENS, "Verbintenissen van de opdrachtgever" in *Handboek aannemingsrecht (gebonden)*, Mortsels, Intersentia, 2019, (133) 146.

³³⁸ Art. VI. 82, 17° WER.

³³⁹ Art. VI. 82, 24° WER.

³⁴⁰ Deze term wordt gehanteerd om de verhouding tussen ondernemingen aan te duiden, nl. *business-to-business*.

³⁴¹ Art. VI. 94/4 WER.

³⁴² Art. VI. 94/5 WER.

³⁴³ Art. VI. 91/5, 8° WER.

³⁴⁴ Art. 6:258, i NBW.

³⁴⁵ Art. 6:237, T&C BW.

³⁴⁶ M. SOMERS, "Schadebedingen" in *Aanneming – bouwwerken*, Mortsels, Intersentia, 2016, (391) 394-397.

³⁴⁷ A.L. VERBEKE e.a., "Aanneming" in V. SAGAERT (ed.), *Vermogensrecht in kort bestek (zesde editie)*, Mortsels, Intersentia, 2020, (400) 427.

3.2. Vrijwaringsbeding

165. Door middel van een vrijwaringsbeding, verbindt de ene partij zich voor de aansprakelijkheid van zijn mede-contractant ten aanzien van schade aan een derde en de financiële gevolgen daarvan. Waar een exoneratiebeding de aansprakelijkheid beperkt (zie *infra* nrs. 169 e.v.) houdt het vrijwaringsbeding dus een verbintenis in tot het ten laste nemen van de financiële gevolgen.³⁴⁸

166. In de overeenkomst tussen de aannemer en bouwheer kan bijvoorbeeld een vrijwaringsbeding opgenomen zijn. De partijen kunnen hierin bepaald hebben dat de aannemer alle mogelijke schadevergoedingen die de bouwheer aan derden moet betalen zal vergoeden.³⁴⁹

167. Zo zal dergelijk beding de mogelijkheid geven aan de bouwheer om de schadevergoeding die hij moet betalen aan de benadeelde op grond van de leer van de *bovenmatige burenhinder*³⁵⁰ te verhalen bij de aannemer (zie *infra* nrs. 249 e.v.).³⁵¹ Dit op voorwaarde dat het vrijwaringsbeding ook dit verhaal uitdrukkelijk en ondubbelzinnig toelaat.³⁵² Indien dit niet het geval is, dekt het enkel de schade die vergoed moet worden op basis van de klassieke foutaansprakelijkheid.³⁵³

168. Naar Nederlands recht is het eveneens mogelijk om dergelijk vrijwaringsbeding op te nemen.³⁵⁴

3.3. Exoneratiebeding

169. Een exoneratiebeding maakt het mogelijk voor de contractpartij om zijn aansprakelijkheid geheel of gedeeltelijk te beperken, hiervoor moeten wel bepaalde voorwaarden vervuld zijn.³⁵⁵

170. Ten eerste moet de wederpartij kennis hebben genomen van het beding, *uiterlijk op het ogenblik van het sluiten van de overeenkomst*. De aanvaarding van het beding, zowel uitdrukkelijk als stilzwijgend, is dus onlosmakelijk verbonden aan de uitwerking daarvan. Verder moet het beding ook *restrictief* geïnterpreteerd worden. Bij een te algemeen geformuleerd exoneratiebeding kan de betrokken actor zich enkel bevrijden voor aansprakelijkheid voor een lichte fout. Tot slot moet het exoneratiebeding ook geoorloofd zijn, dit wil zeggen dat: (1) het niet in strijd mag zijn met bijzondere wettelijke bepalingen of bepalingen van dwingend recht of openbare orde; (2) er geen bevrijding mag zijn voor persoonlijk bedrog en (3) dat het beding de overeenkomst niet mag uithollen.³⁵⁶ Met dit laatste wordt bedoeld dat het voorwerp van de overeenkomst door de bevrijding niet teniet mag gaan.³⁵⁷

³⁴⁸ I. CLAEYS en T. TANGHE, "Sancties wegens wanprestatie" in *Algemeen contractenrecht (gebonden editie)*, Morsel, Intersentia, 2021, (573) 661.

³⁴⁹ V. SAGAERT, *Beginselen van Belgisch privaatrecht v. goederenrecht*, Mechelen, Kluwer, 2014, 243.

³⁵⁰ Artikel 544 oud BW wordt thans vervangen door art. 3.101 BW met ingang van 1 september 2021.

³⁵¹ Brussel 27 maart 2006, *RJI* 2006, 214, noot; Gent 20 juni 2003, *De Verz.* 2004, 99; Gent 12 september 2000, *TBBR* 2000, 681; V. SAGAERT, *Beginselen van Belgisch privaatrecht v. goederenrecht*, Mechelen, Kluwer, 2014, 243.

³⁵² Art. 1162 oud BW

³⁵³ Luik 14 december 2006, *RRD* 2006, 335; Gent 12 september 2000, *TBBR* 2000, 681; Gent 1 oktober 2004, *De Verz.* 2005, 566, noot Ph. FONTAINE; Brussel 1 februari 1985, *RJI* 1985, 235; V. SAGAERT, *Beginselen van Belgisch privaatrecht v. goederenrecht*, Mechelen, Kluwer, 2014, 243.

³⁵⁴ M.R. RUYGVOORN, "Vrijwaringsclausules: nut, valkuilen en geldigheid", *Bb* 2006/12, afl. 5, 43.

³⁵⁵ S. STIJNS, *Leerboek Verbintenissenrecht boek 1*, Brugge, die Keure, 2016, 172.

³⁵⁶ Cass. 26 maart 2004, *Arr. Cass.* 2004n 537, *Pas.* 2004, 513 en *RW* 2007-08, 83.

³⁵⁷ S. STIJNS, *Leerboek Verbintenissenrecht boek 1*, Brugge, die Keure, 2016, 172-180.

171. Hierbij kan verwezen worden naar een interessante discussie over de mogelijke exoneratie van de architect voor technische studies. Een architect kan namelijk beroep doen op een ingenieur wanneer de techniciteit van de werken dit vereisen (zie *supra* nr. 53). In de architectenovereenkomst kan de architect opgenomen hebben dat hij zich bevrijdt voor de aansprakelijkheid waarvoor technische studies zijn vereist en waarvoor hij geen opleiding heeft genoten. Bij een fout van een ingenieur, waardoor bijvoorbeeld ondergrondse elektriciteitskabels of gasleidingen worden geraakt, kan de architect zich ten aanzien van de bouwheer bevrijden. De toepassing van dergelijk beding lijkt zeer verregaand aangezien de bouwheer zo in de kou komt te staan. Hij kan de ingenieur namelijk niet aanspreken aangezien deze vereenzelvigd wordt met de architect. Toch heeft het Hof van Cassatie³⁵⁸ aanvaardt dat dergelijk exoneratie mogelijk is. Dit wanneer de architect geen technische opleiding heeft genoten, hij ook geen fout heeft begaan bij de aanstelling van de ingenieur en hij bovendien de fout, wegens zijn gebrek aan technische kennis, nooit zou kunnen hebben ontdekt. Juist omwille van de broze positie van de bouwheer wordt er gepleit dat deze rechtspraak restrictief beperkt wordt tot gespecialiseerde studies in nevenaanneming en dat de exoneratie geen betrekking mag hebben op stabiliteitsbedreigende gebreken.³⁵⁹

172. Ook de veiligheidscoördinator kan een exoneratiebeding opnemen. Echter bepaalt het K.B. van 25 januari 2001 dat aansprakelijkheden die toegekend worden aan andere partijen, niet overgedragen mogen worden.³⁶⁰

173. Eveneens geldt ook hier, in relatie met een consument, de voornoemde zwarte lijst (zie *supra* nr. 162). Een exoneratiebeding is onrechtmatig wanneer deze voorziet in een beperking van de aansprakelijkheid veroorzaakt door opzet en grove schuld (ook voor die van haar aangestelden of lasthebbers)³⁶¹, alsook wanneer de aansprakelijkheid wordt uitgesloten of beperkt bij overlijden of lichamelijk letsel³⁶². De grijze lijst, die van toepassing is bij ondernemingen onderling, bevat een analoge bepaling³⁶³.

174. De partijen hebben tot slot ook naar Nederlands recht de mogelijkheid om hun aansprakelijkheid te beperken of uit te sluiten. Als grens geldt de redelijkheid en billijkheid waardoor de aansprakelijkheid door opzet en grove schuld eveneens niet uitgesloten kunnen worden.³⁶⁴

³⁵⁸ Cass. 3 maart 1978, *Arr. Cass.* 1978, 780.

³⁵⁹ Zo werd onder andere geoordeeld door de Rechtbank van eerste aanleg Antwerpen, afdeling Antwerpen (kamer AB12) 22 september 2020; M. THIELENS en A.L. VERBEKE, "Het aannemingsrecht als arte du jure: contractuele aansprakelijkheid van aannemer en architect in recente rechtspraak" in N. CARETTE, B. DEMARSIN, M. THIELENS, B. TILLEMANN, N. VAN DAMME, F. VAN DEN ABEELE en A.L. VERBEKE, *Bijzondere overeenkomsten*, Brugge, Die Keure, 2020, (1) 9-10.

A. L. VERBEKE e.a., "Aanneming" in V. SAGAERT (ed.), *Vermogensrecht in kort bestek (zesde editie)*, Mortsel, Intersentia, 2020, (400) 410.

³⁶⁰ F. BURSSSENS, "Betrokken partijen" in *Handboek aannemingsrecht*, Mortsel, Intersentia, 2019, (15), 57.

³⁶¹ Art. VI. 83, 13° WER.

³⁶² Art. VI. 83, 25° WER.

³⁶³ Art. VI. 91/5, 6° WER.

³⁶⁴ Art. 6:248 NBW; HR 18 juni 2004, LJN AO6913; NJ 2004, 585, *TPR* 2008, 772; H.N. SCHELHAAS, "Exoneraties" in *Redelijkheid en billijkheid (Monografieën BW nr. A5)*, Deventer, Wolters Kluwer, 2017, nr. 5.35.2.

4. Ingebrekestelling

175. De benadeelde van schade kan de hierboven besproken remedies en/of afgesproken schadebedingen pas “activeren” wanneer hij de contractpartij in gebreken stelt. Het startpunt voor de benadeelde is dus met andere woorden de ingebrekestelling. Enkel zo kan hij een contractuele vordering instellen en zijn rechten doen gelden.³⁶⁵ Schade aan elektriciteitskabels en gasleidingen houdt eveneens een slechte uitvoering van de overeenkomst in waardoor dergelijke ingebrekestelling vereist kan zijn.³⁶⁶ De wetgever heeft dit algemeen rechtsbeginsel,³⁶⁷ als voorwaarde van het recht op remedie, wettelijk verankerd³⁶⁸ en tevens opgenomen in het Wetsvoorstel Verbintenissen^{369, 370}.

176. In bepaalde gevallen is het in gebreken stellen van de niet-nakomende partij, niet vereist. Dit kan het geval zijn wanneer er een wettelijke vrijstelling is of de actoren dit contractueel overeenkomen. Een ingebrekestelling is bovendien ook niet nodig wanneer dit zijn “doel zou missen”.³⁷¹ Hiervan is sprake wanneer de uitvoering materieel onmogelijk is of de verbintenis gekwalificeerd kan worden om “iets niet te doen”.³⁷²

Mijns inziens is dit laatste het geval bij schade aan ondergrondse elektriciteitskabels of gasleidingen omwille van de precaire situatie. Eenmaal een kabel of leiding geraakt is, is het kwaad geschied. De beschadiging van een kabel of leiding kan daarom, volgens mij, gekwalificeerd worden als een verbintenis om “iets niet te doen”³⁷³, namelijk de ondergrondse elektriciteitskabel of gasleiding niet te raken. Een ingebrekestelling met betrekking tot deze verbintenis zou daarom, naar mijn oordeel, zonder nut zijn.³⁷⁴

Deze redenering kan ook doorgetrokken worden naar de mogelijke vordering die de benadeelde heeft op basis van de buitencontractuele aansprakelijkheid, die hieronder besproken zal worden. Een deel van de rechtsleer³⁷⁵ is namelijk overtuigd dat er geen ingebrekestelling nodig is voor een verbintenis uit onrechtmatige daad³⁷⁶ aangezien zij dit ook kwalificeren als een verbintenis om iets niet te doen, namelijk geen schade aan een derde toe te brengen. Andere strekkingen³⁷⁷ bekritisieren dan weer deze zienswijze. Dit vanuit het standpunt dat de verbintenis tot schadeherstel ontstaat uit de “niet onmiddellijk vergoede schade uit onrechtmatige daad” en niet door de onrechtmatige daad *an sich*. Deze redenering volgende zou het betekenen dat er alsnog een ingebrekestelling vereist is.³⁷⁸

³⁶⁵ I. CLAEYS en I. TANGHE, “Sancties wegens wanprestatie” in *Algemeen contractenrecht (gebonden editie)*, Morsel, Intersentia, 2021, (573) 574; S. STIJNS, *Leerboek verbintenissenrecht boek 1*, Brugge, Die Keure, 2016, 181-184.

³⁶⁶ Artikel 1139 oud BW; M. DAMBRE, “Aanneming” in *Handboek bijzondere overeenkomsten*, Brugge, die Keure, 2020 (389) 414.

³⁶⁷ Bv. Cass. 9 april 1976, *Arr.Cass.* 1976, 921.

³⁶⁸ Art. 1139, 1146 en 1153 oud BW.

³⁶⁹ Art. 5.305, tweede lid Wetsvoorstel Verbintenissen.

³⁷⁰ I. CLAEYS en I. TANGHE, “Sancties wegens wanprestatie” in *Algemeen contractenrecht (gebonden editie)*, Morsel, Intersentia, 2021, (573) 574-575.

³⁷¹ Art. 1139 oud BW.

³⁷² I. CLAEYS en I. TANGHE, “Sancties wegens wanprestatie” in *Algemeen contractenrecht (gebonden editie)*, Morsel, Intersentia, 2021, (573) 579.

³⁷³ Art. 1145 oud BW.

³⁷⁴ S. STIJNS, *Leerboek verbintenissenrecht boek 1*, Brugge, Die Keure, 2016, 181-184.

³⁷⁵ P. WERY, “Droit des obligations, I, Théorie générale du contrat”, Brussel, Larcier, 2011, nr. 443.

³⁷⁶ Cass. 7 november 1991, *Arr.Cass.* 1991-92, 224; Cass. 26 september 1996, *Arr.Cass.* 1996, 810.

³⁷⁷ L. CORNELIS, *Algemene theorie van de verbintenis*, Antwerpen, Intersentia, 2000, 514.

³⁷⁸ I. CLAEYS en I. TANGHE, “Sancties wegens wanprestatie” in *Algemeen contractenrecht (gebonden editie)*, Morsel, Intersentia, 2021, (573) 575-576.

177. De ingebrekestelling moet tot slot zo opgesteld zijn dat het voor de aansprakelijke duidelijk is dat hij op ondubbelzinnige wijze aangemaand wordt om zijn verbintenis na te komen. De vorm van de ingebrekestelling is vrij, waardoor niet expliciet vermeld moet worden dat het gaat om een ingebrekestelling.³⁷⁹ Bij betwisting gaat de rechter op soevereine wijze hierover oordelen.³⁸⁰

178. De ingebrekestelling naar Nederlands recht dient om verzuim te doen intreden waardoor de subsidiaire remedies bij toerekenbare niet-nakoming van toepassing zijn (zie *supra* nr. 158). Voor de primaire remedie van *uitvoering in natura* is er in principe geen ingebrekestelling vereist maar wordt dit wel, op grond van de redelijkheid en billijkheid, aangeraden. De formele ingebrekestelling moet in beginsel schriftelijk en kan door bepaalde omstandigheden ook mondeling gebeuren.³⁸¹ Deze laatste manier lijkt me vooral passend bij hoogdringendheid.

III. Civielrechtelijk: buitencontractuele rechtsverhouding

1. Foutaansprakelijkheid

179. Schade aan ondergrondse elektriciteitskabels of gasleidingen kan zich ook voordoen wanneer er geen contractuele verhouding is.³⁸² In dat geval geldt het uitgangspunt: “*The loss lies where it falls.*” In beginsel moet de benadeelde dus zelf zijn geleden schade dragen. Pas wanneer de benadeelde het bewijs kan leveren van *fout, schade* en *oorzakelijk verband* zou hij de schade kunnen verhalen. In dat geval wordt er gesproken van foutaansprakelijkheid of aansprakelijkheid uit onrechtmatige daad.³⁸³

1.1. Persoonlijke aansprakelijkheid – aansprakelijkheid voor eigen foutieve daad

1.1.1. Fout

180. Zoals hierboven aangehaald, zal de benadeelde die een vergoeding wil bekomen in de eerste plaats een fout moeten aantonen. Hij zal dit op *actieve* wijze moeten bewijzen.³⁸⁴ De grondslag van deze vordering is voor het Belgisch recht artikel 1382 e.v. oud BW en voor het Nederlands recht artikel 6:162 NBW.

181. Bovendien kan de fout ontleed worden in een *objectief* en *subjectief* bestanddeel.

³⁷⁹ Cass. 28 maart 1994, *Arr. Cass.* 1994, 319 *Pas.* 1994, 317 en *RW* 1994-95, 499; S. STIJNS, *Leerboek verbintenissenrecht boek 1*, Brugge, Die Keure, 2016, 183; R. VAN RANSBEECK, “Sancties bij niet-nakoming – Ingebrekestelling” in *Comm.Bijz.Ov.*, Mechelen, Kluwer, 2015-16, 5.

³⁸⁰ I. CLAEYS en I. TANGHE, “Sancties wegens wanprestatie” in *Algemeen contractenrecht (gebonden editie)*, Morsel, Intersentia, 2021, (573) 576.

³⁸¹ Art. 6:82, eerste lid NBW; HR 6 oktober 2000, *NJ* 2000, 691 (*Verzicht/Rowi*); HR 20 september 2002, *NJ* 2004, 248 (*Caribbean Bistras*); HR 4 oktober 2002, *NJ* 2003, 257 (*Fraanje/Götte*); HR 28 november 2003, *NJ* 2004, 237 (*Van der Heijden/Bubbels*); en HR 12 september 2003, *NJ* 2004, 36 (*Bolk/Schürgers*); F.B. BAKELS, “De ingebrekestelling” in *Ontbinding van overeenkomsten (Monografieën BW nr. B58)*, Deventer, Kluwer, 2011, nr. 29; D. HAAS, “Ingebrekestelling en nakoming” in *De grenzen van het recht op nakoming (Recht & Praktijk nr. 167) (diss. Amsterdam VU)*, Deventer, Kluwer, 2009, nr. 3.3.4.4; L. VISSCHER, “De rangorde van remedies voor wanprestatie: subsidiariteit en proportionaliteit versus efficiëntie”, *NTBR* 2007, (54).

³⁸² Dit is bijvoorbeeld het geval tussen een derde en een aannemer of een bouwheer en een onderaannemer.

³⁸³ Art. 1382 e.v. oud BW; H. BOCKEN en I. BOONE, *Inleiding tot het schadevergoedingsrecht: buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht en andere schadevergoedingsstelsels*, Brugge, die Keure, 2011, 7; S. STIJNS en I. SAMOY, *Leerboek Verbintenissenrecht boek 1bis*, Brugge, die Keure, 2020, 45.

³⁸⁴ Art. 1382-1383 oud BW.

182. De fout *an sich* is het *objectief bestanddeel*. Naar Belgisch recht bestaat dit uit: (1) een schending van een specifieke rechtsregel of (2) een schending van de algemene zorgvuldigheidsnorm.³⁸⁵

In het Nederlands recht is er sprake van een gelijkaardige beoordeling van de onrechtmatigheid. Zo is er sprake van dergelijke onrechtmatigheid wanneer een doen of nalaten in strijd is met (1) een wettelijke plicht of (2) een ongeschreven recht in het maatschappelijk verkeer (te vergelijken met de *algemene zorgvuldigheidsnorm*).³⁸⁶ Het Nederlands recht laat verder ook toe dat een schending van een subjectief recht een onrechtmatigheid kan uitmaken door te bepalen dat (3) een inbreuk op een recht als onrechtmatigheid in aanmerking genomen kan worden. Het kan hier dan bijvoorbeeld gaan over een inbreuk op de fysieke integriteit. In het ontwerp Verbintenissen heeft de Belgische wetgever er niet voor gekozen om deze bepaling, zoals gekend in Nederland, over te nemen.³⁸⁷

Een belangrijke tegenstelling waarop eveneens gewezen kan worden is dat het Nederlands recht onder artikel 6:163 NBW de relativiteitsleer kent. Dit wil zeggen dat een schending van een norm pas kan leiden tot aansprakelijkheid wanneer deze norm ook tot doel had de partij te beschermen die zich op deze schending beroept.³⁸⁸ Deze leer is evenmin overgenomen in het wetsvoorstel Verbintenissen.³⁸⁹

183. Het *subjectief bestanddeel* van de fout houdt dan weer in dat de betrokken actor schuldbequaam is en de fout hem kan toegerekend worden. Schuldbequaam wil zeggen dat hij de controle over zijn daden had en wist wat de draagwijdte inhield van zijn handelen. Toerekenbaarheid wil dan weer zeggen dat er geen vreemde oorzaak was.³⁹⁰ Doorgaans is de toerekenbaarheid en de schuldbequaamheid van de aansprakelijke de regel, hier bestaan slechts beperkte uitzonderingen op.³⁹¹

184. Onder deze subtitel zal besproken worden hoe het *objectief bestanddeel* van de fout, voor de verschillende betrokken actoren bij schade aan elektriciteitskabels en gasleidingen, aangetoond kan worden. De invulling van deze fout gebeurt naar Belgisch recht, uitzonderlijk zullen ook voorbeelden van het Nederlands recht terug te vinden zijn, deze zijn uitdrukkelijk aangegeven.

³⁸⁵ Cass. 30 april 1976, *Arr. Cass.* 1976, 980; Cass. 30 mei 1969, *Arr. Cass.* 1969, 943; Gent 26 mei 2005, *RW* 2007-08, afl. 11, 445, *TBH* 2005, afl. 10, 1085; S. STIJNS en I. SAMOY, *Leerboek Verbintenissenrecht boek 1bis*, Brugge, die Keure, 2020, 52; M. SCHOUPS en S. BUSSCHER, "De buitencontractuele en foutloze aansprakelijkheid van de aannemer" in *Privaatrechtelijke aanneming van bouwzaken*, Mortsels, Intersentia, 2016 (103) 105.

³⁸⁶ Art. 6:162, tweede lid NBW.

³⁸⁷ GROTIUS-POTHIER ONDERZOEKSGROEP, "Een rechtsvergelijkende analyse van de Belgische hervorming van het buitencontractuele aansprakelijkheidsrecht: enkele suggesties voor wetgever en rechter", *TBBR* 2020, nr. 3, (122) 133.

³⁸⁸ W. VANDENBUSSCHE, "Bewijs bij aansprakelijkheid uit onrechtmatige daad" in *Bewijs en onrechtmatige daad*, 1^e editie, Brussel, Intersentia, 2017 (99) 101, 106.

³⁸⁹ GROTIUS-POTHIER ONDERZOEKSGROEP, "Een rechtsvergelijkende analyse van de Belgische hervorming van het buitencontractuele aansprakelijkheidsrecht: enkele suggesties voor wetgever en rechter", *TBBR* 2020, nr. 3, (122), 134.

³⁹⁰ Gent 26 mei 2005, *RW* 2007-08, afl. 11, 445, *TBH* 2005, afl. 10, 1085; M. SCHOUPS en S. BUSSCHER, "De buitencontractuele en foutloze aansprakelijkheid van de aannemer" in *Privaatrechtelijke aanneming van bouwzaken*, Mortsels, Intersentia, 2016 (103) 105.

³⁹¹ S. STIJNS en I. SAMOY, *Leerboek Verbintenissenrecht boek 1bis*, Brugge, die Keure, 2020, 61.

i. De bouwheer

185. Wanneer een benadeelde schade lijdt door de beschadiging van ondergrondse elektriciteitskabels of gasleidingen kan hij aantonen dat deze te wijten is aan een fout van de bouwheer. Echter is de rechtspraak waarbij een bouwheer buitencontractueel wordt aangesproken voor dergelijke schade beperkt, dit in tegenstelling tot de rechtspraak met betrekking tot de aannemer of de nutsmaatschappij (zie *infra* nrs. 191 en 209).

186. Belangrijk om te vermelden is dat de benadeelde die een nabuur is, de mogelijkheid heeft om een vordering in te stellen op grond van de *bovenmatige burenhinder*, die hieronder besproken zal worden (zie *infra* nrs. 249 e.v.). De nabuur moet in dat geval enkel een toerekenbare bovenmatige hinder aantonen en geen fout, aangezien het gaat om een foutloze aansprakelijkheid. De benadeelde nabuur blijft de mogelijkheid hebben om de bouwheer op grond van artikel 1382 e.v. oud BW aan te spreken wanneer bijvoorbeeld de schade niet integraal vergoed wordt.

187. Hieronder zal besproken worden hoe de fout van de bouwheer eventueel ingevuld kan worden.

(1) Schending van een specifieke rechtsregel

188. Als schending van een specifieke rechtsregel zou bijvoorbeeld aangetoond kunnen worden dat de bouwheer tekort is gekomen aan zijn verplichting om inlichtingen in te winnen over de plaatsgesteldheid van de geplande werken. In het bijzonder moet de bouwheer namelijk nagaan als de werken zich situeren in de nabijheid van gasleidingen (zie *supra* nr. 14).³⁹² Ten gevolge daarvan kan de aannemer een gasleiding geraakt hebben tijdens de werken waardoor, mijns inziens, deze tekortkoming ten aanzien van de bouwheer een fout kan inhouden waardoor hij eventueel aansprakelijk is.

(2) Schending van de algemene zorgvuldigheidsnorm

189. Als schending van de algemene zorgvuldigheidsnorm kan de bouwheer verweten worden dat hij de aannemer niet op de hoogte heeft gebracht van een gewijzigd tracé van de ligging van de kabels en leidingen (zie *supra* nr. 17).³⁹³ Het betaamt namelijk, naar mijn mening, een "*zorgvuldige bouwheer in dezelfde omstandigheden geplaatst*" dat hij de aannemer wijst op de mogelijke risico's verbonden aan de werken. Indien hij bijvoorbeeld weet dat er recent werken zijn uitgevoerd aan de leidingen in zijn straat dan is er een kans dat de leidingen niet liggen zoals aangeduid op de plannen. Een zorgvuldige bouwheer doet er dan ook geen kwaad aan indien hij dit meldt aan de aannemer, want "*een verwittigd man is er twee waard*". Wanneer hij dit dus nalaat te doen, ben ik van mening dat hier een eventuele schending van zijn zorgvuldigheidsplicht voor handen ligt.

190. Hetzelfde geldt voor het aanvatten van werkzaamheden in de buurt van ondergrondse elektriciteitskabels of gasleidingen. Zoals hierboven aangehaald betaamt het volgens mij eveneens

³⁹² Art. 3, 2^e lid K.B. 22 april 2019 tot wijziging van het K.B. van 21 september 1988 betreffende de voorschriften en de verplichtingen van raadpleging en informatie bij het uitvoeren van werken in de nabijheid van installaties van vervoer van gasachtige en andere producten door middel van leidingen (BS 9 mei 2019).

³⁹³ F. BURSENS, "Aansprakelijkheid tegenover derden" in *Handboek aannemingsrecht (gebonden)*, Mortsel, Intersentia, 2019, (269) 288.

een *zorgvuldige* bouwheer dat hij de nodige voorzorgsmaatregelen neemt. Deze voorzorgsmaatregelen kunnen bestaan uit het verwittigen van de eigenaar van de grond, de eventueel betrokken overheid en de beheerder van de nutsvoorzieningen vooraleer de werkzaamheden worden aangevat (zie *supra* nr. 16). Het gebrek daarvan kan dus een fout inhouden wegens *onzorgvuldigheid*.

ii. De aannemer

(1) Schending van een specifieke rechtsregel

191. In deel I werd besproken dat er op de verschillende actoren verplichtingen rusten om schade te voorkomen, zo ook op de aannemer. Eveneens werd aangehaald dat voor de werken in de nabijheid van elektriciteitskabels of gasleidingen deze verplichtingen opgenomen zijn in bijzondere regelgeving en reglementering. Hierdoor kan een schending van deze bepalingen een fout inhouden ten aanzien van een derde.

192. In eerste instantie kan er verwezen worden naar de reeds besproken rechtspraak³⁹⁴ betreffende de stroomonderbreking in een zuivelfabriek (zie *supra* nr. 1). *In casu* werd een stroomkabel geraakt door graafwerkzaamheden in de buurt waardoor de nabijliggende fabriek zonder stroom kwam te zitten. De onderbreking van de productie zorgde voor schade, aangezien het in productie zijnde product volledig weggegooid kon worden. De rechtbank oordeelde in deze zaak dat de aannemer buitencontractueel aansprakelijk gesteld kon worden voor deze schade. Er werd namelijk geoordeeld dat de aannemer zijn *informatie- en raadgevingsplicht*³⁹⁵ had miskend omdat hij nagelaten heeft de nodige plannen op te vragen waardoor de stroomkabel werd beschadigd.

193. Het hof van beroep te Gent³⁹⁶ sprak zich dan weer uit over een aanhoudende betwisting tussen de eigenaar van een beschadigde gasleiding en een aannemer. Deze aannemer diende rioleringswerken uit te voeren waarbij hij oude rioleringsbuizen moest weghalen en nieuwe moest plaatsen. Met zijn kraan raakte de aannemer tijdens deze werken de gasleiding. De eigenaar van de gasleiding dagvaardt de aannemer in eerste aanleg voor de geleden schade. Uit het expertiseverslag van de aangestelde deskundige bleek dat de aannemer onmogelijk de werken manueel had kunnen uitvoeren en niet anders kon dan gebruik te maken van een kraan. In datzelfde verslag werd ook vastgesteld dat de rioleringsbuizen zich net boven de gasleiding bevond en hierdoor de gasleiding vervormd was. De deskundige was dan ook van mening dat de aannemer niet anders kon dan de gasleiding te raken bij de verwijdering van de oude rioleringsbuizen. In eerste aanleg werd er geoordeeld dat er geen onvoorzichtigheid en geen fout verweten kon worden ten aanzien van de aannemer. De eigenaar van de gasleiding ging tegen deze beslissing in beroep bij het voornoemde hof. Deze boog zich vervolgens over de eventuele *fout* van de aannemer die, volgens de eigenaar, zou bestaan uit het niet naleven van de *informatie- en raadgevingsverplichting* (zie *supra* nrs. 25 e.v.), de *lokalisatieverplichting* (zie *supra* nrs. 30 e.v.) en de *overlegplicht* die de aannemer heeft met de nutsmaatschappij (zie *supra* nrs. 36 e.v.).

³⁹⁴ Kh. Dendermonde 8 maart 2012, *RABG* 2014, nr. 2, 107, noot S. HEIRBRANT.

³⁹⁵ Voor elektriciteitskabels is deze verplichting terug te vinden in Onderafdeling 9.3.6.1. b.1. tweede lid boek 1-3 AREI.

³⁹⁶ Gent 12 februari 2016, inzake intercommunale IMEWO t. NV A.

Het hof gaat in zijn beoordeling verder in op de vermeende schending van de *lokalisatieverplichting* van de aannemer. In zijn beslissing verwijst het hof naar de *genuanceerde lokalisatieverplichting* waarvoor L. DERIDDER en T. VERMEIR pleiten (zie *supra* nr. 33). Er kan namelijk van de aannemer niet verwacht worden dat hij buitensporige maatregelen moet nemen.³⁹⁷ Het hof oordeelde dan ook dat de manier waarop de eigenaar van de gasleiding invulling geeft aan de *lokalisatieplicht* van de aannemer, *in casu* buitenproportioneel was. Dit omdat de aannemer de leidingen niet kon lokaliseren zonder de rioleringsbuizen te verwijderen. Eveneens oordeelde de rechter dat hij niet inziet hoe er een schending kan zijn van artikel 16 K.B. betreffende de te nemen veiligheidsmaatregelen bij de oprichting en bij de exploitatie van installaties voor gasdistributie door middel van leidingen.³⁹⁸ Er werd namelijk vastgesteld dat de werken zich bevonden op 130 cm diepte en de diepte van de leidingen voor aanvang van de werken ook 130 cm diep lagen.

194. Zowel het hof van beroep te Antwerpen³⁹⁹ als het hof van beroep te Luik⁴⁰⁰ lijken eerder de strekking in hun rechtspraak te volgen dat een materiële lokalisatie verplicht is (zie *supra* nr. 33). Beide hoven van beroep oordeelde namelijk in gelijkaardige zaken dat de aannemer die op de aanwezigheid van kabels gewezen wordt, deze ook materieel moet lokaliseren en dus de precieze ligging moet vaststellen vooraleer hij zij werkzaamheden verderzet. Indien hij dit niet doet kan de aannemer daarvoor aansprakelijk gesteld worden.⁴⁰¹

(2) Schending van de algemene zorgvuldigheidsnorm

195. Indien er geen schending van een specifieke rechtsregel aangetoond kan worden, kan de benadeelde proberen aan te tonen dat de aannemer "*nagelaten heeft alle maatregelen te nemen die een normaal vooruitziende en zorgvuldige aannemer in een gegeven omstandigheid zou hebben genomen om schadelijke gevolgen te vermijden.*"⁴⁰²

196. Te wijzen valt hier op de trend in de rechtspraak waarbij de wettelijke verplichtingen ook gebruikt worden om de algemene zorgvuldigheidsplicht in te vullen. Deze regels helpen namelijk artikel 1382 oud BW verder te preciseren bij schade aan elektriciteitskabels of gasleidingen.⁴⁰³

197. Zo haalde de eigenaar van gasleidingen in het hierboven besproken arrest (zie *supra* nr. 193)⁴⁰⁴ ook aan dat de zorgvuldigheidsnorm door de aannemer geschonden was. Dit doordat de aannemer zijn *informatieverplichting*, *lokalisatieverplichting* en *overlegplicht* niet nageleefd zou hebben.

³⁹⁷ L. DERIDDER en T. VERMEIR, "Antwoord op de annotatie "Beschadiging van ondergrondse kabels en leidingen: raadplegingsplicht van de aannemer versus informatieplicht van de kabeleigenaar"", *RW* 1999-2000, nr. 28, 964- 965.

³⁹⁸ K.B. 28 juni 1971 betreffende de te nemen veiligheidsmaatregelen bij de oprichting en bij de exploitatie van installaties voor gasdistributie door middel van leidingen (*BS* 15 september 1971).

³⁹⁹ Antwerpen 10 juni 1980, *RW* 1980-81, 1139.

⁴⁰⁰ Luik 23 juni 1982, *Het Bouwbedrijf* 1983, 18.

⁴⁰¹ M. DEBAENE en A. VAN GRUNDERBEEK, "De aansprakelijkheid van aannemers en nutsmaatschappijen bij de beschadiging van ondergrondse kabels en leidingen", *TBO* 2007, nr. 1, 13.

⁴⁰² Kh. Kortrijk 26 december 1972, *B.F.E.*, 1973, afl. 1 en 1A.

⁴⁰³ Kh. Veurne 24 oktober 1979, *B.F.E.*, 1981, afl. 15B, 22; Rb. Mechelen 9 juni 1998, *RW* 1999-2000, nr. 2, (49) 52, noot M. NEUT.

⁴⁰⁴ Gent 12 februari 2016, inzake intercommunale IMEWO t. NV A.

198. In andere rechtspraak werd ook aangenomen dat een aannemer die "peilingen uitvoert zonder planaanvraag of voorafgaande raadplegingen" de algemene zorgvuldigheidsnorm schendt.⁴⁰⁵ De rechtbank van Nijvel⁴⁰⁶ vulde de algemene zorgvuldigheidsplicht dan weer in door te oordelen dat de aannemer alle nuttige maatregelen moet nemen om de veiligheid te garanderen. Hieronder valt het opvragen van plannen en de lokalisatie. De lokalisatie omvat, volgens de rechter, zelfs de materiële lokalisatie waardoor deze zich aansluit bij de substrekking binnen de rechtspraak die de *double check* altijd nodig vindt, zoals hierboven werd besproken (zie *supra* nr. 33).

199. Naar Nederlands recht zijn eveneens voorbeelden terug te vinden in de rechtspraak. Zo oordeelde de rechtbank van Haarlem⁴⁰⁷ dat een aannemer geen fout begaat wanneer een kabel 1,5 meter hoger ligt dan aangegeven op de KLIC-tekening, waardoor de kabel beschadigd werd.⁴⁰⁸

De rechtbank van 's-Gravenhage⁴⁰⁹ oordeelde dat de aannemer onzorgvuldig te werk is gegaan in zijn lokalisatie door een proefgleuf voor de eerste 20 cm te graven, ook al waren er vijf eerdere proefsleuven gegraven waaruit een constante diepte van 50 à 60 cm bleek. Een gelijkaardige beslissing werd genomen door de kantonrechter van de rechtbank van Utrecht⁴¹⁰ waarbij de aannemer de proefsleuven niet machinaal mocht uitgraven omdat hij rekening moest houden met een afwijkende ligging.⁴¹¹

Een aannemer kan dan weer, volgens het Hof van Amsterdam⁴¹² geen onzorgvuldigheid verweten worden bij het slaan van een nieuwe damwand waarbij een kabel werd geraakt. Uit verschillende omstandigheden bleek namelijk dat enkel uit een "uitgebreid en intensief" onderzoek zou blijken dat de kabels niet liepen zoals aangegeven op de tekening waarbij dergelijk onderzoek bezwaarlijk was wegens tijdrovend en kostbaar. Deze laatste opvatting kan dan ook vergeleken worden met de *genuanceerde lokalisatieverplichting* waarvoor gepleit wordt in het Belgisch recht (zie *supra* nr. 33).

iii. De onderaannemer

200. Eerder werd al aangegeven dat de aannemer zich kan beroepen op een andere actor om de werken uit te voeren, namelijk de onderaannemer. Tussen de aannemer en onderaannemer ontstaat er een contractuele relatie, die contractuele relatie is er niet tussen de onderaannemer en de bouwheer. Uiteraard is dit problematisch indien er ondergrondse elektriciteitskabels of gasleidingen beschadigd worden door de onderaannemer.

⁴⁰⁵ Brussel 14 januari 2004, *Iuvis* 2005, afl. 28, 1412; M. SCHOUPS en S. BUSSCHER, "De buitencontractuele en foutloze aansprakelijkheid van de aannemer" in *Privaatrechtelijke aanneming van bouwzaken*, Mortsel, Intersentia, 2016 (103) 104.

⁴⁰⁶ Rb. Nijvel 24 februari 2000, *Iuvis* 2004, afl. 27, 1319; L. VAN PARYS, "Ondergrondse kabels en leidingen" in I. DE KNIJF, *Bouwrecht: van A(anneming) tot Z(akenrecht)*, Gent, Larcier, 2009, (85) 89.

⁴⁰⁷ Rb. Haarlem, 10 augustus 2011 (*JA* 2011/172).

⁴⁰⁸ S.J.H. VAN DE KANT en P. VAN HUIZEN, "Kabel- en Leidingschade. De hoofdlijnen uit 6 jaar jurisprudentie", *NTE* 2014 nr. 5/6, (204), 206.

⁴⁰⁹ Rb. 's-Gravenhage 23 februari 2004, rolnr. 326468/03-4798.

⁴¹⁰ Rb. Utrecht 25 februari 2004, rolnr. 308695 CY EXPL 03-58.

⁴¹¹ M. EIJKELENBOOM en N.A. STEENBRINK-DROP, "Kabel- en leidingschade bezien vanuit het oogpunt van de aannemers", *BR* 2006 nr. 9, 815.

⁴¹² Hof van Amsterdam 20 september 2016, ECLI:NL:GHAMS:2016:3860, *RVR* 2016/120 (907) 907.

Zoals hierboven werd aangehaald is het *Stuwadoorsarrest*⁴¹³ hierin belangrijk. De onderaannemer is namelijk een uitvoeringsagent van de hoofdaannemer waardoor hij *quasi-immuniteit* geniet. De onderaannemer is ten aanzien van de bouwheer noch partij, noch derde waardoor hij in beginsel niet aangesproken kan worden voor begane fouten.⁴¹⁴

Toch kan de onderaannemer uitzonderlijk buitencontractueel aangesproken worden door de onderaannemer wanneer de voorwaarden van het *EBES-arrest*⁴¹⁵ zijn vervuld. Deze voorwaarden zijn de volgende.

- De fout is een tekortkoming van zowel de contractuele verbintenis als de algemene zorgvuldigheidsplicht
- De fout heeft andere dan aan de slechte uitvoering van het contract te wijten schade veroorzaakt (hier gaat het dan over het geval dat de onderaannemer een strafrechtelijk misdrijf heeft veroorzaakt).⁴¹⁶

201. Onder deel I werd ook aangegeven dat de verplichtingen van de onderaannemer dezelfde verplichtingen zijn als die van de aannemer, aangezien de verplichtingen betrekking hebben op de *uitvoerende aannemer* (zie *supra* nr. 43).⁴¹⁷ De niet-naleving van deze verplichtingen kunnen er dus voor zorgen dat de onderaannemer een tekortkoming begaat.

Zo oordeelde het hof van beroep te Antwerpen dat een onderaannemer aansprakelijk gesteld kan worden wanneer hij werken uitvoert volgens de instructies van de hoofdaannemer. Ook de onderaannemer moet namelijk plannen raadplegen en peilingen doen om te voorkomen dat hij bij boringen een gasleiding beschadigt.⁴¹⁸

Indien er door deze tekortkoming andere schade wordt veroorzaakt dan deze die enkel te wijten is aan een slechte uitvoering van het contract, zoals het geval is bij lichamelijke schade, kan de onderaannemer buitencontractueel aansprakelijk gesteld worden voor deze schade door de bouwheer.

202. Hieronder zal blijken dat het Nederlands recht de samenloop anders benaderd dan het Belgisch recht (zie *infra* nr. 256), wat ook zijn effect heeft op de aansprakelijkheid van de hulppersoon. Een algemene bescherming van de hulppersoon is niet gekend in het Nederlands recht waardoor deze, in principe zonder meer, buitencontractueel aangesproken kan worden.⁴¹⁹

⁴¹³ Cass. 7 december 1973, *RW* 1973-74, 1597, noot I. HERBOTS.

⁴¹⁴ Bevestigd in het *Tiercé Franco Belge*-arrest van 29 september 2006 (Cass. 29 september 2006, *Pas.* 2006, 1911, *NJW* 2006, 946, noot I. BOONE, *RW* 2006-07, 1717, noot A. VAN OEVELEN, *TBO* 2007, 66, noot K. VANHOVE, *RABG* 2007, 1256 en *TBBR* 2008, 557. Zie ook: Cass. 4 februari 2010, C.09.0246.N, *TBH* 2010, 498); Rb. Gent 31 mei 2013, *TBO* 2013, 205, noot N. CARETTE.

⁴¹⁵ Cass. 4 juni 1971, *Arr. Cass.* 1971, 989.

⁴¹⁶ A.L. VERBEKE e.a., "Aanneming" in V. SAGAERT, *Vermogensrecht in kort bestek (zesde editie)*, Mortsels, Intersentia, 2020 (400) 430.

⁴¹⁷ Gent (16^e kamer) oordeelde namelijk in zijn arrest van 3 april 2015 dat de verplichtingen die op de aannemer rusten ook op de onderaannemer rusten aangezien hij in alle onafhankelijkheid en op eigen risico werkt.

⁴¹⁸ Antwerpen 18 december 2002, *Iuvis* 2005, 1424; M. APS, "Aansprakelijkheid bij beschadiging van gas- en elektriciteitsleidingen – overzicht van recente rechtspraak", *Bb & b* 2006, afl. 2, 149.

⁴¹⁹ H. BOCKEN, "Samenloop anders bekeken" in N. CARETTE en B. WEYTS (eds.), *Verantwoord aansprakelijkheidsrecht*, 1^e editie, Bruxelles, Intersentia, 2017, (35), 42.

Zo werd een onderaannemer aansprakelijk gesteld voor de beschadiging van ondergrondse elektriciteitskabels wegens de schending van zijn *onderzoeksplicht*. De onderaannemer mocht namelijk niet louter verdergaan op de lokalisatie die door de hoofdaannemer was verricht, maar hij had een zelfstandige onderzoeksplicht waardoor hij de informatie, die voortkwam uit de lokalisatie, van de hoofdaannemer had moeten verifiëren.⁴²⁰ De Rechtbank van Amsterdam⁴²¹ is van oordeel dat deze verificatie ook inhoudt dat de KLIC-tekeningen opgevraagd en bekeken moeten worden door de onderaannemer.⁴²²

Ondanks dat er geen algemene bescherming van de hulppersoon is ingelast in het Nederlands recht, is het wel zo het zo dat deze bescherming bekomen kan worden door de doorwerking van de verweermiddelen uit de hoofdovereenkomst ten gunste van de onderaannemer, ongeacht als de grondslag van de vordering contractueel dan wel buitencontractueel is.⁴²³

Deze mogelijkheid staat in schril contrast met het huidig Belgisch recht, wat niet wegneemt dat deze mogelijkheid dankzij het voorontwerp Verbintenissenrecht deels in ons toekomstig recht zal kruipen. Zo stelt het voorontwerp namelijk voor dat exoneratiebedingen, opgenomen in het hoofdcontract, in voordeel van de hulppersoon ingeroepen kunnen worden.⁴²⁴

iv. De architect

203. Zoals hierboven werd besproken staat de architect in voor onder andere de opmaak van de plannen (zie *supra* nr. 45). Van deze plannen kan in principe niet afgeweken worden tenzij met toestemming van de architect. De architect moet bij deze goedkeuring zorgen dat de veiligheidsmaatregelen nageleefd worden, indien hij dit niet zou doen en er zou schade ontstaan dan kan ook hij een betrokken aansprakelijke actor zijn.⁴²⁵

204. Opvallend is dat er weinig rechtspraak gevonden kan worden over de buitencontractuele aansprakelijkheid van de architect bij beschadiging van ondergrondse elektriciteitskabels of gasleidingen. Thans is het ook mogelijk dat de architect voor deze beschadiging buitencontractueel aangesproken kan worden door de benadeelde. Ik denk bijvoorbeeld aan een te bouwen huis waarbij de architect zijn verplichting om de gesteldheid van de bodem na te gaan, niet naar behoren vervult waardoor de aannemer bij het uitgraven van funderingen een elektriciteitskabel raakt en dit ook gevolgen meebrengt voor een derde (zie *supra* nr. 50).

⁴²⁰ Hof Arnhem 25 november 2008, *ECLI:NL:GHARN:2008:BG9077 (Nuon/vd Beek)*, RAV 2009, 39.

⁴²¹ RB. Amsterdam 5 maart 2014, *ECLI:RBAMS:2014:1128*.

⁴²² F.J. VAN VELSEN, "Alle schakels in de "graafketen" onderzoeksplichtig" in C.J.J.M. STOLKER (ed.) *Groene Serie Onrechtmatige daad*, Deventer, Wolters Kluwer, 2019, VIII.3.4.4.

⁴²³ HR 20 juni 1986, *ECLI:NL:HR:1986:AD5694, NJ 1987/35*; GROTIUS-POTHIER ONDERZOEKSGROEP, "Een rechtsvergelijkende analyse van de Belgische hervorming van het buitencontractuele aansprakelijkheidsrecht: enkele suggesties voor wetgever en rechter", *TBBR* 2020, nr. 3, 122-159, 131-132; H. BOCKEN, "Samenloop anders bekeken" in N. CARETTE en B. WEYTS (eds.), *Verantwoord aansprakelijkheidsrecht*, 1^e editie, Bruxelles, Intersentia, 2017, (35), 42.

⁴²⁴ GROTIUS-POTHIER ONDERZOEKSGROEP, "Een rechtsvergelijkende analyse van de Belgische hervorming van het buitencontractuele aansprakelijkheidsrecht: enkele suggesties voor wetgever en rechter", *TBBR* 2020, nr. 3, 122-159, 131-132.

⁴²⁵ Brussel 20 december 2007, *JLMB* 2012, afl. 1, 9; F. BURSENS en L. DE SMIJTER, "Veiligheid op de werf en preventie", *TBO* 2015, nr. 6, 355.

205. Verder kan er als voorbeeld ook verwezen worden naar de gasramp in Gellingen (zie *supra* nr. 1). Daar werd geoordeeld dat de architect schuldig was aan onopzettelijke doodslag en slagen en verwondingen. Het gaat hier echter om geleden lichamelijke schade. Andere schade zou via de civielrechtelijke aansprakelijkheid verhaald kunnen worden door de benadeelde.

v. *De veiligheidscoördinator*

206. Wanneer de veiligheidscoördinator tijdens de uitoefening van zijn verplichtingen een fout begaat dan kan deze fout ten aanzien van de benadeelde, die derde is, een buitencontractuele aansprakelijkheidsvordering mogelijk maken.⁴²⁶

207. Het doel van een veiligheidscoördinator is, zoals hierboven besproken (zie *supra* nr. 54), de veiligheid op de bouwwerf te garanderen. Stel dus dat er tijdens de werken op de werf schade wordt veroorzaakt aan derden, personen of goederen dan kan hij daarvoor aansprakelijk gesteld worden door de benadeelde. Dit kan wanneer hij een specifieke rechtsregel schendt, maar ook indien hij zich niet gedraagt als een "*vooruitziende veiligheidscoördinator in dezelfde omstandigheden geplaatst*".⁴²⁷

208. Eveneens is er ook hier weinig rechtspraak terug te vinden over de veiligheidscoördinator die buitencontractueel aansprakelijk wordt gesteld voor de beschadiging van ondergrondse elektriciteitskabels of gasleidingen. Wel kan er ook hier verwezen worden naar de gasramp van Gellingen waarbij de veiligheidscoördinator verantwoordelijk gesteld werd voor de geleden schade. Zowel de coördinator-ontwerper als de coördinator-ontwikkeling hadden de veiligheidsrisico's beter moeten inschatten en hadden bovendien het VGP moeten aanpassen per planwijziging (zie *supra* nrs. 1 en 83).⁴²⁸

vi. *De nutsmaatschappij*

209. Jarenlang had de nutsmaatschappij een *sterke machtspositie* ten aanzien van de andere betrokken actoren, doorgaans de aannemer. Een van deze redenen is dat hun achterban bij aansprakelijkheidsvorderingen bestaat uit een sterk team van juristen, maar ook doordat zij verschillende overeenkomsten tot schadebegroting hebben afgesloten met verzekeraars (zie *infra* nr. 230).⁴²⁹ Juist omwille van hun sterke machtspositie was de rechtspraak lange tijd zeer streng ten nadele van de aannemer. Zo streng dat de vraag rees of de aannemer geen objectieve aansprakelijkheid had.⁴³⁰

210. Thans wordt deze rechtspraak meer en meer verlaten en wordt ook de nutsmaatschappij vaker, zoals hieronder zal blijken, een buitencontractuele fout verweten.

⁴²⁶ F. BURSSSENS en L. DE SMIJTER, "Veiligheid op de werf en preventie", *TBO* 2015, nr. 6, 364.

⁴²⁷ F. BURSSSENS, "Betrokken partijen" in *Handboek aannemingsrecht (gebonden)*, Mortsel, Intersentia, 2019 (15) 58.

⁴²⁸ F. BURSSSENS, "Aansprakelijkheid tegenover derden" in *Handboek aannemingsrecht (gebonden)*, Mortsel, Intersentia, 2019, (269), 285.

⁴²⁹ VAN INNIS, A., "Beschadiging van ondergrondse leidingen, vijftientig jaar rechtspraak", *Iuvis*, 1997, 625.

⁴³⁰ L. VAN PARYS, "Ondergrondse kabels en leidingen" in I. DE KNIJF, *Bouwrecht: van A(anneming) tot Z(akenrecht)*, Gent, Larcier, 2009, (85) 89; Rb. Mechelen 9 juni 1998, *RW* 1999-2000, nr. 2, (49) 52, noot M. NEUT.

(1) Schending van een specifieke rechtsregel

211. Hierboven werd besproken welke wettelijke verplichtingen de nutsmaatschappij heeft. Een miskennis van deze bepalingen houdt eveneens een *fout* in.

212. Zo kan de miskennis van deze verplichting bestaan uit het overmaken van de verkeerde informatie. Zo oordeelde de rechtspraak⁴³¹ meermaals dat de nutsmaatschappij aansprakelijk is, wanneer er foute informatie wordt verleend en hierdoor de aannemer een elektriciteitskabel of gasleiding beschadigd. De fout kan de aannemer niet weerhouden worden, volgens de rechtspraak, indien hij onoverwinnelijke dwaling kan aantonen. Deze foute informatie kan tevens ook bestaan uit het overmaken van foutieve plannen.⁴³²

213. Bovendien kan de nutsmaatschappij zich niet van zijn aansprakelijkheid bevrijden door te beweren dat de plannen slechts een indicatieve waarde hebben en dat de aannemer niet blindelings mag vertrouwen op de plannen. Zo oordeelde het hof van beroep te Gent⁴³³ namelijk dat het beweren dat de plannen een indicatieve waarde hebben, zou zorgen dat het overmaken van de plannen geen nut zou hebben.⁴³⁴

214. Niet alleen het meedelen van niet-correcte informatie maar ook het niet-tijdig overmaken van informatie kan verweten worden aan de nutsmaatschappij⁴³⁵. Enerzijds oordeelde het hof van beroep te Gent⁴³⁶ dat de nutsmaatschappij aansprakelijk is voor het laattijdig overmaken van de plannen die bovendien nog onvolledig zijn,⁴³⁷ anderzijds is de aannemer niet ontslagen van zijn *lokalisatieplicht* door deze laattijdige overmaking. De schade door de niet-nakoming van deze verplichting is dus nog steeds ten hoofde van de aannemer, maar de nutsmaatschappij kan wel aansprakelijk gesteld worden voor de geleden economische schade. Het hof van beroep te Gent⁴³⁸ oordeelde zo in latere rechtspraak dat de nutsmaatschappij voor de wachttijden en de eventuele boete, die is overeengekomen met de aannemer en de bouwheer, voor de laattijdige aanvang van werken aansprakelijk gesteld kan worden. Het Hof benadrukte in zijn rechtspraak dat enkel de economische schade verhaald kan worden en niet de schade die de aannemer veroorzaakt zou hebben wanneer hij de werken heeft aangevat zonder te wachten op de liggingplannen.

215. Hierboven werd onder de informatieplicht van de nutsmaatschappij ook besproken dat een afgevaardigde kan worden gestuurd om te helpen met de *lokalisatie* van de aannemer (zie *supra* nr. 66). Zo oordeelde de Rechtbank van Antwerpen⁴³⁹ dat de nutsmaatschappij tevens

⁴³¹ Bergen 2 november 1993, *T. Aann.* 1994, 415-420; Vred. Westerlo 4 februari 2000, *AJT* 2001-02, 602; W. GONTHIER, "Liggingplannen van kabels", *Vastgoed info* 2003, nr. 17; L. VAN PARYS, "Ondergrondse kabels en leidingen" in I. DE KNIJF, *Bouwrecht: Van A(anneming) tot Z(akenrecht)*, Gent, Larcier, 2009, 100.

⁴³² Rb. Antwerpen 11 september 1987, *RW* 1987-88, 1514; Gent 4 maart 1976, *T. Aann.* 1976, 296; M. DEBAENE en A. VAN GRUNDERBEEK, "De aansprakelijkheid van aannemers en nutsmaatschappijen bij de beschadiging van ondergrondse kabels en leidingen", *TBO* 2007, nr. 1, 15.

⁴³³ Gent 10 maart 2000, *T. Aann.* 2000, 350.

⁴³⁴ Rb. Antwerpen 11 september 1987, *RW* 1987-88, 1514; Gent 4 maart 1976, *T. Aann.* 1976, 296; M. DEBAENE en A. VAN GRUNDERBEEK, "De aansprakelijkheid van aannemers en nutsmaatschappijen bij de beschadiging van ondergrondse kabels en leidingen", *TBO* 2007, nr. 1, 15.

⁴³⁵ Cass. 23 juni 2005, *TBO* 2005, 228 met noot K. CALCOEN.

⁴³⁶ Gent 4 maart 1967, *T. Aann.* 1976, 269.

⁴³⁷ M. DEBAENE en A. VAN GRUNDERBEEK, "De aansprakelijkheid van aannemers en nutsmaatschappijen bij de beschadiging van ondergrondse kabels en leidingen", *TBO* 2007, nr. 1, 15.

⁴³⁸ Gent (16^e kamer) 9 maart 2018.

⁴³⁹ Rb. Antwerpen 11 september 1987, *RW* 1987-88, 1514.

aansprakelijk is wanneer er geen gevolg wordt gegeven aan een herhaald verzoek van de aannemer om een afgevaardigde te sturen teneinde de aannemer te helpen met zijn lokalisatie.⁴⁴⁰

216. Een schending van de verplichting tot correcte plaatsing kan bovendien ook een fout inhouden. Dit is bijvoorbeeld het geval wanneer er een herlegging of verwijdering van de kabels is overeengekomen maar deze niet (tijdig) werd uitgevoerd door de nutsmaatschappij (zie *supra* nr. 73).⁴⁴¹

(2) Schending van de algemene zorgvuldigheidsnorm

217. Eveneens dient de nutsmaatschappij zich als een goede huisvader te gedragen en in de uitoefening van zijn plichten een algemene zorgvuldigheid aan de dag te leggen.

218. Zo wordt er in de rechtspraak⁴⁴² van de nutsmaatschappij verwacht dat hij niet enkel de nodige plannen overmaakt, maar dat hij deze plannen ook regelmatig aanpast om de accuraatheid ervan te verzekeren. Wanneer een elektriciteitskabel of gasleiding aanzienlijk hoger ligt dan aangegeven, kan de aannemer van zijn aansprakelijkheid bevrijd worden omwille van onoverwinnelijke dwaling.

In een arrest van het hof van beroep van Antwerpen⁴⁴³ raakte de kraan van een aannemer, bij werken aan een riolering, een gasleiding nabij een woning. Uit de vaststelling ter plaatse, bleken de plannen van de werkelijkheid af te wijken. Zo gaf het plan aan dat de leiding horizontaal 14 cm van de woning moest liggen terwijl dit in werkelijkheid 16,5 cm van de woning was. Verder bleek ook dat de plannen verticaal afweken. De leiding zou 80 cm diep moeten liggen terwijl dit in werkelijkheid 60 cm was. De nutsmaatschappij wijst de aannemer aan als verantwoordelijke, de aannemer diende namelijk volgens de nutsmaatschappij zijn *lokalisatieplicht* uit te voeren en ter plaatse na te gaan of de plannen wel correct waren. De aannemer haalt aan de plannen opgevraagd en geraadpleegd te hebben maar dat hij zich aan dergelijke "grote afwijking" op het terrein niet kon verwachten. In dit arrest werd geoordeeld dat de nutsmaatschappij aansprakelijk was. De nutsmaatschappij moet namelijk zorgen dat, na werken die een invloed hebben op de ligging van de leidingen, haar plannen gecontroleerd en aangepast worden indien nodig. Het hof oordeelde dat er van de nutsmaatschappij een uiterste voorzichtigheid verwacht wordt omwille van veiligheidsredenen.

219. Indien de plannen aangepast of gecorrigeerd worden dient de nutsmaatschappij tevens hiervoor de nodige voorzichtigheid aan de dag te leggen.⁴⁴⁴

⁴⁴⁰ M. DEBAENE en A. VAN GRUNDERBEEK, "De aansprakelijkheid van aannemers en nutsmaatschappijen bij de beschadiging van ondergrondse kabels en leidingen", *TBO* 2007, nr. 1, 15.

⁴⁴¹ Antwerpen, 4^e kamer 30 juni 1981, *RW* 1981-1982, 1625; Antwerpen 4^e kamer 10 februari 1982, *RW* 1982-1983, 1410.

⁴⁴² Antwerpen, 10 april 1990, *T. Aann.*, 1999, 378; Vred. Westerlo, 30 mei 1997, *T. Aann.*, 1999, 385; Brussel, 2 december 1993, *T. Aann.*, 1998, 13; Vred. Kapellen, 17 juli 1996, *T. Aann.*, 1999, 270; Vred. Borgerhout, 8 juli 1999, *T. Aann.*, 2000, 266 en Antwerpen, 20 oktober 1999, *T. Aann.*, 2000, 263.

⁴⁴³ Rb. Mechelen 9 juni 1998, *RW* 1999-2000, nr. 2, (49) 50-51, noot M. NEUT.

⁴⁴⁴ Rb. Mechelen 22 december 1998, *T. Aann.* 1999, 176; Vred. Tielst 24 februari 1999, *T. Aann.* 1999, 268; Vred. Westerlo 30 mei 1997, *T. Aann.* 1999, 385; Rb. Mechelen 9 juni 1998, *RW* 1999-2000, nr. 2, (49) 54, noot M. NEUT; M. DEBAENE en A. VAN GRUNDERBEEK, "De aansprakelijkheid van aannemers en nutsmaatschappijen bij de beschadiging van ondergrondse kabels en leidingen", *TBO* 2007, nr. 1, 15.

220. Tevens wordt er van de nutsmaatschappij, bij de plaatsing van de elektriciteitskabels en gasleidingen, een zekere zorgvuldigheid verwacht. Een gedeelde aansprakelijkheid tussen de nutsmaatschappij en aannemer is op deze manier mogelijk wanneer ondergrondse elektriciteitskabels of gasleidingen worden geraakt door een foutieve ligging en de aannemer zich niet kan beroepen op onoverwinnelijke dwaling.⁴⁴⁵

221. De rechtspraak van het gerechtshof Amsterdam⁴⁴⁶ is een voorbeeld uit het Nederlands recht waar de nutsmaatschappij aansprakelijk gesteld werd. Zo moet de netbeheerder de nodige zorg besteden aan de kwaliteit van de KLIC-tekening gezien de ernstige gevolgen en de omvang van de schade bij beschadiging van een ondergrondse elektriciteitskabel of gasleiding.⁴⁴⁷

1.1.2. Schade en schadebegroting

222. Schade is de negatieve uitkomst tussen de vergelijking van de toestand waar de benadeelde zich zou bevonden hebben zonder de onrechtmatige daad en de toestand waar de benadeelde zich actueel in bevindt door de onrechtmatige daad.⁴⁴⁸

(1) Voorwaarden

223. De benadeelde van schade moet voldoen aan bepaalde voorwaarden vooraleer hij zijn schade vergoed krijgt. De ingestelde vordering tot schadevergoeding heeft namelijk pas kans op slagen wanneer de benadeelde in zijn subjectief recht of belang is gekrenkt. Bovendien moet hij ook een rechtmatig belang hebben om de vergoeding te vorderen. Dit belang wordt beoordeeld op het tijdstip van het schadeverwekkend feit, dit is doorgaans bij de beschadiging van de ondergrondse elektriciteitskabels of gasleidingen. De schade moet vervolgens ook zeker zijn maar niet actueel. Veronderstellingen of gissingen zijn uitgesloten maar toekomstige schade kan wél in overweging genomen worden, net zoals in het Nederlands recht⁴⁴⁹. Tenslotte moet het ook gaan over persoonlijke schade, een *actio popularis* is namelijk naar Belgisch recht niet toegelaten. Thans zijn *class-actions* of vorderingen tot collectief herstel wel mogelijk in geval van massaschade.⁴⁵⁰ Zo kan er verwezen worden naar de gasramp in Gellingen die de nood van dergelijk collectief herstel heeft aangeduid (zie *supra* nr. 1).⁴⁵¹ De Wet Collectieve Afwikkeling Massaschade (hierna: WCAM) maakt dergelijke *class-actions* ook mogelijk naar Nederlands recht.⁴⁵²

(2) Soorten schade

224. Traditioneel kunnen de soorten schade ingedeeld worden in personenschade en zaakschade.

⁴⁴⁵ D. ABBELOOS en W. ABBELOOS, *o.c. De Verz.* 2005, 17 met talrijke verwijzingen naar rechtspraak; M. DEBAENE en A. VAN GRUNDERBEEK, "De aansprakelijkheid van aannemers en nutsmaatschappijen bij de beschadiging van ondergrondse kabels en leidingen", *TBO* 2007, nr. 1, 16.

⁴⁴⁶ Gerechtshof Amsterdam 17 juli 2012, ECLI:NL:GHAMS:2012:BX3757, *RVR* 2012/107.

⁴⁴⁷ S.J.H. VAN DE KANT en P. VAN HUIZEN, "Kabel- en Leidingschade. De hoofdlijnen uit 6 jaar jurisprudentie", *NTE* 2014 nr. 5/6, (204), 207.

⁴⁴⁸ S. STIJNS en I. SAMOY, *Leerboek verbintenissenrecht – boek 1bis*, Brugge, Die Keure, 2020, 125.

⁴⁴⁹ Art. 6:105 NBW.

⁴⁵⁰ S. STIJNS en I. SAMOY, *Leerboek verbintenissenrecht – boek 1bis*, Brugge, Die Keure, 2020, 127-129 en 131-132.

⁴⁵¹ S. VOET, *Een Belgische vertegenwoordigende collectieve rechtsovereenkomst*, Morsel, Intersentia, 2012, 52.

⁴⁵² B. ALLEMEERSCH en S. VOET, "De rechtsovereenkomst tot collectief herstel: een Belgische class action voor consumenten", *RW* 2014-15, nr. 17, 644.

Personenschade is schade aan de fysieke of fysieke integriteit van de benadeelde.⁴⁵³ Dit is bijvoorbeeld mogelijk wanneer de benadeelde door een gasexplosie een ledemaat heeft verloren waarbij de gasexplosie werd veroorzaakt door de beschadiging van een ondergrondse elektriciteitskabel of gasleiding.

Zaakschade is dan schade aan de goederen van de benadeelde.⁴⁵⁴ Dit is bijvoorbeeld mogelijk wanneer de beschadiging van een elektriciteitskabel kortsluiting veroorzaakt en er zo brand ontstaat.

Bovendien kan aan deze soorten schade economische schade verbonden zijn. Dit zijn de economische gevolgen zoals winstderving, verlies van inkomsten of kosten die de benadeelde moet maken, ten gevolge van personenschade of zaakschade. Zo kan het verlies van een ledemaat de arbeidsongeschiktheid met zich meebrengen waardoor er inkomsten worden gederfd.⁴⁵⁵

225. Thans kan economische schade ook los staan van schade aan goederen of lichamelijke schade. Naar Belgisch recht wordt namelijk de zuiver economische schade aanvaard.⁴⁵⁶ Hierbij kan bijvoorbeeld verwezen worden naar het voorbeeld van de stroomonderbreking bij de zuivelfabriek waarbij een hele productielijn weggegooid moest worden ten gevolge van een stroomonderbreking en hierdoor inkomsten verloren gingen (zie *supra* nr. 1).⁴⁵⁷

226. Verder kan de benadeelde ook *morele schade* lijden. Morele schade is de krenking van iemands welbehagen, genegenheid of samenzijn met geliefden. Zo kan het verlies van een dierbare bij een gasexplosie of een brand, ten gevolge van een kortsluiting door de beschadiging van een elektriciteitskabel, gezien worden als morele schade.⁴⁵⁸ Morele schade kan ook bestaan uit geleden lichamelijke schade. Zo kan het verlies van een ledemaat het welbehagen van de benadeelde krenken omdat hij bijvoorbeeld fysieke pijn hiervan heeft.⁴⁵⁹

227. Tot slot wordt er een onderscheid gemaakt tussen rechtstreekse schade, die de benadeelde zelf lijdt en onrechtstreekse schade die derden ten gevolge van de schade aan de benadeelde ondervinden. Zo zal een afgebrand huis eerder rechtstreekse schade inhouden en morele schade wegens verlies van een dierbare onrechtstreekse schade.⁴⁶⁰

⁴⁵³ S. STIJNS en I. SAMOY, *Leerboek verbintenissenrecht – boek 1bis*, Brugge, Die Keure, 2020, 134; B. WEYTS, "Economische schade", *R.D.C.-T.B.H.*, 2013/10, 1014.

⁴⁵⁴ S. STIJNS en I. SAMOY, *Leerboek verbintenissenrecht – boek 1bis*, Brugge, Die Keure, 2020, 134; H. BOCKEN, I. BOONE en M. KRUIHOF, "Schade: een aantasting van juridisch beschermde belangen" in *Inleiding tot het schadevergoedingsrecht. Buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht en andere schadevergoedingsstelsels*, Brugge, die Keure / la Charte, 2014, (46), 61; B. WEYTS, "Economische schade", *R.D.C.-T.B.H.*, 2013/10, 1014.

⁴⁵⁵ H. BOCKEN, I. BOONE en M. KRUIHOF, "Schade: een aantasting van juridisch beschermde belangen" in *Inleiding tot het schadevergoedingsrecht. Buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht en andere schadevergoedingsstelsels*, Brugge, die Keure / la Charte, 2014, (46), 61-63; B. WEYTS, "Economische schade", *R.D.C.-T.B.H.*, 2013/10, 1016.

⁴⁵⁶ B. WEYTS, "Economische schade", *R.D.C.-T.B.H.*, 2013/10, 1016; H. BOCKEN, I. BOONE en M. KRUIHOF, "Schade: een aantasting van juridisch beschermde belangen" in *Inleiding tot het schadevergoedingsrecht. Buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht en andere schadevergoedingsstelsels*, Brugge, die Keure / la Charte, 2014, (46), 61-63.

⁴⁵⁷ Kh. Dendermonde 8 maart 2012, *RABG* 2014, nr. 2, 107, noot S. HEIRBRANT.

⁴⁵⁸ S. STIJNS en I. SAMOY, *Leerboek verbintenissenrecht – boek 1bis*, Brugge, Die Keure, 2020, 134.

⁴⁵⁹ H. BOCKEN, I. BOONE en M. KRUIHOF, "Schade: een aantasting van juridisch beschermde belangen" in *Inleiding tot het schadevergoedingsrecht. Buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht en andere schadevergoedingsstelsels*, Brugge, die Keure / la Charte, 2014, (46), 61-63.

⁴⁶⁰ S. STIJNS en I. SAMOY, *Leerboek verbintenissenrecht – boek 1bis*, Brugge, Die Keure, 2020, 135.

228. Naar Nederlands recht wordt het onderscheid tussen materiële en immateriële schade doorgetrokken. Onder materiële schade wordt eveneens de zuivere vermogensschade als de letsel- en zaakschade verstaan.⁴⁶¹

(3) Schadevergoeding

229. Een geslaagde buitencontractuele vordering van de benadeelde brengt vervolgens de integrale vergoeding van de schade met zich mee. Het doel van de schadevergoeding is, zowel naar Belgisch als Nederlands recht, dat de benadeelde in een zo goed mogelijke toestand wordt teruggebracht als hij zich bevond zonder dat de fout zich heeft voorgedaan. De rechter beoordeelt dit *in concreto*. In België wordt hierbij geen rekening gehouden met andere elementen zoals bijvoorbeeld de financiële toestand van de partijen.⁴⁶² Dit in tegenstelling tot het Nederlands recht waarbij de rechter de integrale schadevergoeding mag matigen wanneer dit onaanvaardbare gevolgen met zich meebrengt, waardoor andere elementen wel een rol spelen bij de beoordeling.⁴⁶³

Het herstel gebeurt ofwel *in natura* of bij *equivalent*. Bij *equivalent* wil zeggen dat de benadeelde een schadevergoeding ontvangt. Deze schadevergoeding wordt enkel toegekend wanneer *herstel in natura* niet mogelijk is.⁴⁶⁴

230. De beoordeling *in concreto* is thans niet absoluut. Zo kan de rechter ook de schade begroten *ex aequo et bono* en dus naar billijkheid. Deze begroting moet hij echter wel motiveren omdat het gaat om een subsidiaire wijze van schadebegroting.⁴⁶⁵

Een *ex aequo et bono* begroting wordt mogelijk gemaakt in kader van schade aan ondergrondse elektriciteitskabels of gasleidingen door de verschillende conventies die er in de sector zijn afgesloten. Zo heeft de verzekeringssector met de elektriciteits⁴⁶⁶- en gasector⁴⁶⁷ afspraken gemaakt over de schadebegroting teneinde een snelle afwikkeling van de schade te bekomen. Dit wordt mogelijk gemaakt doordat de schadebegroting is vastgelegd en de focus ten volle kan gaan naar het aansprakelijkheidsvraagstuk *an sich*. Deze conventies zijn namelijk maatstaven en richtlijnen die de rechter helpen in zijn begroting omdat een mathematische benadering inzake de problematiek van de beschadiging van ondergrondse kabels of leidingen vaak onmogelijk is.

⁴⁶¹ C.H. SIEBURGH, "Rechtsvergelijking" *Mr. C. Assers Handleiding tot de beoefening van het Nederlands Burgerlijk Recht. 6. Verbintenissenrecht. Deel II. De verbintenis in het algemeen, tweede gedeelte*, Deventer, Wolters Kluwer, 2017, nr. 16.

⁴⁶² België: S. STIJNS en I. SAMOY, *Leerboek verbintenissenrecht – boek 1bis*, Brugge, Die Keure, 2020, 136; V. SAGAERT, *Beginselen van Belgisch privaatrecht v. goederenrecht*, Mechelen, Kluwer, 2014, 234; T. VANSWEEVELT en B. WEYTS, "Schade en schadeloosstelling" in *Handboek Buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht*, Mortsel, Intersentia, 2009, (629), 667.

Nederland: C.H. SIEBURGH, "Schadevergoeding strekt ertoe schuldeiser te brengen in toestand zonder schadeveroorzakend feit" in *Mr. C. Assers Handleiding tot de beoefening van het Nederlands Burgerlijk Recht. 6. Verbintenissenrecht. Deel II. De verbintenis in het algemeen, tweede gedeelte*, Deventer: Wolters Kluwer 2017, nr. 31.

⁴⁶³ Art. 6:109 NBW; T. VANSWEEVELT en B. WEYTS, "Schade en schadeloosstelling" in *Handboek Buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht*, Mortsel, Intersentia, 2009, (629), 667.

⁴⁶⁴ S. STIJNS en I. SAMOY, *Leerboek verbintenissenrecht – boek 1bis*, Brugge, Die Keure, 2020, 136.

⁴⁶⁵ *Ibid.*, 130.

⁴⁶⁶ BVVO-CETS: Het Belgisch Verbond van verzekeringsondernemingen – Comité voor technische studie der Productie en Distributie van Elektriciteit in België.

⁴⁶⁷ BVVO-FIGAS: Het Belgische Verbond van Verzekeringsondernemingen (BVVO) heet thans Assuralia. De beroepsfederaties CETS en FIGAS zijn opgegaan in Synergrid.

Bovendien zijn deze conventies in het bijzonder interessant omdat ze als een algemeen gebruik zijn aanvaard en beschouwd worden als een *“onpartijdige en deskundige manier”* om de omvang van de schade te begroten⁴⁶⁸. Hierdoor kunnen ook schadeveroorzakers die niet zijn toegetreden tot de conventie zich naar analogie op beroepen.

Zo oordeelde de rechtspraak meermaals⁴⁶⁹ dat: *“een factuur opgesteld conform de BVVO-CETS overeenkomst alle waarborgen van objectiviteit en billijkheid biedt, zelfs ten opzichte van partijen die niet toegetreden zijn.”* De rechtbank van koophandel te Gent⁴⁷⁰ oordeelde zelfs dat: *“de overeenkomst BVVO-CETS de meest billijke en adequate waarborg biedt inzake objectiviteit van de vaststelling der geleden schade.”* Deze conventies voorzien verder ook in een forfaitaire vergoeding van de bijstandskosten die een benadeelde onlosmakelijk lijdt bij schade aan onderliggende elektriciteitskabels en gasleidingen. Bovendien is er rechtspraak die oordeelt dat deze forfaitaire vergoeding vermoed wordt de werkelijk geleden kost te dekken.⁴⁷¹

231. Naar Nederlands recht wordt de schade begroot volgens artikel 6:97 NBW. Dit artikel bepaalt dat de rechter de schade begroot *“op de wijze die het meest met de aard ervan in overeenstemming is.”* Enkel wanneer deze begroting niet mogelijk is kan de rechter de schade schatten. Bij zaakschade wordt dit ingevuld door een geldbedrag dat gelijk gesteld wordt met de herstelkosten. Wanneer bijvoorbeeld een elektriciteitskabel geraakt wordt bij graafwerkzaamheden dan staat dit gelijk aan de kosten die de nutsmaatschappij moet maken om de storing op te lossen, zoals het inzetten van medewerkers.⁴⁷²

1.1.3. Oorzakelijk verband

232. Het verhalen van de geleden schade door de benadeelde is pas mogelijk wanneer er een oorzakelijk verband is tussen de fout en de schade. Hiermee komen we tot de laatste voorwaarde die mee bepaalt als een vordering tot schadevergoeding kans heeft op slagen binnen de klassieke foutaansprakelijkheid.

i. Invulling voorwaarde

233. In het Belgisch recht bepaalt de *conditio sine qua non-test* of er een oorzakelijk verband is tussen de fout en de schade. Deze test houdt in dat bij het wegdenken van de fout de schade zich niet zou hebben voorgedaan zoals deze zich *in concreto* heeft voorgedaan. De fout wordt in deze test dus gezien als een noodzakelijke voorwaarde voor de geleden schade.

234. Het Hof van Cassatie erkent bovendien de slachtoffervriendelijke *equivalentieleer* die tot een ruime aansprakelijkheid leidt.⁴⁷³ Deze leer is tegengesteld aan de leer die van toepassing is in het

⁴⁶⁸ Pol. Antwerpen 22 maart 1991, *Iuvis* 1993, 90; Pol. Doornik 26 maart 1997, *Iuvis* 1997, 760.

⁴⁶⁹ Brussel 23 maart 2005, *Iuvis*, 2008, (1649) 1649; Kh. Gent 2 juni 2005, *Iuvis*, (1655) 1655.

⁴⁷⁰ Kh. te Gent 7 september 2005, *Iuvis* (1667) 1667.

⁴⁷¹ Dendermonde 20 april 1990, *Iuvis* 1993, 77; Gent (16^e kamer) 3 april 2015; Vred. Dinant 28 juni 1993, *Iuvis* 1994, 237; L. VAN PARYS, “Ondergrondse kabels en leidingen” in I. DE KNIJF, *Bouwrecht: van A(anneming) tot Z(akenrecht)*, Gent, Larcier, 2009, (85) 105-106; G. LENSSENS, “De invordering van bijstandskosten door exploitanten van openbare nutsleidingen”, *Iuvis* 2000, 1043.

⁴⁷² HR 21 februari 2020, *NJ* 2020/247, noot S.D. LINDEBERGH.

⁴⁷³ Cass. 8 januari 2018, C.17.0075.F; Cass. 24 maart 2005, *Arr. Cass.* 2005, 703, *Pas.* 2005, 703, *RGAR* 2007, 1482, noot; Cass. 24 maart 1999, *Arr. Cass.* 1999, 429, *Pas.* 1999, 441, *RW* 2001-02, 481; S. STIJNS en I. SAMOY, *Leerboek*

Nederlands recht. Daar wordt het oorzakelijk verband ingevuld door de *leer van de toerekening naar redelijkheid*. Dit houdt in dat de rechter onderzoekt als het wel "redelijk" is dat de fout toegerekend wordt aan de schade.⁴⁷⁴ Dit terwijl de theorie van de *equivalentieleer*, in het Belgisch recht, inhoudt dat elke gebeurtenis waarbij er geen schade zou zijn, indien die gebeurtenis zich niet had voorgedaan, gezien wordt als oorzaak. Alle noodzakelijke fouten, die door de *conditio sine qua non-test* werden weerhouden, worden dus gezien als oorzaak van de schade. Bovendien zijn deze fouten gelijk aan elkaar en worden ze niet tegen elkaar afgewogen. Het feit dat een fout zwaarder of juist lichter zou zijn dan de andere maakt dus geen verschil.⁴⁷⁵

235. Het bewijs van het oorzakelijk verband moet echter wel door de benadeelde zelf geleverd worden⁴⁷⁶, hij kan dit bovendien op basis van gewichtige vermoedens.⁴⁷⁷ Zo werd een aannemer op basis van gewichtige vermoedens aansprakelijk gesteld voor de beschadiging van een elektriciteitskabel. De aannemer moest namelijk een woning aansluiten op het rioleringsnet. De beschadigde elektriciteitskabel bevond zich juist boven dit rioleringsnet en de aannemer kon bovendien niet aantonen dat er na hem een derde nog werken had uitgevoerd.⁴⁷⁸ Het hof van beroep te Antwerpen oordeelde dan weer in een andere zaak dat de beschadiging van een elektriciteitskabel door een machine vermoed wordt veroorzaakt te zijn door de aannemer die op het moment van de kortsluiting graafwerken uit aan het voeren was. Dit vermoeden kan namelijk als zwaarwichtig gezien worden dat de schade door deze graafmachine werd veroorzaakt.⁴⁷⁹

ii. *Verbreken van de causaliteit*

236. De toepassing van de *equivalentieleer* maakt dat verschillende gebeurtenissen in oorzakelijk verband kunnen staan met de schade. In het Belgisch aansprakelijkheidsrecht zijn er bepaalde hypothesen waarbij er onderzocht wordt of een zogenaamde *tussenkomende factor* causaliteitverbrekend werkt. Dit heeft dan ook tot gevolg dat, ondanks de voorwaarde van het oorzakelijk verband is bewezen, er nog geen zekerheid is dat de benadeelde van schade effectief deze schade volledig kan verhalen op de aansprakelijke actor.⁴⁸⁰

237. In België wordt als causaliteitverbrekende factor enkel de opzettelijke fout van de benadeelde zelf in overweging genomen. Indien de benadeelde van de schade van ondergrondse elektriciteitskabels of gasleidingen een eigen fout heeft begaan dan wordt de aansprakelijkheid

verbintenissenrecht – boek 1bis, Brugge, Die Keure, 2020, 142; H. BOCKEN, I. BOONE m.m.v. M. KRUIJTHOF, *Inleiding tot het schadevergoedingsrecht: buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht en andere schadevergoedingsstelsels*, Brugge, Die Keure, 2014, 64-68; P. VAN OMMESLAGHE, *Droits des obligations, t.2*, 2010, 1557; B. DUBUISSON, "Jurisprudence récente de la Cour de Cassation sur la relation causale", *JT* 2010 (746) 746; B. DUBUISSON, V. CALLEWAERT, B. DE CONINCK en G. GATHEM, *La responsabilité civile. Chronique*, 2009, 322 e.v.

⁴⁷⁴ België: S. STIJNS en I. SAMOY, *Leerboek verbintenissenrecht – boek 1bis*, Brugge, Die Keure, 2020, 142; W. VANDENBUSSCHE, "Bewijs bij aansprakelijkheid uit onrechtmatige daad" in *Bewijs en onrechtmatige daad*, 1e editie, Brussel, Intersentia, 2017 (99) 122; Nederland: Art. 6:98 NBW.

⁴⁷⁵ S. STIJNS en I. SAMOY, *Leerboek verbintenissenrecht – boek 1bis*, Brugge, Die Keure, 2020, 142.

⁴⁷⁶ Art. 8.4 BW.

⁴⁷⁷ Art. 8.29 BW; M. SCHOUPS en S. BUSSCHER, "De buitencontractuele en foutloze aansprakelijkheid van de aannemer" in *Privaatrechtelijke aanneming van bouwzaken*, Mortsel, Intersentia, 2016 (103) 106-107; T. VANSWEEVELT en B. WEYTS, *Handboek Buitencontractueel Aansprakelijkheidsrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2009, 763, nr. 1220; M. VAN QUICKENBORNE, *Oorzakelijk verband tussen onrechtmatige daad en schade*, Mechelen, Kluwer, 2007, 13-14.

⁴⁷⁸ Rb. Leuven 21 april 1993, *Iuvis* 1999, 1014.

⁴⁷⁹ Antwerpen 26 mei 1997, *Iuvis* 1999, 1173; M. APS, "Aansprakelijkheid bij beschadiging van gas- en elektriciteitsleidingen – overzicht van recente rechtspraak", *Bb & b* 2006, afl. 2, 155.

⁴⁸⁰ S. STIJNS EN I. SAMOY, *Leerboek verbintenissenrecht – boek 1bis*, Brugge, Die Keure, 2020, 144.

verdeeld. De benadeelde zal dus van de betrokken aansprakelijke actor niet de volledige schade vergoed krijgen. Bovendien heeft de benadeelde van schade een *schadebeperkingsplicht*⁴⁸¹. De benadeelde moet als "een redelijk omzichtige persoon in dezelfde omstandigheden geplaatst" redelijke maatregelen nemen om schade te beperken. Het nalaten om deze maatregelen te nemen kan een fout uitmaken in de zin van artikelen 1382 en 1383 oud BW.⁴⁸²

238. Hypothesen die niet gezien worden als causaliteitverbrekend zijn dan weer: (1) de samenloop van de fout van de aansprakelijke actor met een derde. In dat geval zijn beide *in solidum aansprakelijk* (zie *infra* nrs. 259 e.v.). Verder wordt ook als niet-causaliteitverbrekend beschouwd: (2) Een niet-foutieve handeling van de benadeelde, (3) toevallige factoren zoals overmacht, (4) voorbeschiktheid van de benadeelde en (5) de zelfstandige juridische oorzaak.⁴⁸³

1.2. Kwalitatieve aansprakelijkheid

239. De benadeelde kan ook iemand kwalitatief aansprakelijk stellen. Dit wil zeggen dat hij iemand kan aanspreken omwille van de schade veroorzaakt door personen of zaken waarvoor men instaat. Hier geldt het weerlegbaar vermoeden van fout. Met andere woorden moet de benadeelde *niet actief* een fout bewijzen, zoals wel het geval is bij de persoonlijke aansprakelijkheid. De aansprakelijke, die zich wil bevrijden, moet een tegenbewijs leveren indien dit mogelijk is.⁴⁸⁴

240. Naar Nederlands recht is dergelijke kwalitatieve aansprakelijkheid eveneens mogelijk, louter omwille van de hoedanigheid van die persoon zonder dat er een *fout* bewezen moet worden.⁴⁸⁵

1.2.1. *Voor personen waarvoor men instaat*

241. Zo kan de betrokken actor, zoals een aannemer, buitencontractueel aangesproken worden door de benadeelde wanneer zijn hulppersoon een fout heeft begaan op grond van artikel 1384, derde lid oud BW. Met hulppersoon wordt doorgaans de werknemer bedoeld maar zoals hierboven besproken kan de hulppersoon ook een onderaannemer zijn. De betrokken actor kan enkel pas aangesproken worden indien de fout is begaan in de "bediening" en de fout ook met deze bediening, al is het onrechtstreeks, in verband staat.⁴⁸⁶

242. Naar Nederlands recht is de kwalitatieve aansprakelijkheid voor hulppersonen geregeld in de artikelen 6:170 t.e.m. 6:172 NBW.⁴⁸⁷

⁴⁸¹ Dit is een bijzondere toepassing van het leerstuk van de eigen fout van het slachtoffer.

⁴⁸² *Ibid.*, 146-148.

⁴⁸³ *Ibid.*, 145, 148-151.

⁴⁸⁴ Art. 1384 e.v. oud BW.

⁴⁸⁵ F.T. OLDENHUIS en A. KOLDER, "Kroniek kwalitatieve aansprakelijkheid voor personen en zaken", *AV&S* 2012/3.

⁴⁸⁶ Antwerpen 8 maart 1989, *RW* 1991-92, 920; B. WEYTS en T. VANSWEEVELT, "De verhouding contractueel en buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht: samenloop en coëxistentie" in *Handboek buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht*, Mortsel, Intersentia, 2009, (83) 91; F. BURSENS, "Aansprakelijkheid tegenover derden" in *Handboek aannemingsrecht (gebonden)*, Mortsel, Intersentia, 2019, (269) 275.

⁴⁸⁷ F.T. OLDENHUIS en A. KOLDER, "Kroniek kwalitatieve aansprakelijkheid voor personen en zaken", *AV&S* 2012/3.

1.2.2. Voor zaken die men in bewaring heeft

243. De betrokken actoren kunnen ook op grond van artikel 1384, eerste lid oud BW aangesproken worden als de bewaarder van een gebrekkige zaak. De benadeelde dient dan aan te tonen dat de betrokken actor de bewaarder is van de gebrekkige zaak waardoor hij schade heeft geleden.⁴⁸⁸

244. Als bewaarder wordt diegene in aanmerking genomen die de zaak *gebruikt, het genot heeft of de zaak onder zich houdt* in een feitelijke, concrete situatie. Hij doet dit bovendien voor eigen rekening.⁴⁸⁹ De bewaarder heeft eveneens de bevoegdheid om toezicht, leiding en controle uit te voeren over de desbetreffende zaak. Het tijdstip om te bepalen wie de bewaarder is van een zaak, is het tijdstip dat de schade is ontstaan.⁴⁹⁰

245. Onder gebrekkige zaak wordt een abnormaal kenmerk verstaan dat schade kan veroorzaken. Het abnormaal gebrek is er enkel indien elke andere oorzaak dan een gebrek voor die gedraging, uitgesloten kan worden.⁴⁹¹

246. Zo kan de eigenaar van een elektriciteitscabine als bewaarder van een gebrekkige zaak beschouwd worden voor het binnendringen van een rat waardoor de elektriciteitskabels werden doorgebeten en dit geleid heeft tot een tijdelijke stroomonderbreking⁴⁹². De rechtbank van Nijvel⁴⁹³ oordeelde dan weer dat eigenaar van een boom eveneens als bewaarder aansprakelijk gesteld kan worden indien een gebrek aan snoeibeurten zorgt dat de takken van de boom de elektriciteitslijn doorsnijdt. Zo kon de nutsmaatschappij dan weer niet als bewaarder van een gebrekkige zaak beschouwd worden wanneer een gasmeter bij de plaatsing geen enkel lek vertoonde en waarbij een vreemde oorzaak, die aanleiding gaf tot een gasexplosie, niet werd uitgesloten. De nutsmaatschappij kan bovendien ook niet als bewaarder aanschouwd worden van een gasmeter in een woning⁴⁹⁴.

247. Bij de rechtspraak inzake de boom kan het gebrek bijvoorbeeld beoordeeld worden doordat de in groep staande andere bomen niet neervallen bij een niet-abnormale windkracht⁴⁹⁵. Hetzelfde geldt ook voor het wegwaaien van een dak waardoor elektriciteitskabels geraakt worden⁴⁹⁶. Tot slot werd er ook geoordeeld dat er sprake is van een gebrek in een zaak bij een brand veroorzaakt door zelfontbranding⁴⁹⁷.⁴⁹⁸

⁴⁸⁸ M. APS, "Aansprakelijkheid bij beschadiging van gas- en elektriciteitsleidingen – overzicht van recente rechtspraak", *Bb & b* 2006, afl. 2, 153.

⁴⁸⁹ Cass. 11 september 1980, *Arr. Cass.* 1980-1981, 26; Cass. 4 april 1986, *Arr. Cass.* 1985-1986, 1050; Cass. 25 maart 1999, *Arr. Cass.* 1999, 183; M. APS, "Aansprakelijkheid bij beschadiging van gas- en elektriciteitsleidingen – overzicht van recente rechtspraak", *Bb & b* 2006, afl. 2, 153.

⁴⁹⁰ F. BURSENS, "Aansprakelijkheid tegenover derden" in *Handboek aannemingsrecht (gebonden)*, Mortsels, Intersentia, 2019, (269) 276.

⁴⁹¹ Cass. 7 oktober 2016, *TBO* 2017, 61; F. BURSENS, "Aansprakelijkheid tegenover derden" in *Handboek aannemingsrecht (gebonden)*, Mortsels, Intersentia, 2019, (269) 275.

⁴⁹² Gent 11 december 1988, *Iuvis* 2001, 1232.

⁴⁹³ Rb. Nijvel 19 augustus 1997, *Iuvis* 1998, 850.

⁴⁹⁴ Rb. Antwerpen 2 december 1997, *Iuvis* 1999, 982.

⁴⁹⁵ Rb. Hasselt 10 februari 1992, *Iuvis*, 1997, 749.

⁴⁹⁶ Vred. Herentals, 21 juni 1994, *Iuvis* 1997, 753.

⁴⁹⁷ Rb. Nijvel 18 mei 1998, *Iuvis* 2000, 1076.

⁴⁹⁸ M. APS, "Aansprakelijkheid bij beschadiging van gas- en elektriciteitsleidingen – overzicht van recente rechtspraak", *Bb & b* 2006, afl. 2, 154.

248. De kwalitatieve aansprakelijkheid voor zaken naar Nederlands recht is geregeld in de artikelen 6:173 t.e.m. 6:181 NBW.

2. Foutloze aansprakelijkheid – Bovenmatige burenhinder

249. Iemand die eigenaar is van een stuk grond of onroerend goed, of die een attribuut van dit eigendomsrecht heeft, kan de uitoefening daarvan niet als een vrijgeleide zien om te doen en laten wat hij wil naar eigen goeddunken. Anderen, namelijk de *naburen*, kunnen door de uitoefening van het eigendomsrecht van iemand anders nadelige gevolgen ondervinden. Omwille van die reden heeft het Hof van Cassatie zich daarom in zijn *Kanaal- en Schoorsteenarresten*⁴⁹⁹ uitgesproken over de uitoefening van deze eigendomsrechten en de lasten daaraan verbonden. Deze rechtspraak staat thans bekend als de leer van de *bovenmatige burenhinder* die zijn grondslag vindt in artikel 544 oud BW.⁵⁰⁰

250. De leer van de *bovenmatige burenhinder* is een toepassing van de foutloze aansprakelijkheid. Dit wil zeggen dat de benadeelde geen fout moet aantonen.⁵⁰¹ Het is namelijk zo dat er een zeker evenwicht tussen de verschillende *naburen* gerespecteerd moet worden. Zo dienen de *naburen* de normale lasten die voortvloeien uit de nabuurschap te verdragen. Wanneer deze normale last overschreden wordt, door het handelen of het nalaten van de *nabuur*, en er hierdoor een hinder optreedt, moet dit evenwicht hersteld worden. Wanneer er sprake is van een dergelijk overschrijding wordt aan de soevereine beoordeling van de rechter overgelaten.⁵⁰² Het bewijs van het bovenmatig karakter van de hinder dient wel geleverd te worden door de benadeelde, die dit met alle bewijsmiddelen kan doen.⁵⁰³ Het evenwicht kan dan hersteld worden door een *passende en billijke compensatie* ten laste van diegene die de hinder ondervindt. In het nieuw burgerlijk wetboek heeft de wetgever er echter voor gekozen om in artikel 3.102⁵⁰⁴ de mogelijke remedies, die de benadeelde heeft, op te sommen. Deze remedies bestaan uit een geldelijke compensatie, een vergoeding van kosten om de hinder tot een normale last te herleiden, het bevel tot staken van de werkzaamheden of het nemen van maatregelen op het "hinderlijke goed" waardoor de hinder terug tot zijn normale niveau herleid kan worden. Een hiërarchie bij de toepassing van deze remedies is er echter niet.⁵⁰⁵ Wanneer deze mogelijke remedies vergeleken worden met de remedie die de benadeelde heeft bij een vordering op grond van artikelen 1382 e.v. oud BW valt het op dat bij de toepassing van de leer van de *bovenmatige burenhinder* de geleden schade niet noodzakelijk integraal vergoed wordt (zie *supra* nr. 229).⁵⁰⁶ Bovendien moet er eerst een oorzakelijk verband

⁴⁹⁹ Cass. 6 april 1960, *Arr. Cass.* 1960, 722, *Pas.* 1960, I, 915, concl. Adv. Gen. MAHAUX, *JT* 1960, 339, noot J. DE MEULDER, *RCJB* 1960, 257, noot J. DABIN, *RGAR* 1960, nr. 6.557, noot R. DALCQ.

⁵⁰⁰ Artikel 544 oud BW wordt thans vervangen door art. 3.101 BW met ingang van 1 september 2021.

⁵⁰¹ S. STIJNS, *Verbindenissenrecht boek Ibis*, Brugge, die Keure, 2013, 33; T. VANSWEEVELT en B. WEYTS, *Handboek buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2009, 13.

⁵⁰² Cass. 21 december 1961, *Pas.* 1962, I, 480; V. SAGAERT, *Beginnelsen van Belgisch privaatrecht v. goederenrecht*, Mechelen, Kluwer, 2014, 236.

⁵⁰³ Brussel 19 april 2004, *RG AR* 2006, nr. 14118; V. SAGAERT, *Beginnelsen van Belgisch privaatrecht v. goederenrecht*, Mechelen, Kluwer, 2014, 236.

⁵⁰⁴ Treedt in werking op 1 september 2021.

⁵⁰⁵ V. SAGAERT, "De hervorming van het goederenrecht", *TPR* 2020, 537.

⁵⁰⁶ V. SAGAERT, *Beginnelsen van Belgisch privaatrecht v. goederenrecht*, Mechelen, Kluwer, 2014, 230-234.

worden aangetoond tussen het handelen of het nalaten en de geleden schade die is ontstaan door de evenwichtsoverschrijding.⁵⁰⁷

251. De toepassing van deze leer is interessant bij schade veroorzaakt door allerlei bouwactiviteiten, zoals schade die voortkomt uit de beschadiging van onderliggende elektriciteitskabels en gasleidingen.⁵⁰⁸ Op basis van deze leer is het namelijk mogelijk om de bouwheer aan te spreken. Via deze leer kan echter niet de aannemer, noch de architect aangesproken worden aangezien zij geen attribuut hebben van het eigendomsrecht.⁵⁰⁹

Het nieuw Burgerlijk Wetboek voert bovendien een wettelijk vermoeden in ten aanzien van de bouwheer. Hinder die voortvloeit uit werkzaamheden die hij expliciet of stilzwijgend heeft toegelaten zijn namelijk aan hem toerekenbaar.⁵¹⁰

252. De benadeelde blijft echter wel de keuze hebben om de vordering tegen de bouwheer via de artikelen 1382 e.v. oud BW in te stellen, aangezien de vordering op grond van de *bovenmatige burenhinder* niet subsidiair is aan de vordering op grond van de klassieke foutaansprakelijkheid. Doorgaans zal de *nabuur* een fout bewijzen via de klassieke foutaansprakelijkheid om zijn schade te verhalen aangezien via deze weg een integrale schadevergoeding wordt toegekend en geen *passende en billijke compensatie*.⁵¹¹ Ondanks dat er hierdoor weinig rechtspraak terug te vinden is, is deze rechtspraak niet onbestaand.

De rechtbank van Brussel heeft zo een nutsmaatschappij van gas, op grond van artikel 544 oud BW, een schadevergoeding toegekend. Zo oordeelde de rechtbank van koophandel te Kortrijk⁵¹² (thans: ondernemingsrechtbank Gent afdeling Kortrijk) ook, dat beschadiging van onderliggende kabels niet tot de normale hinder tussen naburen behoort.⁵¹³

253. Het Nederlands recht regelt het burenenrecht in titel 4 van boek 5 NBW. In het bijzonder bepaalt artikel 5:37 NBW het volgende: “*een eigenaar van een erf mag niet in een mate of op een wijze die volgens artikel 162 van boek 6 onrechtmatig is, aan eigenaars van andere erven hinder toebrengen zoals het verspreiden van rumoer, trillingen, stank, rook of gassen, door het onthouden van licht of lucht of door het ontnemen van steun.*” Hieruit is af te leiden dat eventuele hinder die veroorzaakt wordt, zowel benaderd wordt vanuit het eigendomsrecht als vanuit het

⁵⁰⁷ L. VAN PARYS, “Ondergrondse kabels en leidingen” in I. DE KNIJF, *Bouwrecht: van A(anneming) tot Z(akenrecht)*, Gent, Larcier, 2009, (85-111) 101; H. VANDENBERGHE, *Handboek Zakenrecht*, Leuven, L. Wouters, 2004, 84.

⁵⁰⁸ A.L. VERBEKE e.a., “Aanneming” in V. SAGAERT (ed.), *Vermogensrecht in kort bestek (zesde editie)*, Mortsel, Intersentia, 2020, (400) 425.

⁵⁰⁹ Cass. 28 januari 1965, *RW* 1964-65, 2117, *JT* 1965, 259, noot M. FLAMME, *pas.* 1965, I, 521, concl. Adv. Gen. MAHAUX; Cass. 29 mei 1975, *Arr. Cass.* 1975, 1033, *RW* 1975-76, 915; Gent 12 september 2000, *TBBR* 2000, 681; V. SAGAERT, “De hervorming van het goederenrecht”, *TPR* 2020, 534-535; V. SAGAERT, *Beginselen van Belgisch privaatrecht v. goederenrecht*, Mechelen, Kluwer, 2014, 242.

⁵¹⁰ Art. 3.101§3, tweede lid BW.

⁵¹¹ V. SAGAERT, *Beginselen van Belgisch privaatrecht v. goederenrecht*, Mechelen, Kluwer, 2014, 234-235; M. APS, “Aansprakelijkheid bij beschadiging van gas- en elektriciteitsleidingen – overzicht van recente rechtspraak”, *Bb & b* 2006, afl. 2, 149.

⁵¹² Kh. Kortrijk 4 oktober 1999, *Iuvis* 2004, 1326.

⁵¹³ L. VAN PARYS, “Ondergrondse kabels en leidingen” in I. DE KNIJF, *Bouwrecht: van A(anneming) tot Z(akenrecht)*, Gent, Larcier, 2009, (85) 102.

buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht.⁵¹⁴ Uit de bewoordingen van het artikel is bovendien af te leiden dat het gaat om een futaansprakelijkheid en niet om een foutloze aansprakelijkheid.⁵¹⁵

IV. Samenloop en co-existentie

1. Samenloop

254. Samenloop wil zeggen dat één dezelfde betrokken actor op verschillende gronden aansprakelijk gesteld kan worden. Een aannemer, bijvoorbeeld, kan aangesproken worden wegens een contractuele wanprestatie maar ook op grond van een onrechtmatige daad ten gevolge van de beschadiging van ondergrondse elektriciteitskabels of gasleidingen. Het is zelfs mogelijk dat de benadeelde lichamelijke schade heeft geleden ten gevolge van deze beschadiging waardoor de aannemer ook strafrechtelijk aansprakelijk is voor onopzettelijke slagen en verwondingen, waarbij hetzelfde foutbegrip gehanteerd wordt als bij een vordering op grond van artikelen 1382 en 1883 oud BW. Hiervoor kan verwezen worden naar de gasexplosie te Gellingen (zie *supra* nr. 1).⁵¹⁶

255. Bij samenloop van strafrechtelijke en civielrechtelijke aansprakelijkheid kan de benadeelde kiezen tussen een contractuele dan wel buitencontractuele vordering, er geldt hier namelijk geen samenloopverbod.⁵¹⁷

Hetzelfde kan niet gezegd worden bij samenloop van contractuele en buitencontractuele aansprakelijkheid, in dat geval geldt er namelijk een *relatief* samenloopverbod dat geïntroduceerd is door het reeds besproken *Stuwadoors-arrest*⁵¹⁸. De contractuele relatie wordt door dit verbod beschermd aangezien deze de voorkeur geniet boven die van de buitencontractuele relatie. De rechtsleer beschouwt namelijk deze contractuele relatie als *lex specialis* t.a.v. de onrechtmatige daad.⁵¹⁹ Het zou namelijk oneerlijk zijn moest de benadeelde de keuze hebben tussen de contractuele dan wel buitencontractuele aansprakelijkheid omdat hij dan kan kiezen tussen de mogelijkheid die voor hem materieelrechtelijk het meest voordelig is. In dat geval zou hij bijvoorbeeld kunnen kiezen voor de vordering op grond van de buitencontractuele aansprakelijkheid om een eventueel opgenomen schadebeding of exoneratiebeding te omzeilen.⁵²⁰

Omdat het gaat om een *relatief* samenloopverbod zijn er wel uitzonderingen die een buitencontractuele vordering mogelijk maken⁵²¹. Zo geldt het samenloopverbod niet wanneer de fout zowel een contractuele als buitencontractuele tekortkoming uitmaakt maar enkel niet-

⁵¹⁴ A.C. WIBBENS-DE JONG, "hinder (algemeen)" in *Burenrecht (Monografieën BW nr. B26)*, Deventer: Kluwer 2009, nr. 12.

⁵¹⁵ Zie hiervoor voetnoot 1341 in D. GRUYAERT, *De exclusiviteit van het eigendomsrecht*, 1^e editie, Bruxelles, Intersentia, 2016, 303 waarbij verwezen wordt naar W.H.M. REEHUIS en A.H.T. HEISTERKAMP, *Goederenrecht in Het Nederlands burgerlijk recht/Pitlo*, 3, Deventer, Kluwer, 2012, 140, nr. 181.

⁵¹⁶ S. STIJNS en I. SAMOY, *Leerboek verbintenissenrecht boek 1bis*, Brugge, Die Keure, 2020, 163-164.

⁵¹⁷ S. STIJNS en I. SAMOY, *Leerboek verbintenissenrecht boek 1bis*, Brugge, Die Keure, 2020, 171; B. WEYTS en T. VANSWEEVELT, "De verhouding contractueel en buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht: samenloop en coëxistentie" in *Handboek buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht*, Mortsel, Intersentia, 2009, (83) 106.

⁵¹⁸ Cass. 7 december 1973, Arr.Cass. 1974, 395.

⁵¹⁹ E. DIRIX, *Obligatoire verhoudingen*, Antwerpen, Kluwer, 1984, 62, nr. 75; I. CLAEYS en I. TANGHE, "Uitzonderlijk ook buitencontractuele aansprakelijkheid: samenloop" in *Algemeen contractenrecht (gebonden editie)*, Mortsel, Intersentia, 2021, (481) 481-483.

⁵²⁰ S. STIJNS en I. SAMOY, "De aansprakelijkheidsregimes" in *Leerboek verbintenissenrecht boek 1bis*, Brugge, Die Keure, 2020, 169.

⁵²¹ Cass. 29 september 2006, AR C.03.0502.N; Cass. 17 maart 2017, AR C.16.0283.N.

contractuele schade heeft veroorzaakt. De voorwaarden van samenloop zijn namelijk als volgt: (1) de fout houdt niet alleen een contractuele tekortkoming in maar ook een tekortkoming van de algemene zorgvuldigheidsnorm⁵²² waarbij (2) de fout enkel andere schade heeft veroorzaakt dan die aan de wanprestatie te wijten is.⁵²³

256. Het Nederlands recht lijkt een grote tegenpool te zijn van het Belgisch recht wat betreft samenloop. Waar het Belgisch recht, resoluut en slechts met enkele uitzonderingen, kiest voor de bescherming van de contractuele verhouding bij samenloop van de civielrechtelijke aansprakelijkheid primeert in het Nederlands recht de beschermingsgedachte dat iedere rechtsregel tot zijn recht dient te komen⁵²⁴. Het Nederlands recht ziet niet in hoe uit het bestaan van een overeenkomst bijzondere bescherming afgeleid kan worden⁵²⁵. Toch is het niet zo dat waar samenloop *in beginsel* mogelijk is in het Nederlands recht, dat deze in beperkte mate niet beknót zou kunnen worden. Zo primeert alternativiteit boven cumulatie wanneer samenloop niet zou stroken met de geest van de wet of als niet aanvaardbaar beschouwd wordt. Exclusiviteit is dan weer mogelijk wanneer een regel de toepassing van de andere regel uitsluit of daarop voorrang heeft, dit kan afgeleid worden uit de voorbereidende werken van de rechtsregel.⁵²⁶

Mijns inziens wordt zowel naar het Belgisch als Nederlands recht in grote lijnen dezelfde lading gedekt maar vanuit een ander startpunt. Het Belgisch recht kiest om te starten vanuit een *relatief* samenloopverbod en laat uitzonderlijk samenloop toe. Terwijl het Nederlands recht start van de mogelijkheid van cumulatie maar de mogelijkheid tot samenloop in zekere maten verstrengt door de alternativiteit en exclusiviteit. Het grote verschil blijft, desondanks, wel schuilen in het feit dat de benadeelde naar Nederlands recht een materieelrechtelijk voordeel geniet.

2. Co-existentie

257. Bij co-existentie kan ofwel de benadeelde meerdere actoren voor de geleden schade aanspreken (*actieve co-existentie*) of kan de betrokken actor die een fout heeft gemaakt door verschillende benadeelden aangesproken worden (*passieve co-existentie*).⁵²⁷

258. De *problematiek van de actieve co-existentie* doet zich in kader van schade aan ondergrondse elektriciteitskabels of gasleidingen vooral voor bij de tussenkomst van een onderaannemer.⁵²⁸ Deze problematiek behandelt de vraag als de benadeelde de aannemer kan aanspreken voor de fout en als de benadeelde ook de onderaannemer kan aanspreken. In het *Tiercé Franco Belge-*

⁵²² Cass. 21 juni 2002, AR C.00.0093.F.

⁵²³ I. CLAEYS en I. TANGHE, "Uitzonderlijk ook buitencontractuele aansprakelijkheid: samenloop" in *Algemeen contractenrecht (gebonden editie)*, Morsel, Intersentia, 2021, (481) 481-482.

⁵²⁴ Adv.-gen. G. HARTKAMP, concl. Voor HR 27 april 2001, NJ 2002, 54.

⁵²⁵ F.B. BAKELS, "Aspecten", nr. 38, met verwijzing naar HR 25 oktober 2002, NJ 2004, 556.

⁵²⁶ GROTIUS-POTHIER ONDERZOEKSGROEP, "Een rechtsvergelijkende analyse van de Belgische hervorming van het buitencontractuele aansprakelijkheidsrecht: enkele suggesties voor wetgever en rechter", *TBBR* 2020, nr. 3, 122-159, 132; H. BOCKEN, "Samenloop anders bekeken" in N. CARETTE en B. WEYTS (eds.), *Verantwoord aansprakelijkheidsrecht*, 1^e editie, Bruxelles, Intersentia, 2017, (35), 42-47.

⁵²⁷ S. STIJNS en I. SAMOY, *Leerboek verbintenissenrecht boek 1bis*, Brugge, Die Keure, 2020, 163.

⁵²⁸ S. Stijns, "Samenloop van civielrechtelijke aansprakelijkheidsregimes: quo vadis?" in *Springlevend aansprakelijkheidsrecht*, 2011, nr.20; H. VANDENBERGHE, M. VAN QUICKENBORNE, L. WYNANT en M. DEBAENE, "Overzicht", *TPR* 2000, (1551) 1944, nr. 180; H. VANDENBERGHE, "Overzicht", *TPR* 2011, (349) nr. 266; T. VANSWEEVELT en B. WEYTS, *Handboek buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht*, 2009, 110.

arrest⁵²⁹ heeft het Hof van Cassatie bevestigd dat de aansteller voor de fouten van deze uitvoeringsagent contractueel aansprakelijk gesteld kan worden aangezien hij instaat voor de hulp persoon. In het *Stuwadoorsarrest*⁵³⁰ werd bevestigd dat de benadeelde slechts zeer uitzonderlijk de onderaannemer kan aanspreken. Omdat deze problematiek hierboven uitvoerig werd besproken volstaat een verwijzing hiernaar (zie *supra* nrs. 137 en 200).⁵³¹

V. Aansprakelijkheid in solidum

259. Bij het afsluiten van dit deel is duidelijk geworden dat verschillende actoren op verschillende gronden aangesproken kunnen worden. Doorgaans is de schade niet te wijten aan één fout van één betrokken actor maar hebben meerdere fouten bijgedragen tot de geleden schade, waardoor zijn elk als schuldenaar tegenover de benadeelde-schuldeiser komen te staan.

260. In beginsel geldt de deelbaarheid van de schuld waardoor de benadeelde-schuldeiser de betrokken actoren elk voor hun deel van de schade moet aanspreken en niet voor de gehele schade⁵³². Thans zijn de uitzonderingen op dit principe de ondeelbaarheid, de hoofdelijkheid en de *in solidum*-gehoudenheid. In kader van schade geleden door de beschadiging aan onderliggende elektriciteitskabels en gasleidingen, is voornamelijk de *in solidum*-gehoudenheid belangrijk. Teneinde een goed begrip te hebben over deze gehoudenheid, is het belangrijk om eerst een korte toelichting te geven over de passieve hoofdelijkheid.

Passieve hoofdelijkheid is mogelijk wanneer dit uitdrukkelijk is bedongen⁵³³ of de wet dit heeft voorzien.⁵³⁴ Passieve hoofdelijkheid houdt in dat verschillende aansprakelijke actoren aangesproken kunnen worden voor de gehele schade, die de actoren dan onderling bij elkaar moeten verhalen doordat de betrokken actor die bevrijdend heeft betaald regres kan uitoefenen ten aanzien van de andere actoren. Voor de benadeelde is dit een groot voordeel aangezien hij snel de schade kan verhalen. Indien de passieve hoofdelijkheid niet is bedongen noch wettelijk is bepaald dan biedt de *in solidum*-gehoudenheid een oplossing.

Dankzij de *in solidum*-gehoudenheid kan de schuldeiser-benadeelde, net zoals bij de passieve hoofdelijkheid, één aansprakelijke actor aanspreken voor de gehele schuld. Deze schuldenaar

⁵²⁹ Cass. 29 september 2006, *Pas.* 2006, 1911, *NJW* 2006, 946, noot I. BOONE, *RW* 2006-07, 1717, noot A. VAN OEVELEN, *TBO* 2007, 66, noot K. VANHOVE, *RABG* 2007, 1256 en *TBBR* 2008, 557. Zie ook: Cass. 4 februari 2010, C.09.0246.N, *TBH* 2010, 498.

⁵³⁰ Cass. 7 december 1973, *Arr. Cass.* 1974, 395, *Pas.* 1974, I, 376 en *RW* 1973-74, 1597; Cass. 8 april 1983, *Arr. Cass.* 1982-83, 934n *Pas.* 1983, I, 834 en *RW* 1983-84, 163.

⁵³¹ S. STIJNS en I. SAMOY, *Leerboek verbintenissenrecht boek Ibis*, Brugge, Die Keure, 2020, 182-186; B. WEYTS en T. VANSWEEVELT, "De verhouding contractueel en buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht: samenloop en coëxistentie" in *Handboek buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht*, Mortsel, Intersentia, 2009, (83) 110-111.

⁵³² Art. 1220 oud BW voor erfgenamen van een partij in een verbintenis maar een algemene draagwijdte toegekend in Cass. 10 mei 1979, *Arr. Cass.* 1978-79, 1080, *Pas.* 1979, 1068 en *RPS* 1980, 39, noot; Cass. 5 december 1975, *Arr. Cass.* 1976, 434, *Pas.* 1976, 428, noot, *RW* 1976-77, 277, noot J.H. HERBOTS, *RCJB* 1977, 469, noot DECLERCK-GOLD-FRACHT en *TBH* 1977, 676, noot DECLERCK; H. De Page, *Traité*, III, 1967, nrs. 288-289; Adv.-Gen. F. Dumon, concl. bij Cass. 15 februari 1974, *RW* 1973-74, 1715; R. Kruithof e.a., "Overzicht", *TPR* 1994, nr. 5; P. VAN OMMESLAGHE, De Page, *Traité*, II/3, 2013, nr. 1230; P. WÉRY, *Droit des obligations*, 2, 2016, nr. 415; S. STIJNS EN S. DECLERCQ, "Het algemeen regime van de verbintenis: modaliteiten en overdracht in het nieuwe verbintenissenrecht" in *Themis-cahier* 108, 2019, nr. 40.

⁵³³ Art. 1202, lid 1 oud BW.

⁵³⁴ Art. 1202, lid 2 oud BW.

subrogeert⁵³⁵ bijgevolg in de rechten van de schuldeiser-benadeelde waardoor hij een regresvordering kan instellen ten aanzien van de andere schuldenaren die bevrijd zijn ten aanzien van de schuldeiser-benadeelde. Dit alles op voorwaarde dat de betrokken actoren elk een fout hebben begaan die noodzakelijk is geweest voor de geleden schade. Deze *in solidum*-gehoudenheid is bovendien niet enkel mogelijk bij een samenloop van zuiver buitencontractuele fouten maar ook bij een samenloop van zuiver contractuele fouten of een samenloop van contractuele en buitencontractuele fouten. Het grote verschil met de passieve hoofdelijkheid is wel dat bij de *in solidum*-gehoudenheid er verschillende rechtsbanden zijn en niet-gemeenschappelijke fouten.⁵³⁶

261. Zo oordeelde de rechtbank van Oudenaarde⁵³⁷ in zijn vonnis dat zowel de nutsmaatschappij als de aannemer *in solidum* aansprakelijk waren voor de schadevergoeding van de benadeelde wegens schade aan onderliggende elektriciteitskabels en gasleidingen. De nutsmaatschappij werd aangesproken omwille van de overmaking van foutieve plannen en de aannemer omdat hij nagelaten heeft over te gaan tot de materiële lokalisatie van de kabels. Bovendien kan een exoneratiebeding wel geldig zijn in de contractuele relatie maar niet nadelig zijn voor een derde waardoor de actoren *in solidum* aansprakelijk kunnen zijn⁵³⁸. Het feit dat de aannemer grondwerken zou uitvoeren waardoor de leidingen beschadigd geraken sluit namelijk niet uit dat ook andere actoren wegens schending van hun verplichtingen aansprakelijk zijn.⁵³⁹

Het is bovendien ook mogelijk dat een benadeelde ten aanzien van de eigenaar de schade verhaalt op grond van artikel 544 oud BW en ten aanzien van de aannemer op grond van artikel 1382 e.v. oud BW (zie *supra* nrs. 249 e.v.). Indien beide vorderingen worden toegekend zijn beide partijen dus *in solidum* gehouden tot de vergoeding van de schade.⁵⁴⁰

262. Naar Nederlands recht wordt de pluraliteit van de betrokken actoren en hoofdelijke verbondenheid geregeld door artikelen 6:6 e.v. NBW. Hierin wordt o.a. bepaald dat twee of meer betrokken actoren in gelijke delen, verbonden zijn voor de prestatie op voorwaarde dat een gewoonte of rechtshandeling bepaalt dat er een hoofdelijke verbondenheid is of deze bedongen is⁵⁴¹.

⁵³⁵ Bij een *in solidum*-gehoudenheid is dit op basis van art. 1251, 3° oud BW of de leer van de onrechtvaardige verrijking of wanneer het gaat om een *in solidum*-gehoudenheid bij buitencontractuele aansprakelijkheid op grond van art. 1382 oud BW. In het ontwerp Verbintenissenrecht zijn de regels geformuleerd in de artikelen 5.233 tot 5.247.

⁵³⁶ S. STIJNS, "De modaliteiten van de verbintenis" in *Leerboek verbintenissenrecht- boek 2*, Brugge, Die Keure, 2020, (2) 32-34 en 39-55; M. VANDEBOGAERDE, "Vormen van algehele gehoudenheid" in *Pluraliteits van schuldenaars bij verbintenissen*, Brugge, Die Keure, 2015, (23) 44.

⁵³⁷ Rb. Oudenaarde 27 juni 2001, *T. Aann.* 2002, 323.

⁵³⁸ Vred. Beringen, 24 mei 1996, *Iuvis* 2000, 1199.

⁵³⁹ M. APS, "Aansprakelijkheid bij beschadiging van gas- en elektriciteitsleidingen – overzicht van recente rechtspraak", *Bb & b* 2006, afl. 2, 149.

⁵⁴⁰ V. SAGAERT, *Beginselen van Belgisch privaatrecht v. goederenrecht*, Mechelen, Kluwer, 2014, 234-235.

⁵⁴¹ Art. 6:6, 1^e en 3^e lid NBW.

Deel III: verschillende schadevergoedingsmechanismen waarop de benadeelde zich kan beroepen

263. In dit laatste deel zal er verder ingegaan worden op het feit dat de benadeelde ook andere bronnen heeft waarmee hij zijn schade kan verhalen zoals de aanvullende en alternatieve schadevergoedingsmechanismen.⁵⁴²

I. De aansprakelijkheidsverzekering als aanvullend schadevergoedingsmechanisme

264. Zowel naar Belgisch recht als naar Nederlands recht⁵⁴³ kan de aansprakelijke actor een aansprakelijkheidsverzekering afsluiten. Het doel van een aanvullend schadevergoedingsstelsel is om de schade te verschuiven. Dit kan via een aansprakelijkheidsverzekering. De betrokken actor zal zo als *potentieel aansprakelijke* de kans dat hij schade moet vergoeden wegens zijn fout verzekeren. De schade verschuift dan naar de verzekeraar, die de schade zal vergoeden. Hieronder zal blijken dat sommige actoren verplicht zijn naar Belgisch recht om hun aansprakelijkheid te verzekeren.⁵⁴⁴

1. Aard van de aansprakelijkheidsverzekering

1.1. Welke aansprakelijkheid wordt gedekt

265. De grondslag van de aansprakelijkheidsverzekering is terug te vinden in artikel 141 Wet Verzekeringen, waaruit twee belangrijke bestanddelen ontleed kunnen worden. Ten eerste zal een aansprakelijkheidsverzekering enkel dekking verlenen voor de vordering tot vergoeding van een schadeverwekkende gebeurtenis die opgenomen is in de overeenkomst. Ten tweede wordt het vermogen van de verzekerde gevrijwaard binnen de grenzen van de dekking.⁵⁴⁵

266. Het voornoemde artikel laat thans in het midden welke aansprakelijkheid gedekt wordt. Dit maakt dat de partijen vrij zijn om deze dekking te bepalen in de verzekeringsovereenkomst. Met de aansprakelijkheidsverzekeraar kan afgesproken worden dat enkel dekking verleend wordt aan louter contractuele, louter buitencontractuele, zowel contractuele als buitencontractuele vorderingen en zelfs vorderingen op grond van de leer van de bovenmatige burenhinder⁵⁴⁶ (zie *supra* nrs. 249 e.v.). De strafrechtelijke aansprakelijkheid van de betrokken actor kan niet verzekerd worden omwille van het repressief karakter van deze soort aansprakelijkheid. Het zou

⁵⁴² H. BOCKEN en I. BOONE, "Schadeverschuiving en schadespreiding" in *Inleiding tot het schadevergoedingsrecht. Buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht en andere schadevergoedingsstelsels*, Brugge, Die Keure, 2011, (7) 7.

⁵⁴³ N. VLOEMANS, "Plaats van de Nederlandse wettelijke regeling in het BW" in M.L. HENDRIKSE, Ph. H.J.G. VAN HUIZEN en J.G.J. RINKES (eds.), *Verzekeringsrecht (R&P nr. VR2)*, Deventer, Wolters Kluwer 2019, nr. 1.3; P.M. LEERINK, "De aansprakelijkheidsverzekering", in M.L. HENDRIKSE, Ph. H.J.G. VAN HUIZEN en J.G.J. RINKES (eds.), *Verzekeringsrecht (R&P nr. VR2)*, Deventer, Wolters Kluwer 2019, nr. 26; zie ook boek 7 bijzondere overeenkomsten titel 7.17 verzekeringen NBW.

⁵⁴⁴ H. BOCKEN, I. BOONE en M. KRUIHOF, "De aansprakelijkheidsverzekering" in *Inleiding tot het schadevergoedingsrecht. Buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht en andere schadevergoedingsstelsels*, Brugge, Die Keure, 2014, (217) 217-218.

⁵⁴⁵ G. JOCQUÉ, "Omschrijving van het begrip aansprakelijkheidsverzekering" in *De verzekerde en de benadeelde in de aansprakelijkheidsverzekering*, Morsel, Intersentia, 2016, (27) 30.

⁵⁴⁶ Art. 544 oud BW; vanaf 1 september 2021 3.102 BW.

zijn doel dan ook voorbijgaan indien dergelijke aansprakelijkheid, die juist de aansprakelijke persoonlijk wil treffen, op deze manier omzeild kan worden.⁵⁴⁷

267. Thans kan de toepassing van de aansprakelijkheidsverzekering problematisch zijn indien een betrokken actor wegens zijn aansprakelijkheid schade moet vergoeden. Reeds werd aangehaald dat in kader van de aanvullende werking te goeder trouw de rechter de overeenkomst verder kan aanvullen met verplichtingen die op de actoren rusten maar niet expliciet zijn opgenomen in de overeenkomst (zie *supra* nr. 93). Dankzij deze aanvulling, en het is juist daar waar de schoen wringt, kan deze verplichting toch als contractueel gekwalificeerd worden waardoor de buitencontractuele aansprakelijkheid niet meer mogelijk is.

Zo kan bijvoorbeeld de aannemer een aansprakelijkheidsverzekering afgesloten hebben die enkel zijn buitencontractuele aansprakelijkheid dekt. Wanneer de rechter de onduidelijkheden in de overeenkomst aanvult met verplichtingen die op de aannemer rust, maar niet expliciet werden opgenomen in de overeenkomst, krijgt de benadeelde zo toch de mogelijkheid om contractueel te vorderen bij schending van die verplichtingen. Aangezien in het voorbeeld overeengekomen is dat de aansprakelijkheidsverzekering enkel de buitencontractuele aansprakelijkheid dekt, trekt deze zijn handen terug bij de vergoeding van schade wegens contractuele aansprakelijkheid. Dit maakt dat, daar waar de wetgever ten volste de benadeelde wil beschermen door de contractuele relatie te versterken aan de hand van de aanvulling te goeder trouw, tegelijkertijd de mogelijkheid om de dekking vrij te bepalen de bescherming van de benadeelde uitholt bij insolventie van de betrokken actor. Indien de betrokken actor namelijk insolvent zou blijken dan blijft de benadeelde alsnog in de kou staan.⁵⁴⁸

268. Hetzelfde probleem doet zich voor bij de samenloop van een contractuele met een buitencontractuele fout. Door het *relatief samenloopverbod* geniet de contractuele verhouding de voorkeur (zie *supra* nr. 255), waardoor de benadeelde hier tevens uit de boot valt wanneer de betrokken actor enkel zijn buitencontractuele schade heeft verzekerd.⁵⁴⁹

269. De dekking wordt tot slot enkel verleend wanneer de verzekerde ook effectief aansprakelijk is voor de geleden schade van de benadeelde. Deze voorwaarde moet als essentieel gezien worden vooraleer de schade vergoed wordt. Wanneer er geen aansprakelijkheid is, kan de verzekering ook niet tussenkomen.⁵⁵⁰

1.2. Toepassingsgevallen

270. Bij schade aan ondergrondse elektriciteitskabels of gasleidingen zijn er bepaalde aansprakelijkheidsverzekeringen die een rol kunnen spelen bij de vergoeding van de benadeelde.

⁵⁴⁷ G. JOCQUÉ, "Aard van de gedekte aansprakelijkheid" in *De verzekerde en de benadeelde in de aansprakelijkheidsverzekering*, Mortsels, Intersentia, 2016, (39-92) 39-41.

⁵⁴⁸ *Ibid.*, 50-51 en 78-80.

⁵⁴⁹ *Ibid.*, 50-51.

⁵⁵⁰ Cass. fr. 22 januari 2009, *RGDA* 2009, 147, noot J. LANDEL; G. JOCQUÉ, "Vereiste van aansprakelijkheid" in *De verzekerde en de benadeelde in de aansprakelijkheidsverzekering*, Mortsels, Intersentia, 2016, (33) 33-34.

1.2.1. De bouwheer

271. In eerste instantie is het mogelijk dat de benadeelde van beschadiging aan ondergrondse elektriciteitskabels of gasleidingen de bouwheer aanspreekt. Om zich te “beschermen” kan de bouwheer zijn aansprakelijkheid verzekeren. Dit kan hij door een verzekering Algemene Bouwplaats Risico’s af te sluiten (hierna: ABR-verzekering). De ABR-verzekering kan als een *omnium-verzekering* beschouwd worden. Naast een luik “zaakverzekering”, die hier minder relevant is, omvat de verzekering ook een luik “aansprakelijkheidsverzekering.” In deze luik wordt de schade gedekt die de betrokken actoren in het bouwproces hebben veroorzaakt aan een derde.⁵⁵¹

272. Een gelijkaardige verzekering is terug te vinden in het Nederlands recht voor grotere bouwwerken. De verzekering Construction All Risks (hierna: CAR-verzekering) omvat eveneens dekking voor de opgelopen aansprakelijkheid tijdens de bouwwerkzaamheden.⁵⁵²

1.2.2. De aannemer

273. De aannemer kan zijn aansprakelijkheid verzekeren via de *burgerlijke aansprakelijkheid exploitatie* (hierna: BA exploitatie).⁵⁵³ Deze verzekering verzekert de kans dat de aannemer schade veroorzaakt door uitgevoerde werken. In beginsel dekt deze verzekering enkel de buitencontractuele aansprakelijkheid van de aannemer. Thans werd hierboven aangehaald dat de partijen in het verzekeringscontract kunnen opnemen dat de waarborg ook zou gelden voor contractuele aansprakelijkheid⁵⁵⁴ (zie *supra* nr. 266). Hierbij moet wel rekening gehouden worden met hetzelfde kwalificatieprobleem dat reeds werd besproken (zie *supra* nr. 267). Indien de aannemer enkel zijn buitencontractuele aansprakelijkheid heeft verzekerd en de schade als contractueel wordt gekwalificeerd door de voornoemde aanvulling van de rechter, dan trekt de verzekering eveneens zijn handen terug.⁵⁵⁵

274. Vervolgens werd meermaals aangehaald dat een hoofdaannemer de werken kan laten uitvoeren door een hulppersoon zoals de onderaannemer. Wanneer deze onderaannemer zijn aansprakelijkheid eveneens heeft verzekerd, dan kan de benadeelde zich richten tot twee verzekeraars. Welke van de twee verzekeraars uiteindelijk tussen zal komen hangt af van de kwalificatie van de aansprakelijkheid.

Wanneer de onderaannemer een tekortkoming heeft begaan van een verbintenis uit de hoofdaannemingsovereenkomst dan is deze fout ten laste van de hoofdaannemer. De aansprakelijkheidsverzekering van de hoofdaannemer komt dan enkel tussen wanneer dit

⁵⁵¹ F. BURSENS, “Bouwtechnische verzekeringscontracten” in *Handboek aannemingsrecht (gebonden)*, Mortsel, Intersentia, 2019, (635) 635 en 650-652; H. DE RODE, “Les contrats d’assurance particuliers”, Brussel, Larcier, 2017, 112-119, en 184-193.

⁵⁵² F.J. VAN VELSEN, “CAR-verzekering” in C.J.J.M. STOLKER (ed.) *Groene Serie Onrechtmatige daad*, Deventer, Wolters Kluwer, 2019, VIII. 3.12.1.

⁵⁵³ B. WEYTS en K. TROCH, “Bouwen en verzekeringsrecht” in K. UYTTERHOEVEN, N. CARETTE, M. SCHOUPS, A.L. VERBEKE, K. DEKETELAERE, K. VANHOVE, B. DELVAUX, *Handboek Bouwrecht, 2e editie*, Intersentia, 2013, (1435) 1439.

⁵⁵⁴ Art. 544 oud BW; vanaf 1 september 2021 3.102 BW.

⁵⁵⁵ G. JOCQUÉ, “Aard van de gedekte aansprakelijkheid” in *De verzekerde en de benadeelde in de aansprakelijkheidsverzekering*, Mortsel, Intersentia, 2016, (39) 78-80; H. BOCKEN, I. BOONE en M. KRUIHOF, “De aansprakelijkheidsverzekering” in *Inleiding tot het schadevergoedingsrecht. Buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht en andere schadevergoedingsstelsels*, Brugge, Die Keure, 2014, (217) 222.

gewaarborgd is in de overeenkomst. Enkel bij samenloop (zie *supra* nrs. 253 e.v.) kan de bouwheer de onderaannemer voor deze fout aanspreken.

Wanneer door een foutieve handeling van de onderaannemer ondergrondse elektriciteitskabels of gasleidingen zijn beschadigd en een derde daardoor benadeeld is, kan deze laatste zich niet richten tot de BA exploitatie van de hoofdaannemer aangezien de hoofdaannemer hier niet aansprakelijk is. De benadeelde zal dus de verzekeraar van de onderaannemer zelf moeten aanspreken die enkel tussenkomt wanneer dit is gewaarborgd.⁵⁵⁶

275. Naar Nederlands recht hebben de aannemer en onderaannemer eveneens de mogelijkheid om hun aansprakelijkheid te verzekeren via een Aansprakelijkheidsverzekering voor Bedrijven (afgekort: AVB-verzekering). Thans kan hier een probleem optreden aangezien schade aan ondergrondse elektriciteitskabels of gasleidingen doorgaans veroorzaakt worden door een graafmachine. De meeste Nederlandse aansprakelijkheidsverzekeringen sluiten het risico, verbonden aan motorrijtuigen, uit van de dekking. In dat geval moet er teruggevallen worden op de werkmaterieelpolis van de Wettelijke Aansprakelijkheidsverzekering Motorrijtuigen (afgekort: WAM). Hierbij moet wel opgelet worden als er een KLIC-clausule is opgenomen. Deze clausule weigert namelijk de dekking bij het ontbreken van een KLIC-melding (zie *supra* nr. 82).⁵⁵⁷

1.2.3. De architect

276. Over de verzekering *burgerlijke aansprakelijkheid beroepsfouten* van de architect is er heel wat inkt gevloeid. De afgelopen decennia heeft deze wetgeving tal van wijzigingen ondergaan.

277. In eerste instantie voorzag de wetgever lange tijd met de wet *Laruelle*⁵⁵⁸ in een verplichting voor de architect om zijn aansprakelijkheid in de *ruime zin* te verzekeren. Het praktische gevolg daarvan was dat de architect zich in feite verplicht moest verzekeren voor *alle beroepshandelingen* die hij stelde. De Orde der Architecten vond deze regeling het grondwettelijk gelijkheidsbeginsel schenden omdat deze verplichting enkel aan de architect als betrokken actor werd opgelegd en niet aan andere betrokken actoren in het bouwproces. Het Grondwettelijk Hof⁵⁵⁹ oordeelde dan ook dat dit onderscheid te wijten was aan een lacune in de wet en dat de wetgever moest tussenkomen.

Ruim tien jaar later heeft de wetgever dit gedaan met de *Wet Peeters*⁵⁶⁰ waarbij een vergelijkbare verzekeringsplicht wordt opgelegd aan andere actoren in het bouwproces. Bijgevolg werd de verplichte verzekering van de architect sterk teruggeschroefd en moest deze niet langer *alle*

⁵⁵⁶ G. JOCQUÉ, "Aard van de gedekte aansprakelijkheid" in *De verzekerde en de benadeelde in de aansprakelijkheidsverzekering*, Morsel, Intersentia, 2016, (39) 85-88.

⁵⁵⁷ F.J. VAN VELSEN, "AVB" in C.J.J.M. STOLKER (ed.) *Groene Serie Onrechtmatige daad*, Deventer, Wolters Kluwer, 2019, VIII.3.12.2; F.J. VAN VELSEN, "Werkmaterieelverzekering" in C.J.J.M. STOLKER (ed.) *Groene Serie Onrechtmatige daad*, Deventer, Wolters Kluwer, 2019, VIII.3.12.3; F.J. VAN VELSEN, "KLIC-clausule" in C.J.J.M. STOLKER (ed.) *Groene Serie Onrechtmatige daad*, Deventer, Wolters Kluwer, 2019, VIII.3.12.4.

⁵⁵⁸ Wet van 25 februari 2006 (BS 25 april 2006); Overgenomen in het KB van 25 april 2007 betreffende de verplichte verzekering voorzien door de wet van 20 februari 1939 op de bescherming van de titel en van het beroep van architect (BS 23 mei 2007).

⁵⁵⁹ GwH 12 juli 2007, nr. 100/2007, TBBR 2008, 390, noot B. KOHL, *TBO* 2007, 199 en *NjW* 2008, 251, noot G.J.

⁵⁶⁰ Wet 31 mei 2017 betreffende de verplichte verzekering van de tienjarige burgerlijke aansprakelijkheid van aannemers, architecten en andere dienstverleners in de bouwsector van werken in onroerende staat en tot wijziging van de wet van 20 februari 1939 op de bescherming van de titel en van het beroep van architect, (BS 9 juni 2017).

beroepshandelingen verzekeren maar was de architect voortaan enkel verplicht een tienjarige aansprakelijkheidsverzekering af te sluiten. Deze tienjarige aansprakelijkheidsverzekering dekt de aansprakelijkheid van de architect betreffende werken aan woningen waarbij de schade bestaat uit de aantasting van de stabiliteit van de woning⁵⁶¹. Thans dient deze tussenkomst van de wetgever genuanceerd te worden. Waar de architect niet langer wettelijk verplicht was om zich te verzekeren voor zijn *ruime* aansprakelijkheid had hij deze verplichting wel nog steeds vanuit de deontologie van zijn beroepsgroep.

De wetgever poogde omwille van deze redenen een tweede keer de voornoemde lacune op te lossen met de wet van 9 mei 2019, tevens gekend als de *Wet Peeters II*⁵⁶². Dankzij deze tussenkomst is voortaan de verzekeringsplicht van de aansprakelijkheid van de architect doorgetrokken naar alle intellectuele beroepen. Dit wil zeggen dat de architect naast zijn tienjarige aansprakelijkheid nu ook wettelijk verplicht wordt om zijn *intellectuele prestaties*, die hij beroepshalve stelt, te verzekeren.⁵⁶³ *De facto* komt, het mijns inziens, er terug op neer dat de architect zich opnieuw moet verzekeren voor *alle beroepshandelingen*, maar dat de schending van het gelijkheidsbeginsel nu opgelost wordt doordat de verplichte verzekering telt voor *alle intellectuele beroepen*. Zo bepaalt de *Wet Peeters II* dat “*elke architect, landmeter-expert, veiligheids- en gezondheidscoördinator of andere dienstverlener in de bouwsector*” zijn aansprakelijkheid verplicht moet verzekeren. De memorie van toelichting⁵⁶⁴ hanteert een ruime invulling van het begrip “*andere dienstverlener*”⁵⁶⁵ waardoor ook de ingenieur, waarop de architect beroep kan doen (zie *supra* nr. 53), voortaan onder het personele toepassingsgebied valt en dus zijn aansprakelijkheid, die voortvloeit uit zijn beroepsactiviteit, moet verzekeren.⁵⁶⁶

278. De architect is naar Nederlands recht niet wettelijk verplicht om zijn beroepsaansprakelijkheid te verzekeren. Toch, net zoals lange tijd het geval was in België, wordt deze verplichting via omwegen opgelegd. Dit is bijvoorbeeld het geval wanneer de architect lid is van de Bond van Nederlandse Architecten (hierna: BNA), aangezien zij een statutaire verplichting tot verzekering opleggen. Verder is het ook mogelijk dat de verplichting voortvloeit uit contractuele bepalingen.⁵⁶⁷

⁵⁶¹ Art. 1792 en 2270 oud BW.

⁵⁶² Wet 9 mei 2019 verplichte beroepsaansprakelijkheidsverzekering bouwsector (BS 26 juni 2019).

⁵⁶³ B. WEYTS en K. TROCH, “Bouwen en verzekeringsrecht” in K. UYTERHOEVEN, N. CARETTE, M. SCHOUPS, A.L. VERBEKE, K. DEKETELAERE, K. VANHOVE, B. DELVAUX, *Handboek Bouwrecht, 2^e editie*, Intersentia, 2013, (1435) 1469-1471; H. BOCKEN, I. BOONE en M. KRUIHOF, “De aansprakelijkheidsverzekering” in *Inleiding tot het schadevergoedingsrecht. Buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht en andere schadevergoedingsstelsels*, Brugge, Die Keure, 2014, (217) 222; N. CARETTE, A. VERSCHAVE en K. VERHOEVEN, “Een tienjarenplan gefinaliseerd: verplichte tienjarige aansprakelijkheidsverzekering voor aannemers en andere dienstverleners in de bouwsector”, *TBO* 2017/4, 317; K. UYTERHOEVEN, “De wet van 31 mei 2017 betreffende de verplichte verzekering van de tienjarige burgerlijke aansprakelijkheid van aannemers, architecten en andere dienstverleners in de bouwsector van werken in onroerende staat: een eerste aanzet naar een algemene verzekeringsplicht in de bouwsector?”, *TBO* 2017/5, 415-417 en 432-433; K. UYTERHOEVEN, “Het ‘tweede luik’ van de verplichte aansprakelijkheidsverzekering in de bouwsector”, *TBO* 2020/3, 203-204 en 210.

⁵⁶⁴ Voorstel van wet betreffende de verplichte verzekering van de burgerlijke beroepsaansprakelijkheid van architecten, landmeters-experten, veiligheids- en gezondheidscoördinatoren en andere dienstverleners in de bouwsector van werken in onroerende staat en tot wijziging van diverse wetsbepalingen betreffende de verzekering burgerrechtelijke aansprakelijkheid in de bouwsector, *Parl. St. Kamer* 2018-2019, nr. 3602/001, 3-4.

⁵⁶⁵ Art. 2, 4° wet verplichte beroepsaansprakelijkheidsverzekering bouwsector (BS 26 juni 2019).

⁵⁶⁶ K. UYTERHOEVEN, “Het ‘tweede luik’ van de verplichte aansprakelijkheidsverzekering in de bouwsector”, *TBO* 2020/3, 205-211; N. CLIJMANS, “Wet Peeters II: intellectuele bouwberoepen moeten zich verzekeren voor hun aansprakelijkheid”, *Juristenkrant* 2019 afl. 392, 7.

⁵⁶⁷ S.E. VAN DER WAALS, “Beperken van de schade: (beroeps)aansprakelijkheidsverzekering” in *De optimale rechtsvorm voor de samenwerking in het beroep. Confectie of maatpak? (Serie Van der Heijden Instituut nr. 139) (diss. Utrecht)*,

1.2.4. De veiligheidscoördinator

279. Zoals hierboven werd aangehaald geldt de eerder voornoemde aansprakelijkheidsverzekering voor alle intellectuele beroepen⁵⁶⁸. Voortaan dient dus ook de veiligheidscoördinator verplicht zijn aansprakelijkheid te verzekeren. Belangrijk om hier te vermelden is dat de *functie* van veiligheidscoördinator verplicht verzekerd dient te worden en niet de aansprakelijkheid van de persoon die deze functie uitoefent. De relevantie hiervan schuilt in hetgeen hierboven al werd besproken. De functie van veiligheidscoördinator kan namelijk door verschillende beroepsbeoefenaars uitgevoerd worden (zie *supra* nr. 56). Dit wil zeggen dat wanneer een architect eveneens de functie van veiligheidscoördinator op zich neemt tijdens de werkzaamheden, zijn aansprakelijkheid in uitvoering van de functie van veiligheidscoördinator ook verzekerd moet worden. Het volstaat dus niet dat de architect reeds is verzekerd als architect voor zijn aansprakelijkheid.⁵⁶⁹

280. Doordat de verzekeringsplicht is doorgetrokken worden de mogelijkheden die een benadeelde heeft om zich tot een aansprakelijkheidsverzekering te richten versterkt. Hij kan dankzij het ruime personele toepassingsgebied zich bij schade ook richten tot de architect, ingenieur of veiligheidscoördinator indien zij de schade hebben veroorzaakt.

2. De rechtstreekse vordering van de benadeelde

281. Belangrijk om voor ogen te houden is dat de benadeelde en de verzekeraar met elkaar geen rechtsband hebben waardoor de benadeelde een vreemde is ten aanzien van het contract. In principe geldt dan ook de contractrelativiteit.⁵⁷⁰ Thans vormt de rechtstreekse vordering hierop een uitzondering.⁵⁷¹ De rechtstreekse vordering geeft namelijk de benadeelde de kans om de aansprakelijkheidsverzekeraar van de betrokken actor rechtstreeks aan te spreken.⁵⁷²

282. Bovendien is het onderscheid naargelang het gaat om een verplichte dan wel een niet-verplichte aansprakelijkheidsverzekering belangrijk. De verzekeraar kan ten aanzien van de benadeelde bij een verplichte aansprakelijkheidsverzekering de excepties, nietigheid of verval van recht voortvloeiend uit een overeenkomst of wet niet tegenwerpen indien de oorzaak hiervan terug te vinden is voor of nadat de schade zich heeft voorgedaan⁵⁷³. Bij niet verplichte aansprakelijkheidsverzekeringen kan dit wel tegengeworpen worden wanneer dit het schadegeval voorafgaat.⁵⁷⁴ Stel dus dat de aansprakelijke heeft nagelaten om zijn premie te betalen en hierdoor

Deventer, Wolters Kluwer, 2017, nr. 3.5.3; S. VAN GULIJK, "Het Belgische architectenrecht; een explosieve cocktail?" *BR* 2006/218, 995.

⁵⁶⁸ Art. 3 Wet verplichte beroepsaansprakelijkheid bouwsector.

⁵⁶⁹ K. UYTERHOEVEN, "Het 'tweede luik' van de verplichte aansprakelijkheidsverzekering in de bouwsector", *TBO* 2020/3, 204 en 207-208.

⁵⁷⁰ Art. 1165 oud BW: "Overeenkomsten brengen alleen gevolgen teweeg tussen de contracterende partijen; zij brengen aan derden geen nadeel toe en strekken hun slechts tot voordeel in het geval voorzien bij artikel 1121 oud BW."

⁵⁷¹ Art. 150 Wet betreffende de verzekeringen.

⁵⁷² B. WEYTS en K. TROCH, "Bouwen en verzekeringsrecht" in K. UYTERHOEVEN, N. CARETTE, M. SCHOUPS, A.L. VERBEKE, K. DEKETELAERE, K. VANHOVE, B. DELVAUX, *Handboek Bouwrecht, 2^e editie*, Intersentia, 2013, (1435) 1455-1456.

⁵⁷³ Art. 151§1 Wet betreffende de verzekering.

⁵⁷⁴ Art. 151§2 Wet betreffende de verzekering; B. WEYTS en K. TROCH, "Bouwen en verzekeringsrecht" in K. UYTERHOEVEN, N. CARETTE, M. SCHOUPS, A.L. VERBEKE, K. DEKETELAERE, K. VANHOVE, B. DELVAUX, *Handboek Bouwrecht, 2^e editie*, Intersentia, 2013, (1435) 1455-1456.

de verzekeraar de dekking heeft opgeschort kan dit bij een verplichte aansprakelijkheidsverzekering niet als verweermiddel tegen de benadeelde ingeroepen worden, terwijl dit wel kan bij een niet-verplichte verzekering.⁵⁷⁵

283. Dergelijke rechtstreekse vordering van de benadeelde op de aansprakelijkheidsverzekering is ook naar Nederlands recht mogelijk. Echter spreekt men naar Nederlands recht niet van rechtstreekse vordering maar wel van rechtstreekse actie.⁵⁷⁶

3. Uitkering door de verzekeraar en terugvorderingsmogelijkheden

284. De aansprakelijkheidsverzekeraar betaalt vervolgens de hoofdsom, de intrest en de kosten aan de benadeelde.⁵⁷⁷ De hoofdsom wordt enkel uitbetaald ten belope van de dekking terwijl de intrest en de kosten, die gemaakt worden bij het aanstellen van een advocaat of deskundige, boven de dekkingsgrenzen worden uitbetaald. De kosten worden wel enkel terugbetaald indien daarvoor de toestemming is gegeven of ze niet onredelijk zijn gemaakt⁵⁷⁸.

Wanneer de aansprakelijkheidsverzekering van de betrokken actor wordt aangesproken dan dient hij de volledige schuld betalen, tenzij er een beding is opgenomen in de overeenkomst dat anders bepaalt.⁵⁷⁹ In dat geval draagt de aansprakelijke actor zelf het resterend bedrag.⁵⁸⁰

285. De verzekeraar kan vervolgens hetgeen werd uitgekeerd niet verhalen bij de benadeelde aangezien dit het nut van een aansprakelijkheidsverzekering zou uithollen. Enkel wanneer de verzekeraar de prestaties had kunnen weigeren of verminderen op basis van een wettelijke grondslag of op basis van de overeenkomst kan hij het persoonlijk aandeel van de aansprakelijke actor verhalen.⁵⁸¹ Wanneer de verzekeraar de schade moet vergoeden in een *in solidum*-gehoudenheid (zie *supra* nrs. 259 e.v.), dan kan de verzekeraar een van de schade bij de medeaansprakelijke gaan verhalen.⁵⁸²

286. Andersom heeft de verzekeringnemer ook de mogelijkheid om hetgeen reeds betaald is aan de benadeelde terug te vorderen bij zijn aansprakelijkheidsverzekering, tenzij deze betaling zonder toestemming is gebeurd.⁵⁸³

II. Alternatieve schadevergoedingsmechanismen

287. Alternatieve schadevergoedingsystemen zijn eerder gericht op schadespreiding dan op schadeverschuiving. Hieronder zullen drie schadevergoedingsmechanismen besproken worden.

⁵⁷⁵ H. BOCKEN e.a., "De aansprakelijkheidsverzekering" in *Inleiding tot het schadevergoedingsrecht. Buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht en andere schadevergoedingsstelsels*, Brugge, Die Keure, 2014, (217) 225-228.

⁵⁷⁶ Art. 7:954 lid 1 NBW.

⁵⁷⁷ Art. 146 Wet betreffende de verzekering.

⁵⁷⁸ Art. 146, 2e lid Wet betreffende de verzekering.

⁵⁷⁹ Cass. 25 juni 2004, AC 2004, 1234, TBH 2005, 855, noot G. JOCQUÉ, *T.Verz.* 2005, 86.

⁵⁸⁰ G. JOCQUÉ, "Aard van de gedekte aansprakelijkheid" in *De verzekerde en de benadeelde in de aansprakelijkheidsverzekering*, Mortsels, Intersentia, 2016, (39) 60-62.

⁵⁸¹ Art. 95 en 152 Wet betreffende de verzekeringen.

⁵⁸² Artikel 95 Wet betreffende verzekering; G. JOCQUÉ, "Aard van de gedekte aansprakelijkheid" in *De verzekerde en de benadeelde in de aansprakelijkheidsverzekering*, Mortsels, Intersentia, 2016, (39) 60-62.

⁵⁸³ Art. 149 Wet betreffende de verzekering; G. JOCQUÉ, "Vereiste van aansprakelijkheid" in *De verzekerde en de benadeelde in de aansprakelijkheidsverzekering*, Mortsels, Intersentia, 2016, (33) 37.

Gezien de problematiek van het aansprakelijkheidsvraagstuk bij beschadiging van ondergrondse elektriciteitskabels of gasleidingen zal de focus bij deze bespreking voornamelijk gelegd worden op het Fonds voor Technologische Rampen.

1. De sociale zekerheid

288. Via de sociale zekerheid kan de benadeelde een deel van de schade vergoed krijgen zonder dat hij iemand aansprakelijk moet stellen. Dit is bijvoorbeeld het geval bij de ziekteverzekering wanneer er kosten verbonden zijn aan geneeskundige verstrekkingen en geneesmiddelen die bijvoorbeeld nodig kunnen zijn doordat de benadeelde lichamelijke schade heeft geleden ten gevolge van de beschadiging van ondergrondse elektriciteitskabels of gasleidingen. Hij ontvangt dan uitkeringen die los staan van het aansprakelijkheidsvraagstuk. Een klein deel, wat het remgeld wordt genoemd, moet de benadeelde zelf betalen.⁵⁸⁴

2. De rechtstreekse verzekering

289. Via een rechtstreekse verzekering of een eigenschadeverzekering kan de benadeelde eveneens vergoeding bekomen. Net zoals bij de sociale zekerheid wordt ook hier de schade vergoed los van het aansprakelijkheidsvraagstuk. Een voorbeeld van een rechtstreekse verzekering die, bij beschadiging aan ondergrondse elektriciteitskabels of gasleidingen, van toepassing kan zijn is de brandverzekering. Deze verzekering heeft als doel de schade te herstellen die de benadeelde heeft geleden door de aantasting van een vermogensbestanddeel. Zo kan, ten gevolge van de beschadiging van een ondergrondse elektriciteitskabel, kortsluiting ontstaan met brand als gevolg. Een ongefallenverzekering is ook een voorbeeld van een rechtstreekse verzekering waarbij de economische gevolgen van personenschade vergoed wordt.⁵⁸⁵

3. Schadefondsen – Fonds voor Technologische Rampen

290. Hierboven werd reeds aangehaald dat de gasramp in Gellingen catastrofale gevolgen met zich mee heeft gebracht (zie *supra* nr. 1). Niet alleen vielen er die dag tal van doden en gewonden maar werd de ramp tevens gekenmerkt door de aanslepende schadeafwikkeling. Door o.a. het gebrek aan adequate informatie-uitwisseling via instrumentale ondersteuning⁵⁸⁶ bleek het aanduiden van een aansprakelijke actor niet gemakkelijk. Hierdoor moesten nabestaanden en slachtoffers jarenlang wachten en verschillende procedureslagen ondergaan vooraleer zij vergoed werden. Omdat dit gegeven voorbeeld onmenselijk aanvoelt heeft de Belgische wetgever dan ook het Fonds voor Technologische Rampen⁵⁸⁷ opgericht om deze onbillijkheid op te vangen.⁵⁸⁸ Dit

⁵⁸⁴ H. BOCKEN, I. BOONE en M. KRUIHOF, "Schadevergoeding buiten het aansprakelijkheidsrecht" in *Inleiding tot het schadevergoedingsrecht. Buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht en andere schadevergoedingsstelsels*, Brugge, Die Keure, 2014, (231) 242-243.

⁵⁸⁵ *Ibid.*, 239-240;

⁵⁸⁶ Later werd deze instrumentale ondersteuning, ten gevolge van deze ramp, wel ingericht door de oprichting van het KLIP en KLIM zoals hierboven vermeld (zie *supra* nrs. 79 e.v.).

⁵⁸⁷ Ingevoerd door de Wet van 13 november 2011 betreffende de vergoeding van de lichamelijke en morele schade ingevolge een technologisch ongeval (*BS* 24 februari 2012).

⁵⁸⁸ Het Gemeenschappelijk Motorwaarborg Fonds (afgekort: BGWF) heeft omwille van zijn uitgebreide ervaring met de afwikkeling van moeilijke schadedossiers een centrale rol gekregen (zie hiervoor *Parl. St. Kamer* 2010-11, nr. 1286/011, p. 5; E. VERJANS, "Nieuwe wettelijke regeling voor de vergoeding van slachtoffers van grote technologische rampen", *RW* 2012-13, nr. 27, 1077); H. BOCKEN, I. BOONE en M. KRUIHOF, "Schadevergoeding buiten het aansprakelijkheidsrecht" in *Inleiding tot het schadevergoedingsrecht. Buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht en andere schadevergoedingsstelsels*, Brugge, Die Keure, 2014, (231) 233,264, 257, 267-270; E. VERJANS, "Nieuwe wettelijke regeling voor de vergoeding van slachtoffers van grote technologische rampen", *RW* 2012-13, nr. 27, 1076.

vergoedingssysteem is eveneens alternatief omdat de vergoeding losgekoppeld wordt van het aansprakelijkheidsvraagstuk.

291. Het Fonds komt als vergoedingsmechanisme tussen wanneer de benadeelde⁵⁸⁹ slachtoffer is van een technologische ramp in België⁵⁹⁰, die erkend is als uitzonderlijk schadegeval en waarbij de benadeelde *lichamelijke schade*, waaronder ook *morele schade* valt⁵⁹¹, heeft geleden.

Een technologische ramp is een "ongeval dat aan een menselijke fout te wijten is of een technische oorzaak heeft en dat zich voordoet in gebouwen, ruwbouwplaatsen of installaties die worden uitgebaat door of in handen zijn van natuurlijke personen of publieke dan wel private rechtspersonen, ongeacht of de plaats al dan niet voor het publiek toegankelijk is"⁵⁹². Indien er ten minste vijf personen, ten gevolge van dit ongeval, een ernstig *lichamelijk letsel* hebben opgelopen, gaat het om een "grote" technologische ramp⁵⁹³. Wanneer het gaat om een "grote" technologische ramp dan kan een comité van wijzen⁵⁹⁴ vaststellen dat er een probleem is in verband met de aansprakelijkheid waardoor het gaat om een uitzonderlijk schadegeval⁵⁹⁵. Zo kan er een probleem met de aansprakelijkheid zijn wanneer er niet genoeg gegevens zijn over de oorzaak of wanneer de aansprakelijkheid betwist wordt.⁵⁹⁶

292. Vervolgens geeft de minister van Justitie de opdracht aan het parket van de plaats van de ramp om te voorzien in de opvang en begeleiding van de slachtoffers⁵⁹⁷. Een lijst met alle slachtoffers, nabestaanden en hun advocaten wordt bezorgd aan het Fonds. De benadeelde kan zich ook nog altijd spontaan melden.⁵⁹⁸ Het Fonds heeft hierna een termijn van drie maanden om mee te delen als de schade vergoed kan worden.⁵⁹⁹ Wanneer dit het geval is, wordt er een raming opgemaakt dat door het Fonds wordt uitbetaald. Dit geld haalt het Fonds bij de verschillende aansprakelijkheidsverzekeringen⁶⁰⁰ die elk naar evenredigheid het Fonds spijzen⁶⁰¹. Het gaat hier om een loutere voorfinanciering aangezien er een subrogatoir verhaalsrecht geldt ten aanzien van de aansprakelijke. Dankzij deze tussenkomst verzachten de verzekeraars, die hiervoor meer financiële draagkracht hebben, de onmenselijke gevolgen van de aanslepende schadeafwikkeling. Wanneer de vergoeding niet verhaald kan worden bij de aansprakelijke, omdat deze bijvoorbeeld

⁵⁸⁹ De benadeelde moet een natuurlijke persoon zijn, zie art. 9§1 Wet Technologische Rampen.

⁵⁹⁰ Art. 3, § 1 en 4 Wet Technologische Rampen.

⁵⁹¹ Wetsvoorstel betreffende de schadeloosstelling van lichamelijke en geestelijke letsels ingevolge een technologisch ongeval, *Parl. St.* Kamer 2010-11, nr. 53K1286/001, 27.

⁵⁹² Art. 2, 1° Wet Technologische Rampen.

⁵⁹³ Art. 2, 2° Wet Technologische Rampen. De letsels zijn ernstig wanneer het slachtoffer eraan overlijdt, wanneer het slachtoffer onmiddellijk in het ziekenhuis moet worden opgenomen gedurende een onafgebroken periode van minstens vijftien dagen of wanneer het over een periode van zes maanden geregeld in het ziekenhuis moet verblijven.

⁵⁹⁴ Art. 4 Wet Technologische Rampen.

⁵⁹⁵ Art. 2, 3° en 5§1 Wet Technologische Rampen.

⁵⁹⁶ H. BOCKEN, I. BOONE en M. KRUIHOF, "Schadevergoeding buiten het aansprakelijkheidsrecht" in *Inleiding tot het schadevergoedingsrecht. Buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht en andere schadevergoedingsstelsels*, Brugge, Die Keure, 2014, (231) 233, 264, 257, 267-270; E. VERJANS, "Nieuwe wettelijke regeling voor de vergoeding van slachtoffers van grote technologische rampen", *RW* 2012-13, nr. 27, 1076.

⁵⁹⁷ Art. 6 Wet Technologische Rampen.

⁵⁹⁸ Art. 7 en 8 Wet Technologische Rampen.

⁵⁹⁹ Art. 13 Wet Technologische Rampen; H. BOCKEN, I. BOONE en M. KRUIHOF, "Schadevergoeding buiten het aansprakelijkheidsrecht" in *Inleiding tot het schadevergoedingsrecht. Buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht en andere schadevergoedingsstelsels*, Brugge, Die Keure, 2014, (231) 269-270; E. VERJANS, "Nieuwe wettelijke regeling voor de vergoeding van slachtoffers van grote technologische rampen", *RW* 2012-13, nr. 27, 1078.

⁶⁰⁰ "Tak 13" zoals bedoeld in bijlage I bij het KB 22 februari 1991 houdende algemeen reglement betreffende de controle op de verzekeringsondernemingen (art. 2, 6° Wet Technologische Rampen).

⁶⁰¹ Art. 16 Wet Technologische Rampen.

insolvabel is, dan wordt de vergoeding definitief gedragen door het Fonds en de Nationale Kas voor Rampenschade. Deze laatste wordt door publieke middelen gespijsd. Deze Nationale Kas komt bovendien helemaal alleen tegemoet aan de vergoeding indien zou blijken dat er geen aansprakelijke voor de schade aangeduid kan worden.⁶⁰²

293. Zoals hieronder bij het coördinatieprobleem zal blijken (zie *infra* nrs. 296 e.v) heeft de benadeelde de keuze en niet de plicht om via deze weg schadevergoeding te bekomen en kan hij dit dus ook via de rechter⁶⁰³. Het is wel zo dat eenmaal de benadeelde vergoed is door het Fonds, hij niet meer voor de burgerlijke rechter een vergoeding kan bekomen tenzij voor het gedeelte dat niet vergoed is. Te denken valt dan aan de vergoeding voor schade aan goederen⁶⁰⁴. Het cumulatieverbod geldt ook indien de benadeelde een vergoeding heeft verkregen via het gemeen aansprakelijkheidsrecht waardoor hij zich niet kan richten tot het Fonds. In de praktijk is het hoogst waarschijnlijk dat de benadeelde sneller een vergoeding krijgt via het gemeen aansprakelijkheidsrecht dan via het Fonds juist omwille van de complexiteit van het aansprakelijkheidsvraagstuk.⁶⁰⁵

294. Het bestaan van het Fonds ten tijde van de gasramp in Gellingen zou de slachtoffers en nabestaanden met betrekking tot de schadevergoeding bevrijd hebben van een ellenlange procedureslag. Uiteraard kan het leed gepaard met deze ramp niet weggenomen worden door een snellere afwikkeling van een schadevergoeding. Toch had het Fonds volgens mij er wel voor kunnen zorgen dat de slachtoffers en nabestaanden zich ten minste niet met de vergoeding moesten bezighouden, aangezien er ergere zorgen verbonden zijn aan dergelijke catastrofale ramp.⁶⁰⁶

295. Ondanks dat Nederland eveneens schadefondsen⁶⁰⁷ heeft geïntroduceerd om de onbillijkheid van de niet-vergoeding of het aanslepen van de vergoeding voor slachtoffers op te vangen, kan er wat betreft het Fonds voor Technologische Rampen geen vergelijkende lijn doorgetrokken worden. Dit kan verklaard worden door het feit dat Nederland tot nu toe gespaard is gebleven van dergelijke grote gasramp zoals die van Gellingen en hierdoor de nood voor de oprichting van dergelijk schadefonds zich nog niet heeft voorgedaan.⁶⁰⁸

Een toevlucht kan evenmin gevonden worden bij de Wet Tegemoetkoming Schade (hierna: WTS), die als doel heeft "*tegemoet te komen aan gedeputeerden van schade*". Enerzijds omdat de wet

⁶⁰² H. BOCKEN e.a., "Schadevergoeding buiten het aansprakelijkheidsrecht" in *Inleiding tot het schadevergoedingsrecht. Buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht en andere schadevergoedingsstelsels*, Brugge, Die Keure, 2014, (231) 267-268.

⁶⁰³ Art. 3, § 2 Wet Technologische Rampen.

⁶⁰⁴ Art. 14, § 4 in fine Wet Technologische Rampen.

⁶⁰⁵ H. BOCKEN e.a., "Schadevergoeding buiten het aansprakelijkheidsrecht" in *Inleiding tot het schadevergoedingsrecht. Buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht en andere schadevergoedingsstelsels*, Brugge, Die Keure, 2014, (231) 268-270.

⁶⁰⁶ Belga/sps, *Vele fouten en slordigheden aan basis van ramp Gellingen*, <https://www.demorgen.be/nieuws/vele-fouten-en-slordigheden-aan-basis-van-ramp-gellingen~b270b8f6/>; Belga/eb/ka, *Werfleider erkent fouten op proces gasramp Gellingen*, https://www.demorgen.be/nieuws/werfleider-erkent-fouten-op-proces-gasramp-gellingen~bccc6b32/?utm_source=link&utm_medium=app&utm_campaign=shared%20content&utm_content=free; X, Ghislenghien: twee personen en een bedrijf schuldig, https://www.vrt.nws.nl/2010/02/22/ghislenghien_tweepersoneneenbedrijfschuldig-1-722167/.

⁶⁰⁷ Zie bijvoorbeeld de schadefondsen voor de legionella-uitbraak in Bovenkarspel, de vuurwerkcramp in Enschede, de dijkdoorbraak in Wilnis en de asbestslachtoffers.

⁶⁰⁸ J.E. VAN BUNT, "Inleiding" in *Het rampenfonds (Recht en Praktijk, nr CA 14)*, Deventer, Wolters Kluwer, 2016, nr. I.1.

beperkt is tot overstromingen en aardbevingen⁶⁰⁹, anderzijds omdat artikel 3 in samenhang met artikel 4 lid 3 WTS een lege doos is voor de toepassing daarvan op gelijkaardige rampen zoals die van Gellingen. In artikel 3 WTS wordt het namelijk mogelijk gemaakt dat de wet ook van toepassing wordt verklaard op andere rampen. Echter bepaalt artikel 4 lid 3 WTS dat de tussenkomst niet geldt indien de schade of kosten verzekeraar waren⁶¹⁰ of de benadeelde al een tegemoetkoming heeft verkregen of kan verkrijgen ten hoofde van anderen⁶¹¹. Hier eindigt dan ook de vergelijking. Het doel van het Fonds voor Technologische Rampen is juist dat de benadeelde geen lange procedureslag moet afwachten vooraleer hij vergoed wordt, ook al zou hij via een andere weg een tegemoetkoming kunnen verkrijgen. Bovendien komt de WTS⁶¹² enkel tussen bij materiële schade, terwijl het Fonds tussenkomt voor lichamelijke schade.⁶¹³

III. Coördinatieprobleem

296. Er is sprake van een coördinatieprobleem indien de benadeelde van schade aan ondergrondse elektriciteitskabels of gasleidingen recht heeft op een vergoeding van deze schade via een alternatief vergoedingsmechanisme én via het gemeen aansprakelijkheidsrecht. De volgende vragen kunnen dan rijzen: "kan de benadeelde van deze schade kiezen via welke weg hij zijn vergoeding kan verhalen? Zo ja, kan dit gelijktijdig of opeenvolgend? En is een cumulatie van deze vergoedingen toegelaten?"

297. Hierop kan echter geen eenduidig antwoord gegeven worden. Dit omdat een uniforme regeling, die de alternatieve vergoedingssystemen met het aansprakelijkheidsrecht coördineert, ontbreekt. Drie mogelijkheden van coördinatie kunnen doorgaans worden ontleed, waarbij de focus op de laatste mogelijkheid wordt gelegd.⁶¹⁴

298. De eerste mogelijkheid houdt in dat het alternatief schadevergoedingsmechanisme de vergoeding op grond van het gemeen aansprakelijkheidsrecht verdringt. De benadeelde kan dus enkel via het alternatief schadevergoedingsmechanisme vergoeding bekomen. Dit is bijvoorbeeld het geval bij een arbeidsongevallenverzekering.⁶¹⁵

299. Een tweede mogelijkheid is dat de benadeelde een vergoeding kan bekomen via het alternatief schadevergoedingsmechanisme én het gemeen aansprakelijkheidsrecht. Een typevoorbeeld is de levensverzekering waarbij doorgaans een uitkering gebeurt bij het overlijden van een persoon. Dit is bijvoorbeeld het geval indien de benadeelde door de beschadiging van ondergrondse elektriciteitskabels en gasleidingen is overleden. De nabestaanden hebben dan recht op zowel de uitkering van de levensverzekering als een vergoeding via het gemeen aansprakelijkheidsrecht.⁶¹⁶

⁶⁰⁹ Art. 1, b en C WTS.

⁶¹⁰ Art. 4 lid 3, a. WTS.

⁶¹¹ Art. 4 lid 3, b. WTS.

⁶¹² Art. 4, lid 1 a-j WTS.

⁶¹³ T. HARTLIEF; M.G. FAURE, "Vergoeding van schade bij rampen in België en Nederland", *TPR* 2015, nr. 3, 1018-1019; M.G. FAURE, "De WTS op de schop?", *AV&S* 2006, 10.

⁶¹⁴ H. BOCKEN e.a., "Schadevergoeding buiten het aansprakelijkheidsrecht" in *Inleiding tot het schadevergoedingsrecht. Buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht en andere schadevergoedingsstelsels*, Brugge, Die Keure, 2014, (231) 235.

⁶¹⁵ *Ibid.*, 235-236.

⁶¹⁶ B. WEYTS en T. VANSWEEVELT, "Levensverzekeringen" in *Handboek verzekeringsrecht*, Mortsel, Inersentia, 2016, (839-900), 839-840; H. BOCKEN e.a., "Schadevergoeding buiten het aansprakelijkheidsrecht" in *Inleiding tot het*

300. De meest voorkomende en tot slot laatste mogelijkheid is dat de vergoeding van een alternatief vergoedingssysteem niet gecumuleerd kan worden met de vergoeding van het gemeen aansprakelijkheidsrecht. De cumulatie wordt dan voorkomen door de subrogatiemogelijkheid van de derde-betaler. Doorgaans is er geen volgorde die gerespecteerd moet worden, de praktijk toont dat de benadeelde meestal het betrokken alternatief schadevergoedingsmechanisme als eerste aanspreekt omdat hij zo sneller een vergoeding verkrijgt.⁶¹⁷

Zo is cumulatie met een uitkering van de sociale zekerheid of een rechtstreekse verzekering niet mogelijk. Enkel wanneer de vergoeding, die de benadeelde ten gevolge van de geleden schade ontvangt, minder bedraagt dan de vergoeding op basis van de civielrechtelijke aansprakelijkheid heeft de benadeelde recht op het verschil.⁶¹⁸

Zoals hierboven werd aangehaald is het belangrijkste alternatief schadevergoedingsmechanisme het Fonds voor Technologische Rampen. De benadeelde van de lichamelijke schade kan niet dubbel vergoed worden door enerzijds het Fonds en anderzijds de aangeduide aansprakelijke actor. Omwille van die reden zal ook het Fonds de betaalde vergoeding gaan verhalen bij de aansprakelijke actor waardoor er gesproken kan worden van een loutere voorfinanciering in hoofde van het Fonds⁶¹⁹. De benadeelde kan wel nog steeds, na vergoeding van het Fonds, de niet-lichamelijke schade verhalen bij de betrokken actor.⁶²⁰

schadevergoedingsrecht. Buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht en andere schadevergoedingsstelsels, Brugge, Die Keure, 2014, (231) 236.

⁶¹⁷ H. BOCKEN e.a., "Schadevergoeding buiten het aansprakelijkheidsrecht" in *Inleiding tot het schadevergoedingsrecht. Buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht en andere schadevergoedingsstelsels*, Brugge, Die Keure, 2014, (231) 236-237.

⁶¹⁸ *Ibid.*, 240-243.

⁶¹⁹ Art. 17 tot 20 Wet Technologische Rampen.

⁶²⁰ H. BOCKEN e.a., "Schadevergoeding buiten het aansprakelijkheidsrecht" in *Inleiding tot het schadevergoedingsrecht. Buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht en andere schadevergoedingsstelsels*, Brugge, Die Keure, 2014, (231) 268-270.

Besluit

301. Met dit onderzoek werd gepoogd een antwoord te vormen op de vraag op welke vergoedingssystemen een benadeelde van schade aan elektriciteitskabels en gasleidingen een beroep kan doen. De lezer zal gemerkt hebben dat het bieden van dit antwoord geen simpel gegeven is. De confrontatie en interactie tussen verschillende actoren met elk hun eigen verplichtingen maken namelijk dat er een kluwen is aan verschillende rechtsverhoudingen. Dit onderzoek probeerde dan ook actor per actor, vergoedingssysteem per vergoedingssysteem deze verschillende "draden" van elkaar te ontwarren.

302. Omwille van die reden werd dan ook in het eerste deel een zo goed mogelijke weergave geboden van de betrokken actoren en hun verplichtingen. Deze verplichtingen zijn, in tegenstelling tot het Nederlands recht, niet uniform in één wetgeving terug te vinden maar moeten bijeengesprokkeld worden per wet, per decreet, per reglementering en in het bijzonder per sector. Het verrast de lezer dan ook niet, dat het niet alleen voor de benadeelde van de schade maar zelfs voor de betrokken actoren niet altijd even duidelijk is. De invoering van het KLIP in 2008 heeft uiteraard mee geholpen in de instrumentale ondersteuning van de informatie-uitwisseling tussen deze actoren en is wel degelijk een goede stap in de juiste richting. Toch is deze regelgeving, omwille van de complexe bevoegdheidsregels in België, decretaal geregeld en dringt ook hier, mijns inziens, één overkoepelende wet voor de informatie uitwisseling zich op, zoals het KLIC naar Nederlands voorbeeld.

303. In het tweede deel werd de strafrechtelijke en civielrechtelijke rechtsverhoudingen ontwart. Uit de bespreking van het strafrechtelijk luik bleek vervolgens dat verschillende wetten beschadiging van ondergrondse elektriciteitskabels of gasleidingen sanctioneren alsook de miskennis van de wettelijke bepalingen van het KLIP-decreet. Verder bleek tevens uit deze bespreking dat de lichamelijke schade die de benadeelde heeft geleden ten gevolge van de beschadiging van ondergrondse elektriciteitskabels of gasleidingen strafrechtelijk gekwalificeerd kan worden als onopzettelijke doding of onopzettelijke slagen en verwondingen.

Bij de bespreking van het civielrechtelijk luik kwam des te meer de kluwen van de verschillende verhoudingen naar voren waarop de benadeelde botst bij het verhalen van zijn schade. De kwalificatie van de rechtsverhouding tussen de benadeelde en de betrokken actor als contractueel, buitencontractueel of zelfs reglementair is hierin belangrijk. In eerste instantie omdat in een contractuele verhouding de benadeelde op beperkingen kan botsen. Niet alleen valt hier te denken aan de schade-, vrijwarings- en exoneratiebedingen maar ook aan de situatie waarbij de fout toegerekend kan worden aan een zelfstandige uitvoeringsagent zoals een onderaannemer. Door zijn quasi-immuniteit wordt het vergoedingsverhaal namelijk beperkt tot de hoofdaannemer. Ten tweede schuilt het belang van de kwalificatie zich in het feit dat het Belgisch recht gekenmerkt wordt door een *relatief samenloopverbod* waardoor de benadeelde, in een contractuele verhouding, niet zomaar naar goeddunken de betrokken actor buitencontractueel kan aanspreken tenzij de voorwaarden van samenloop zijn vervuld. Dit in tegenstelling tot het Nederlands recht waar

samenloop in principe is toegelaten. Toch is er naar Belgisch recht nog een mogelijkheid waarbij de regels van samenloop niet gelden en dat is bij de verhouding tussen de benadeelde en de nutsmaatschappij, die reglementair van aard is. Ten derde zal, bij het ontbreken van een contractuele relatie, de benadeelde *fout, schade* en *oorzakelijk* verband moeten aantonen om een vergoeding te bekomen, deze vergoeding zou eventueel uitzonderlijk via de foutloze aansprakelijkheid bekomen kunnen worden.

In het laatste deel werd aangetoond dat het aansprakelijkheidsregime niet de voornaamste bron is voor de benadeelde om zijn schade te verhalen maar, dat deze ook rekening moet houden met aanvullende en alternatieve vergoedingssystemen. Een typevoorbeeld van het aanvullend vergoedingssysteem is de aansprakelijkheidsverzekering, die bovendien voor bepaalde actoren, zoals de actoren die een intellectueel beroep uitoefenen, wettelijk verplicht is. Toch kan de benadeelde hier niet altijd rekenen op een vergoeding omdat de dekking vrij bepaald kan worden door de partijen. Hierdoor kan het dat enkel de buitencontractuele aansprakelijkheid verzekerd is terwijl de benadeelde een contractuele aanspraak heeft. Indien de aansprakelijke actor in dat geval insolvent is, maakt dit dat de benadeelde in de kou zou kunnen komen te staan.

Als belangrijk alternatief schadevergoedingsmechanisme werd tot slot het Fonds voor Technologische Rampen aangehaald, dat is opgericht in de nasleep van de gasramp in Gellingen. Dit Fonds heeft als doel de onbillijke gevolgen van een lange nasleep van schadeafwikkeling bij dergelijke catastrofale rampen op te vangen. De benadeelde kan dankzij dit Fonds schade vergoed zien zonder de procedureslag over de aansprakelijkheid af te wachten.

304. Uit dit alles blijkt dat de benadeelde zich vaak nog in een doolhof een weg moet banen naar vergoeding en daarbij op verschillende obstakels botst of verschillende zijwegen moet volgen. Een duidelijk plan naar het eindpunt kan niet gegeven worden. Hopelijk is de ontwarring van deze complexiteit toch deels geboden met deze masterproef.

Bibliografie

Wetgeving

Nederland

- Strafwetboek 1 september 1886 (5 maart 1881)
- Nieuwe Burgerlijk Wetboek (1 januari 1992).
- Organisatiewet Kadaster (14 februari 1994).
- Wet informatie-uitwisseling bovengrondse en ondergrondse netten en netwerken (21 maart 2018).
- Kamerstukken II 2005/06, 30 475, nr. 3 (memorie van toelichting WION).

België

- Burgerlijk wetboek 21 maart 1804 (*BS* 3 september 1807).
- Strafwetboek 8 juni 1867 (*BS* 9 juni 1867).
- Wet houdende de voorafgaande titel van het wetboek van strafvordering 17 april 1878 (*BS* 25 april 1878).
- Wet van 10 maart 1925 op de elektriciteitsvoorziening (*BS* 25 april 1925).
- Wet 11 september 1933 op de bescherming van titels van hoger onderwijs (*BS* 11 september 1933).
- Wet van 20 februari 1939 op de bescherming van de titel en van het beroep van de architect (*BS* 25 maart 1939).
- Wet van 12 april 1965 betreffende het vervoer van gasachtige producten en andere door middel van leidingen (*BS* 30 april 1965).
- Wet 4 augustus 1996 betreffende het welzijn van de werknemers bij de uitvoering van hun werk (*BS* 18 september 1996).
- Wet van 29 april 1999 betreffende de organisatie van de elektriciteitsmarkt (*BS* 11 mei 1999).
- Wet van 25 februari 2006 (*BS* 25 april 2006).
- Sociaal Strafwetboek 6 juni 2010 (*BS* 01 juli 2010).
- Wet van 13 november 2011 betreffende de vergoeding van de lichamelijke en morele schade ingevolge een technologisch ongeval (*BS* 24 februari 2012).
- Wetboek van economisch recht 28 februari 2013 (*BS* 29 maart 2013).
- Wet van 4 april 2014 betreffende de verzekeringen (*BS* 30 april 2014)
- Wet 31 mei 2017 betreffende de verplichte verzekering van de tienjarige burgerlijke aansprakelijkheid van aannemers, architecten en andere dienstverleners in de bouwsector van werken in onroerende staat en tot wijziging van de wet van 20 februari 1939 op de bescherming van de titel en van het beroep van architect, (*BS* 9 juni 2017).
- Wet 9 mei 2019 verplichte beroepsaansprakelijkheidsverzekering bouwsector (*BS* 26 juni 2019).

- Decreet van 17 juli 2000 houdende de organisatie van de elektriciteitsmarkt (*BS 22 september 2000*).
- Decreet van 6 juli 2001 betreffende de organisatie van de gasmarkt (*BS 31 oktober 2001*).
- Decreet van 14 maart 2008 houdende de ontsluiting en de uitwisseling van informatie over ondergrondse kabels en leidingen (*BS 06 maart 2008*).
- K.B. 11 maart 1966 (*BS 16 maart 1966*).
- K.B. 28 juni 1971 betreffende de te nemen veiligheidsmaatregelen bij de oprichting en bij de exploitatie van installaties voor gasdistributie door middel van leidingen (*BS 15 september 1971*).
- KB 22 februari 1991 houdende algemeen reglement betreffende de controle op de verzekeringsondernemingen (*BS 11 april 1991*).
- K.B. 25 januari 2001 betreffende de tijdelijke of mobiele bouwplaatsen (*BS 7 februari 2001*).
- KB van 25 april 2007 betreffende de verplichte verzekering voorzien door de wet van 20 februari 1939 op de bescherming van de titel en van het beroep van architect (*BS 23 mei 2007*).
- K.B. 22 april 2019 tot wijziging van het K.B. van 21 september 1988 betreffende de voorschriften en de verplichtingen van raadpleging en informatie bij het uitvoeren van werken in de nabijheid van installaties van vervoer van gasachtige en andere producten door middel van leidingen (*BS 9 mei 2019*)
- Algemeen Reglement voor de Bescherming van de Arbeid van 27 september 1947 (*BS 3 oktober 1947*).
- Algemeen Reglement op de Elektrische Installaties van 28 mei 2020 (*BS 28 oktober 2019*).
- *Parl. St. Kamer 2010-11, nr. 53K1286/001, 27.*
- *Parl. St. Kamer 2010-11, nr. 1286/011, p. 5*
- *Parl. St. Kamer 2018-2019, nr. 3602/001, 3-4.*
- *Parl.St. Kamer 2019-20, nr. 55-0174/001, 279-361.*

Rechtspraak

Nederland

- HR 13 maart 1981, *N.J.* 1981, 635 (*Haviltex*).
- HR 20 juni 1986, ECLI:NL:HR:1986:AD5694, *NJ* 1987/35.
- HR 4 oktober 1996, *NJ* 1997, 64 (*Eneco/Van Baarsen*).
- HR 2 oktober 1998, *NJ* 1998, 831 (*Nacap/Shellfish*); *NbBW* 1999, 7-10, noot G.J. KNIJP; *AA* 1999, 754-760, noot J.H.M. VAN ERP; *A&V* 1999, 42-45, noot C.J.M. Klaassen; *BR* 2003, 946-954, noot F.J. van Velsen.
- HR 6 oktober 2000, *NJ* 2000, 691 (*Verzicht/Rowi*).
- HR 20 september 2002, *NJ* 2004, 248 (*Caribbean Bistras*).
- HR 4 oktober 2002, *NJ* 2003, 257 (*Fraanje/Götte*).
- HR 25 oktober 2002, *NJ* 2004.

- HR 28 november 2003, *NJ* 2004, 237 (*Van der Heijden/Bubbels*); en HR 12 september 2003, *NJ* 2004, 36 (*Bolk/Schürgers*).
 - HR 18 juni 2004, *LJN* AO6913; *NJ* 2004, 585, *TPR* 2008, 772.
 - HR 27 april 2011, *NJ* 2002, 54, Adv.-Gen. concl. G. HARTKAMP.
 - HR 25 mei 2018, *ECLI:NL:HR:2018:772*; *NJ* 2019, 295, noot S.D. LINDENBERGH, *TBR* 2018, 110, noot J.A.M.A. SLUYSMANS (Liander/Paape).
 - HR 28 mei 2019, *ECLI:NL:HR:2019:793*, r.o. 2.4.1.
 - HR 21 februari 2020, *NJ* 2020/247, noot S.D. LINDEBERGH.
- Gerechtshof Leeuwarden 20 augustus 2008, *TBR* 2010/33.
 - Gerechtshof Amsterdam 17 juli 2012, *ECLI:NL:GHAMS:2012:BX3757*, *RVR* 2012/107.
- Hof Arnhem 25 november 2008, *ECLI:NL:GHARN:2008:BG9077* (Nuon/vd Beek), *RAV* 2009, 39.
 - Hof van Amsterdam 20 september 2016, *ECLI:NL:GHAMS:2016:3860*, *RVR* 2016/120.
- Rb. 's-Gravenhage 23 februari 2004, rolnr. 326468/03-4798.
 - Rb. Utrecht 25 februari 2004, rolnr. 308695 CY EXPL 03-58.
 - Rb. Dordrecht 1 april 2004, rolnr. CV EXPL 03-6056.
 - Rb. Utrecht 1 april 2009, *TBR* 2010/34.
 - Rb. Haarlem, 10 augustus 2011 (*JA* 2011/172).
 - Rb. Arnhem 7 november 2012, *ECLI:NL:RBARN:2012:DY4930*.
 - RB. Amsterdam 5 maart 2014, *ECLI:RBAMS:2014:1128*.

België

- GwH 12 juli 2007, nr. 100/2007, *TBBR* 2008, 390, noot B. KOHL, *TBO* 2007, 199 en *NJW* 2008, 251, noot G.J.
- RvS 27 september 1988, nr. 30.876, *DCCR* 1989, 62, noot P. DE VROEDE, *DAOR* 1998, 107, noot D. PHILLIPPE.
- Cass. 6 april 1960, *Arr. Cass.* 1960, 722, *Pas.* 1960, I, 915, concl. Adv. Gen. MAHAUX, *JT* 1960, 339, noot J. DE MEULDER, *RCJB* 1960, 257, noot J. DABIN, *RGAR* 1960, nr. 6.557, noot R. DALCQ.
- Cass. 21 december 1961, *Pas.* 1962, I, 480.
- Cass. 18 december 1967, *R.W.* 1967-68, 2114; *Arr. Cass.* 1979-80, 1235; *Pas.* 1980, I, 1222.
- Cass. 12 december 1968, *Pas.* 1969, I, 353.
- Cass. 30 mei 1969, *Arr. Cass.* 1969, 943.
- Cass. 17 april 1970, *Arr. Cass.* 1973, concl. E. KRINGS (gekend als het *biljartarrest*).
- Cass. 4 juni 1971, *Arr. Cass.* 1971, 989.
- Cass. 7 december 1973, *Arr. Cass.* 1974, 395, *Pas.* 1974, I, 376 en *RW* 1973-74, 1597.
- Cass. 15 februari, 1974, *RW* 1973-74, 1715, concl. Adv.-Gen. F. DUMON.

- Cass. 5 december 1975, *Arr.Cass.* 1976, 434, *Pas.* 1976, 428, noot, *RW* 1976-77, 277, noot J.H. HERBOTS, *RCJB* 1977, 469, noot DECLERCK-GOLD- FRACHT en *TBH* 1977, 676, noot DECLERCK.
- Cass. 9 april 1976, *Arr. Cass.* 1976, 921.
- Cass. 30 april 1976, *Arr. Cass.* 1976, 980.
- Cass. 26 januari 1978, *Arr. Cass.* 1978, 635, *Pas.* 1978, I, 614 en *RW* 1978-79, 665.
- Cass. 3 maart 1978, *Arr. Cass.* 1978, 780.
- Cass. 10 mei 1979, *Arr.Cass.* 1978-79, 1080, *Pas.* 1979, 1068 en *RPS* 1980, 39, not.
- Cass. 11 september 1980, *Arr. Cass.* 1980-1981, 26.
- Cass. 8 april 1983, *Arr. Cass.* 1982-83, 934 *Pas.* 1983, I, 834 en *RW* 1983-84, 163.
- Cass. 1 maart 1985, *RW* 1985-86, 802.
- Cass. 26 november 1985, *AC* 1985-86, 432; *Pas.* 1986, I, 371; *RW* 1985-86, 2304; *JT* 1987, 408, noot A. VAN INNIS.
- Cass. 4 april 1986, *Arr. Cass.* 1985-1986, 1050.
- Cass. 9 maart 1989. *Arr. Cass.* 1988-89, 790 en *Pas.* 1989, 707.
- Cass. 27 oktober 1989, *R.W.* 1989-90, 619.
- Cass. 25 april 1991, *Arr. Cass.* 1990-91, 873 en *Pas.* 1991, I, 765, noot.
- Cass. 7 november 1991, *Arr. Cass.* 1991-92, 224.
- Cass. 28 maart 1994, *Arr. Cass.* 1994, 319 *Pas.* 1994, 317 en *RW* 1994-95, 499.
- Cass. 14 april 1994, *Arr. Cass.* 1994, 374. *Pas.* 1994, 370, *RW* 1995-96, 532, *JLMB* 1995, 1240, *Act. Dr.* 1996, 23 met noot P. WÉRY.
- Cass. 26 september 1996, *Arr. Cass.* 1996, 810.
- Cass. 24 maart 1999, *Arr. Cass.* 1999, 429, *Pas.* 1999, 441, *RW* 2001-02, 481
- Cass. 25 maart 1999, *Arr. Cass.* 1999, 183.
- Cass. 17 mei 2001, *Pas.* 2001, 889, concl. Adv.-Gen. DE RIEMAECKER en *JT* 2002, 467.
- Cass. 18 oktober 2001, *Arr. Cass.* 2001, 1718.
- Cass. 21 juni 2002, AR C.00.0093.F.
- Cass. 10 oktober 2003, nr. C.02.0186.F.
- Cass. 26 maart 2004, *Arr. Cass.* 2004 537, *Pas.* 2004, 513 en *RW* 2007-08, 83.
- Cass. 25 juni 2004, *AC* 2004, 1234, *TBH* 2005, 855, noot G. JOCQUÉ, T.Verz. 2005, 86.
- Cass. 24 maart 2005, *Arr. Cass.* 2005, 703, *Pas.* 2005, 703, *RGAR* 2007, 1482, noot.
- Cass. 23 juni 2005, *TBO* 2005, 228 met noot K. CALCOEN.
- Cass. 2 februari 2006, *Pas.* 2006, 265, *RW* 2008-09, 926.
- Cass. 29 september 2006, *Pas.* 2006, 1911, *NJW* 2006, 946, noot I. BOONE, *RW* 2006-07, 1717, noot A. VAN OEVELEN, *TBO* 2007, 66, noot K. VANHOVE, *RABG* 2007, 1256, *TBBR* 2008, 557.
- Cass. fr. 22 januari 2009, *RGDA* 2009, 147, noot J. LANDEL.
- Cass. 4 februari 2010, C.09.0246.N, *TBH* 2010, 498. `
- Cass. 3 juni 2010, *RW* 2012-13, 1; Cass. 27 november 2006, *RABG* 2007, 1257, noot L. PHANG; Cass. 4 december 2000, *RW* 2002-03, 1578, noot A. VAN OEVELEN.
- Cass. 3 september 2010, *Arr. Cass.* 2010, 2091
- Cass. 8 maart 2012, AR C.11.0027.N, *Arr.Cass.* 2012, 572, *Pas.* 2012, 540, *RW* 2013-14, 1660, noot I. CLAEYS en S. RYNWALT.

- Cass. 7 oktober 2016, *TBO* 2017, 61.
- Cass. 17 maart 2017, AR C.16.0283.N.
- Cass. 8 januari 2018, C.17.0075.F.

- Gent 4 maart 1967, *T. Aann.* 1976, 269.
- Brussel 3 februari 1972, *JCB* 1972, I, 416
- Luik 5 oktober 1973, *JT* 1973, 728.
- Gent 4 maart 1976, *T. Aann.* 1976, 296.
- Luik 13 december 1979, onuitgegeven, geciteerd door P. HENRY, "Dommages aux câbles et canalisations souterrains", *R.G.A.R.* 1982, nr. 10.552/2.
- Antwerpen 10 juni 1980, *RW* 1980-81, 1139.
- Antwerpen, 4^e kamer 30 juni 1981, *R.W.* 1981-1982, 1625.
- Antwerpen 4^e kamer 10 februari 1982, *R.W.* 1982-1983, 1410.
- Luik 23 juni 1982, *Het Bouwbedrijf*, 25 februari 1983, 18.
- Brussel 1 februari 1985, *RJI* 1985, 235.
- Gent 11 december 1988, *Iuvis* 2001, 1232.
- Antwerpen 8 maart 1989, *RW* 1991-92, 920.
- Antwerpen, 10 april 1990, *T. Aann.*, 1999, 378.
- Dendermonde 20 april 1990, *Iuvis* 1993, 77.
- Bergen 2 november 1993, *T. Aann.*, 1994, 415-420.
- Brussel, 2 december 1993, *T. Aann.*, 1998, 13.
- Gent 4 februari 1994, *R.W.*, 1995-1996, 1238.
- Antwerpen 26 mei 1997, *Iuvis* 1999, 1173.
- Antwerpen, 20 oktober 1999, *T. Aann.*, 2000, 263.
- Gent 10 maart 2000, *T.Aann.* 2000, 350.
- Gent 12 september 2000, *TBBR* 2000, 681.
- Antwerpen 31 oktober 2001, *AR* 1999, 1161, aangehaald door Kh. Hasselt 25 september 2003, *RW* 2005-06, 511.
- Antwerpen 18 december 2002, *Iuvis* 2005, 1424.
- Gent 5 juni 2003, *De Verz.* 2004, 94, noot P. FONTAINE ; *TGR-TWVR* 2004, 206.
- Gent 20 juni 2003, *De Verz.* 2004, 99.
- Antwerpen 14 oktober 2003, *NJW* 2003, 1266, noot. GOOSENS, W., *RW* 2005-06, 863, *TBO* 2005, 110, noot M. DEBAENE en A. VAN GRUNDERBEEK.
- Brussel 14 januari 2004, *Iuvis* 2005, afl. 28, 1412
- Brussel 19 april 2004, *RG AR* 2006, nr. 14118
- Gent 1 oktober 2004, *De Verz.* 2005, 566, noot Ph. FONTAINE.
- Hof van Beroep te Brussel 23 maart 2005, *Iuvis*, 2008, (1649) 1649.
- Gent 26 mei 2005, *RW* 2007-08, afl. 11, 445, *TBH* 2005, afl. 10, 1085.
- Brussel 27 maart 2006, *RJI* 2006, 214, noot.
- Luik 14 december 2006, *RRD* 2006, 335.
- Brussel 20 december 2007, *JLMB* 2012, afl. 1, 9.
- Brussel 17 maart 2009, *TBO* 2009, 185.
- Bergen 28 juni 2011, *Ius & Actores* 2012, 113, noot D. MOUGENOT.

- Brussel 17 november 2014, *Res Jur. Imm.* 2015, afl. 2, 130.
 - Gent (16^e kamer) 3 april 2015.
 - Gent 12 februari 2016, inzake intercommunale IMEWO t. NV A.
 - Gent (16^e kamer) 9 maart 2018.
 - Antwerpen 4 december 2019, *TBO* 2020, 71.
-
- Corr. Luik 23 november 1963, *RDP* 1963-64, 454.
 - Kh. Brussel 15 december 1969, *JCB* 1970, 288.
 - Kh. Kortrijk 26 december 1972, *B.F.E.*, 1973, afl. 1 en 1A.
 - Kh. Veurne 24 oktober 1979, *B.F.E.*, 1981, afl. 15B, 22.
 - Kh. Bergen, 25 maart 1982, *JT* 1984, 710, noot Y. HANNEQUART.
 - Rb. Antwerpen 11 september 1987, *RW* 1987-88, 1514.
 - Rb. Brussel 17 september 1990, *Iuvis* 1995, 317, noot.
 - Rb. Hasselt 10 februari 1992, *Iuvis*, 1997, 749.
 - Rb. Leuven 21 april 1993, *Iuvis* 1999, 1014.
 - Kh. Namen 4 mei 1993, *Iuvis* 1997, 645.
 - Kh. Brussel 17 juni 1996, *T. Aann.* 1998, 18.
 - Rb. Nijvel 19 augustus 1997, *Iuvis* 1998, 850.
 - Rb. Antwerpen 2 december 1997, *Iuvis* 1999, 982.
 - Rb. Nijvel 18 mei 1998, *Iuvis* 2000, 1076.
 - Rb. Mechelen, 9 juni 1998, *RW* 1999-2000, noot NEUT, M.
 - Kh. Gent 23 september 1998, *T. Aann.* 2000, 356.
 - Rb. Mechelen 22 december 1998, *T. Aann.* 1999, 176.
-
- Kh. Kortrijk 4 oktober 1999, *Iuvis* 2004, 1326.
 - Rb. Nijvel 24 februari 2000, *Iuvis* 2004, afl. 27, 1319.
 - Rb. Antwerpen 25 mei 2000, *T.Aann.* 2000, 353.
 - Rb. Oudenaarde 27 juni 2001, *T. Aann.* 2002, 323,
 - Kh. Gent 2 juni 2005, *Iuvis*, (1655) 1655.
 - Kh. Gent 7 september 2005, *Iuvis* (1667) 1667.
 - Rb. Antwerpen 3 juni 2004, *RW* 2007-08, 1416.
 - Corr. Rechtbank Doornik 22 februari 2010.
 - Kh. Dendermonde 8 maart 2012, *RABG* 2014, nr. 2, 107, noot S. HEIRBRANT.
 - Rb. Gent 31 mei 2013, *TBO* 2013, 205, noot N. CARETTE.
 - Kh. Gent (afd. Ieper) 19 oktober 2015, *A/14/00592*.
-
- Pol. Antwerpen 22 maart 1991, *Iuvis* 1993, 90.
 - Vred. Dinant 28 juni 1993, *Iuvis* 1994, 237.
 - Vred. Philippeville 2 maart 1994, *Iuvis* 1994, 297.
 - Vred. Herentals, 21 juni 1994, *Iuvis* 1997, 753.
 - Vred. Beringen, 24 mei 1996, *Iuvis* 2000, 1199.
 - Vred. Zottegem 13 juli 1996, *T.Aann.* 1997, 46, noot B. VAN LIERDE.
 - Vred. Kapellen, 17 juli 1996, *T. Aann.*, 1999, 270.

- Pol. Doornik 26 maart 1997, *Iuvis* 1997, 760.
- Vred. Westerlo, 30 mei 1997, *T. Aann.*, 1999, 385.
- Vred. Westerlo 30 mei 1997, *T. Aann.* 1999, 385.
- Vred. Tielt 24 februari 1999, *T. Aann.* 1999, 268.
- Vred. Borgerhout, 8 juli 1999, *T. Aann.*, 2000, 266.
- Vred. Westerlo, 4 februari 2000, *AJT* 2001-02, 602.

Rechtsleer

Boeken:

- ADRIAANSENS, C. en SAGAERT, V. (eds.), *Ondergrondse constructies in het Belgische en Nederlandse recht*, Antwerpen, Intersentia, 2007, 198 p.
- ARTESCHENE, I. en PORTUGAELS, N. (eds.), *Duiding bouwrecht*, Brussel, Larcier, 2015, 3339 p.
- BAERT, G. en NEVEN, W. (eds.), *Bestendig handboek privaatrechtelijk bouwrecht*, Mechelen, Wolters Kluwer, 2014, 2v.
- BAKELS, F.B., *Ontbinding van overeenkomsten (Monografieën BW nr. B58)*, Deventer, Kluwer, 2011, nr. 29, 135 p.
- BOCKEN, H., BOONE, I. en KRUIHOF, M., *Inleiding tot het schadevergoedingsrecht. Buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht en andere schadevergoedingsstelsels*, Brugge, Die Keure, 2014, 270 p.
- BURSSSENS, F., *Handboek aannemingsrecht (gebonden)*, Mortsel, Intersentia, 2019, (269-320) 762 p.
- CARETTE, N. en VERBEKE A.L. (eds.), *Knelpunten vastgoedpromotor, vastgoedexpert en architect*, Antwerpen, Intersentia, 2011, 138 p.
- CARETTE, N. en WEYTS, B. (eds.), *Verantwoord aansprakelijkheidsrecht*, 1^e editie, Bruxelles, Intersentia, 2017, 672 p.
- CARETTE, N., DEMARSIN, B., THIELENS, M., TILLEMANN, B., VAN DAMME, N., VAN DEN ABEELE, F. en VERBEKE, A.L. *Bijzondere overeenkomsten*, Brugge, Die Keure, 2020, 374 p.
- CLAEYS, I. en STEENNOT, R. (eds.), *Aansprakelijkheid, veiligheid en kwaliteit. Vol. 40*, Mechelen, Wolters, Kluwer, 2015, 877 p.
- CLAEYS, I. en TANGHE, T., *Algemeen contractenrecht (gebonden editie)*, Mortsel, Intersentia, 2021, 872.
- CORNELIS, L., *Algemene theorie van de verbintenis*, Antwerpen, Intersentia, 2000, 997 p.
- COUSY, G.H. e.a., *Onroerend goed in de praktijk, Band 4, afl. 73*, Antwerpen, Kluwer, 1995, 24 dl.
- DAMBRE, M., *Handboek bijzondere overeenkomsten*, Brugge, die Keure, 2020, 323 p.
- DE KETELAERE, K., SCHOUPS, M. en VERBEKE A.L. (eds.), *Handboek bouwrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2013, 1673 p.
- DE KNIJF, I., *Bouwrecht: Van A(anneming) tot Z(akenrecht)*, Gent, Larcier, 2009, 267 p.
- DE RIDDER, L. en VERMEIR, T., *Leidingen voor nutsvoorzieningen*, Brugge, die Keure, 2000, 315 p.
- DE RODE, H., *Les contrats d'assurance particuliers*, Brussel, Larcier, 2017, 356 p.

- DEKETELAERE, K. en DELVAUX, B. (eds.), *Jaarboek Energierecht 2010*, Antwerpen, Intersentia, 2011, 440 p.
- DEKETELAERE, K. en VERBEKE, A. (ed.), *Jaarboek bouwrecht*, Brugge, die Keure, 2004.
- DEKETELAERE, K., SCHOUPS, M. en VERBEKE, A. (eds.), *Handboek bouwrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2003, 1673 p.
- DELVAUX, A. en DESSARD, D., *Le contrat d'entreprise de construction*, Brussel, Larcier, 1991, 1286 p.
- DERUYCK, F. en VAN LANDEGHEM, Y., *Overzicht van het Belgisch strafprocesrecht*, Brugge, Die Keure, 2020, 684 p.
- DIRIX, E., *Obligatoire verhoudingen*, Antwerpen, Kluwer, 1984, 318 p.
- DUBUISSON, B., CALLEWAERT, V., DE CONINCK, B. en GATHEM, G., *La responsabilité civile. Chronique de jurisprudence 1996-2007. Volume 1 : Le fait générateur et le lien causal*, Brussel, Larcier, 2009, 1074 p.
- DUBUISSON, B., "Questions choisies en droit de la responsabilité contractuelle" in *Théorie générale des obligations*, Luik, Commission Université-Palais (CUP), 1998, 2v.
- GROUWELS, G., LINDERS, L. en SNICK, A., *Modellen voor het bedrijfsleven*, 2014, afl. 102.
- GRUYAERT, D., *De exclusiviteit van het eigendomsrecht*, 1e editie, Bruxelles, Intersentia, 2016, 890 p.
- HAAS, D., *De grenzen van het recht op nakoming (Recht & Praktijk nr. 167)*, Deventer, Kluwer, 2009.
- HENDRIKSE, M.L., VAN HUIZEN, H.J.G. J.G.J. RINKES, J.G.J. (eds.), *Verzekeringsrecht (R&P nr. VR2)*, Deventer, Wolters Kluwer 2019, nr. 26, 1488 p.
- JOCQUÉ, G., *De verzekerde en de benadeelde in de aansprakelijkheidsverzekering*, Mortsel, Intersentia, 2016, 568 p.
- JOHNSTON, A. en BLOCK, G., *EU Energy Law*, Oxford, University Press, 2012, 466 p.
- JONES, C., *EU Energy Law. Volume 1. The Internal Energy Market (5th edition)*, Leuven, Claeys&Casteels, 2020, 1350 p.
- KLIJN, A.R. (ed.), *Het recht van Kabels en Leidingen*, Apeldoorn-Antwerpen, Maklu, 2009, 150 p.
- LEURS, H., *Bouw- en vastgoedlexicon*, Gent, Larcier, 2016, 1220 p.
- MAESSCHALCK, J., PARMENTIER, S., VAN DAELE, D., DEBACKER en MERGAERTS, L. (eds.), *Waarheidsvinding en adviesverlening bij rampen: naar een onderzoeksorgaan voor veiligheid in België*, Leuven, Universitaire Pers Leuven, 2014, 264 p.
- MARTENS, G., DEVLOO, R. en JOORENS, Y., *Kennismaking met recht en rechtspraak*, Brugge, Die Keure, 2020, 521 p.
- REEHUIS, W.H.M. en HEISTERKAMP, A.H.T., *Goederenrecht in Het Nederlands burgerlijk recht/Pitlo*, 3, Deventer, Kluwer, 2012, nr. 181, 611 p.
- RIGAUX, P., *L'architecte. De droit et la profession*, Brussel, Larcier, 1975, x p.
- SAGAERT, V., (ed.), *Vermogensrecht in kort bestek* (zesde editie), Mortsel, Intersentia, 2020, 505 p.
- SAGAERT, V., *Beginselen van Belgisch privaatrecht v. goederenrecht*, Mechelen, Kluwer, 2014, 765 p.

- SCHELHAAS, H.N., *Redelijkheid en billijkheid (Monografieën BW nr. A5)*, Deventer, Wolters Kluwer, 2017, 164 p.
- SCHOUPS, M. en BUSSCHER, S., *Privaatrechtelijke aanneming van bouwzaken*, Mortsel, Intersentia, 2016, 182 p.
- SIEBURGH, C.H., *Mr. C. Assers Handleiding tot de beoefening van het Nederlands Burgerlijk Recht. 6. Verbintenissenrecht. Deel III. Algemeen overeenkomstenrecht*, Deventer, Wolters Kluwer, 2018, 708 p.
- SMITS, J.M. en STIJNS, S. (eds.), *Inhoud en werking van de overeenkomst naar Belgisch en Nederlands recht*, Antwerpen-Groningen, Intersentia, 2005, 449 p.
- SOMERS, M., *Aanneming – bouwwerken*, Mortsel, Intersentia, 2016, 460 p.
- STIJNS, S. en DECLERCQ, S., "Het algemeen regime van de verbintenis: modaliteiten en overdracht in het nieuwe verbintenissenrecht" in *Themis-Cahier* Vol. 108, 2019, pp. 1-45.
- STIJNS, S. en SAMOY I., *Verbintenissenrecht boek 1bis*, Brugge, die Keure, 2020, 192 p.
- STIJNS, S., *Verbintenissenrecht boek 1*, Brugge, die Keure, 2016, 284 p.
- STOLKER, C.J.J.M. (ed.), *Groene Serie Onrechtmatige daad*, Deventer, Wolters Kluwer, 2019.
- UYTERHOEVEN, K., *De architect in de 21^e eeuw*, Mortsel, Intersentia, 2016, 290 p.
- UYTTERHOEVEN, K., CARETTE, N., SCHOUPS, M., VERBEKE, A.L., DEKETELAERE, K., VANHOVE, K. en DELVAUX, B., *Handboek Bouwrecht, 2^e editie*, Intersentia, 2013, 1673 p.
- VAN BUNT, J.E., *Het rampenfonds (Recht en Praktijk, nr CA 14)*, Deventer, Wolters Kluwer, 2016, 315 p.
- VAN DER WAALS, S.E., *De optimale rechtsvorm voor de samenwerking in het beroep. Confectie of maatpak? (Serie Van der Heijden Instituut nr. 139) (diss. Utrecht)*, Deventer, Wolters Kluwer, 2017, 376 p.
- VAN GERVEN, W. en VAN OEVELEN, A. *Verbintenissenrecht*, Leuven, Acco, 2015, 728 p.
- VAN OMMESLAGHE, P., *Droits des obligations*, Brussel, Bruylant, 2010, 3v.
- VAN OMMESLAGHE, P., *Les obligations*, Brussel, Bruylant, 2013, 3v.
- VAN QUICKENBORNE, M., *Oorzakelijk verband tussen onrechtmatige daad en schade*, Mechelen, Kluwer, 2007, 160 p.
- VAN VELTEN, A.A., *Koop van onroerende zaken (Monografieën BW nr. B65c)*, Deventer, Kluwer, 2013, 105 p.
- VAN ZEBEN, C.J. en DU PON, J.W. (eds.), *Parlementaire Geschiedenis van het nieuwe Burgerlijk Wetboek, boek 6*, Deventer, 2004, 1108 p.
- VANDEBERGHE, H. (ed.), *De professionele aansprakelijkheid*, Brugge, Die Keure, 2004, 286 p.
- VANDEBOGAERDE, M., *Pluraliteits van schuldenaars bij verbintenissen*, Brugge, Die Keure, 2015, 647 p.
- VANDENBERGHE, H., *Handboek Zakenrecht*, Leuven, Wouters, 2004, 325 p.
- VANDENBUSSCHE, W., *Bewijs en onrechtmatige daad*, 1^e editie, Brussel, Intersentia, 2017, 812 p.
- VANDENDRIESSCHE, F. (ed.), *Energiericht in België en Vlaanderen 2021*, Mortsel, Intersentia, 2021, 404 p.

- VANDENDRIESSHCE, F., VAN DER STRAETEN, T., GELDHOF, W., DEGREEF, C., DERUYTTER, T. en CLAEYS, P., *Energiericht in België en Vlaanderen 2020*, 392 p.
- VANSWEEVELT, T. en WEYTS, B., *Handboek Buitencontractueel Aansprakelijkheidsrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2009, 935 p.
- VANSWEEVELT, T. en WEYTS, B., *Handboek verbintenissenrecht (gebonden)*, Mortsel, Intersentia, 2019, 1214 p.
- VERSTRAETEN, R. en VERBRUGGEN, F., *Strafrecht en strafprocesrecht voor bachelors*, Mortsel, Intersentia, 2020, 578 p.
- VUYE, H. en LEMMENSE, Y., *Springlevend aansprakelijkheidsrecht*, Mortsel, Intersentia, 2011, 470 p.
- WAUTERS, K., DELVAUX, B. en VANHEUSDEN, B. (eds.), *Invloed van het EU-recht op het Belgische bestuursrecht*, Brugge, Die Keure, 2014, 319 p.
- WERY, P., *Droit des obligations, I, théorie générale du contract*, Brussel, Larcier, 2011, nr. 443.
- WESSELS, B. en JONGENEER, R.H.C. (eds.), *Algemene voorwaarden (Recht en praktijk nr. CA1)*, Deventer, Wolters Kluwer, 2017, 972 p.
- WIBBENS-DE JONG, A.C., *Burenrecht (Monografieën BW nr. B26)*, Deventer, Kluwer, 2009, nr. 12., 93 p.

Tijdschriften:

- ABBELOOS, D. en ABBELOOS, W., "Recente evoluties in bouwaansprakelijkheid met betrekking tot schade aan derden", *T. Verz.* 2005, afl. 1, 7-19.
- ALLEMEERSCH, B. en VOET, S., "De rechtsvordering tot collectief herstel: een Belgische class action voor consumenten", *RW* 2014-15, nr. 17, 643-661.
- APS, M., "Aansprakelijkheid bij beschadiging van gas- en elektriciteitsleidingen – overzicht van recente rechtspraak", *Bb & b* 2006, afl. 2, 147-158.
- BURSSSENS, F. en DE SMIJTER, L., "Veiligheid op de werf en preventie", *TBO* 2015, nr. 6, 354-367.
- CALCOEN, K., "Het belang van correcte en tijdige informatie over de ligging van ondergrondse kabels en leidingen bij het uitvoeren van openbare werken", *TBO* 2005, 228-240.
- CARETTE, N., VERSCHAVE, A. en VERHOEVEN, K., "Een tienjarenplan gefinaliseerd: verplichte tienjarige aansprakelijkheidsverzekering voor aannemers en andere dienstverleners in de bouwsector", *T.B.O.* 2017/4, 316-317.
- DE CLERQ, M., "Bouwpromotor, tegen wil en dank?", *TBO* 2015, 54-55.
- DEBAENE, M. en VAN GRUNDERBEEK, "De aansprakelijkheid van aannemers en nutsmaatschappijen bij de beschadiging van ondergrondse kabels en leidingen", *TBO*, 2007, 10-17.
- DELFORCHE, N., "Werken in de nabijheid van ondergrondse leidingen: raadplegings- en lokalisatieverplichting van de aannemer tegenover informatieverplichting van de verdeler", *Iuvis* 2000, 1154-1165.

- DERIDDER, L. en VERMEIR, T., "Antwoord op de annotatie "Beschadiging van ondergrondse kabels en leidingen: raadplegingsplicht van de aannemer versus informatieplicht van de kabeleigenaar"", *RW* 1999-2000, nr. 28, 964- 965.
- DUBUISSON, B. "Jurisprudence récente de la Cour de Cassation sur la relation causale", *JT* 2010, 746-754.
- EIJKELENBOOM, M. en STEENBRINK-DROP, N.A., "Kabel- en leidingschade gezien vanuit het oogpunt van de aannemers", *BR* 2006 nr. 9, 812-820.
- FELIX, I. en SCHILD, A., "Rechtstreekse schade en causaal verband bij de vordering van de benadeelde partij in het strafproces", *NJB* 2019/1317, 1654-1662.
- FELIX, I. en SCHILD, A., "Stelplicht, bewijslastverdeling en de civiele vordering van de benadeelde partij in het strafproces", *NJB* 2019/686, 850-857.
- GONTHIER, W., "Ligingsplannen van kabels", *Vastgoed info* 2003, nr. 17.
- GROTIUS-POTHIER ONDERZOEKSGROEP, "Een rechtsvergelijkende analyse van de Belgische hervorming van het buitencontractuele aansprakelijkheidsrecht: enkele suggesties voor wetgever en rechter", *TBBR* 2020, nr. 3, 122-159.
- HANNEQUART, Y., "La responsabilité de l'architecte face aux immixtions du maître de l'ouvrage et face au promoteur", *RCJB* 1982, 514, nr. 23, 238-291.
- HARTLIEF, T. en FAURE, M.G. "Vergoeding van schade bij rampen in België en Nederland", *TPR* 2015, nr. 3, 991-1054.
- KOHL, B. en HOEBEECK, M., "Contractuele aansprakelijkheid in het bouwrecht: Rechtspraakoverzicht 1999-2009", *TBO* 2010, 124-137.
- KRUIHOF, R., BOCKEN, H., DE LY F., en DE TEMMERMAN, B., "Overzicht van rechtspraak (1981-1992), Verbintenissen", *TPR* 1994, 488, nr. 202, 171-721.
- LENSSENS, G., "De invordering van bijstandskosten door exploitanten van openbare nutsleidingen", *Iuris*, 2000, 1043-1052.
- M.G. FAURE, "De WTS op de schop?", *AV&S* 2006, 65.
- OLDENHUIS, F.T. en KOLDER, A., "Kroniek kwalitatieve aansprakelijkheid voor personen en zaken", *AV&S* 2012/3, 14-34.
- PAVILLON, C.M.D.S. en KOLDER, A., "Een garantie des accidents de la vie voor Nederland ?", *AV&S* 2018/8, 28-41.
- RUYGVOORN, M.R., "Vrijwaringsclausules: nut, valkuilen en geldigheid", *Bb* 2006/12, afl. 5, 43-46.
- SAGAERT, V. "De hervorming van het goederenrecht", *TPR* 2020, 389-654.
- SIMONT, L., DE GAVRE, J. en FORRIES, P.A., "Examen de jurisprudence (1988-1991). Les contrats spéciaux", *RCJB* 1999, 775-914.
- UYTERHOEVEN, K., "De toepassing van technische normen in de bouwsector en de aansprakelijkheid van de ontwerper", *TBO* 2008, Vol. 6, 207-212.
- UYTERHOEVEN, K., "De wet van 31 mei 2017 betreffende de verplichte verzekering van de tienjarige burgerlijke aansprakelijkheid van aannemers, architecten en andere dienstverleners in de bouwsector van werken in onroerende staat: een eerste aanzet naar een algemene verzekeringsplicht in de bouwsector?", *TBO* 2017/5, 415-459.

- UYTERHOEVEN, K., "Het 'tweede luik' van de verplichte aansprakelijkheidsverzekering in de bouwsector", *TBO* 2020/3, 203-231.
- VAN DE KANT, S.J.H. en VAN HUIZEN, P., "Kabel- en Leidingschade. De hoofdlijnen uit 6 jaar jurisprudentie", *NTE* 2014 nr. 5/6, 204-211.
- VAN GULIJK, S., "Het Belgische architectenrecht; een explosieve cocktail?" *BR* 2006/218, 995-1003.
- VAN INNIS, A., "Beschadiging van ondergrondse leidingen, vijftienvintig jaar rechtspraak", *Iuvis*, 1997, 623-630.
- VAN OMMESLAGHE, P., "Examen de jurisprudence", *RCJB* 1986, nr. 104, 775-914.
- VAN RANSBEECK, R., "Sancties bij niet-nakoming – Ingebrekestelling" in *Comm. Bijz. ov.*, Mechelen, Kluwer, 2016, 1-26.
- VANDEBERGHE, H., "Overzicht van rechtspraak (2000-2008). Aansprakelijkheid uit onrechtmatige daad", *TPR* 2011, 463-465.
- VANDEBERGHE, H., VAN QUICKENBORNE, M., WYNANT, L., DEBAENE, M., "Overzicht van rechtspraak aansprakelijkheid uit onrechtmatige daad 1994-1999", *TPR* 2000, 1618-1619.
- VERJANS, E., "Nieuwe wettelijke regeling voor de vergoeding van slachtoffers van grote technologische rampen", *RW* 2012-13, nr. 27, 1076-1079.
- VISSCHER, L., "De rangorde van remedies voor wanprestatie: subsidiariteit en proportionaliteit versus efficiëntie", *NTBR* 2007, 385-395.
- WEYTS, B., "Economische schade", *R.D.C.-T.B.H.*, 2013/10, 66-91.

Varia

- Belga/sps, *Vele fouten en slordigheden aan basis van ramp Gellingen*, <https://www.demorgen.be/nieuws/vele-fouten-en-slordigheden-aan-basis-van-ramp-gellingen~b270b8f6/>.
- Belga/eb/ka, *Werfleider erkent fouten op proces gasramp Gellingen*, https://www.demorgen.be/nieuws/werfleider-erkent-fouten-op-proces-gasramp-gellingen~bcc6b32/?utm_source=link&utm_medium=app&utm_campaign=shared%20content&utm_content=free.
- CLIJMANS, N., "Wet Peeters II: intellectuele bouwberoepen moeten zich verzekeren voor hun aansprakelijkheid", *Juristenkrant* 2019 afl. 392, 7.
- X, *Ghislenghien: twee personen en een bedrijf schuldig*, https://www.vrt.be/vrtnws/nl/2010/02/22/ghislenghien_tweepersoneneneenbedrijfschuldig-1-722167/.
- X., "Aandacht voor veiligheid in aanbestedingen en contracten", <https://gc-veiligheid.nl/actueel/item/opdrachtnemers-moeten-vanaf-2021-veiligheidsbewustzijn-aantonen>.
- X., "Fluxys mee schuldig aan de gasramp", https://www.knack.be/nieuws/fluxys-mee-schuldig-aan-gasramp/video-normal-16855.html?cookie_check=1620397854.